

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДРОГОБИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

ISSN 2522-4700 (Print)
ISSN 2522-4719 (Online)

ЛЮДИНОЗНАВЧІ СТУДІЇ

Збірник наукових праць
Дрогобицького державного педагогічного
університету імені Івана Франка

Серія «Філософія». Спецвипуск,
присвячений євроінтеграційній тематиці

Видавничий дім
«Гельветика»
2022

ISSN 2522-4700 (Print)
ISSN 2522-4719 (Online)

Рекомендовано до друку вченою радою Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (протокол № 11 від 13.10.2022 р.)

Людинознавчі студії: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філософія» включено до Переліку наукових фахових видань України категорії Б у галузі філософських наук (спеціальність 033 «Філософія») відповідно до Наказу Міністерства освіти і науки України № 1188 від 24.09.2020 р. (додаток 5), зареєстровано у міжнародних наукометричних базах: Google Scholar, Research Bib, ICI World of Journals, Index Copernicus International (ICV 2017 = 56.65; ICV 2018 = 73.92; ICV 2019 = 59.69). Кожному опублікованому матеріалу присвоюється міжнародний цифровий ідентифікатор DOI (digital object identifier).

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації КВ № 24075-13915 Р від 02.08.2019 року Державного комітету інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України.

Мови: українська, англійська, польська, російська.

У збірнику публікуються статті з актуальних проблем філософського знання. Особливу увагу звернуто на антропологічні виміри історико-філософського процесу, освітньо-педагогічного простору, соціально-культурних проблем сучасності.

Для науковців, викладачів, аспірантів, студентів, а також тих, хто цікавиться проблемами філософії, історії філософії, світової і вітчизняної духовної культури.

Редакція журналу не несе відповідальності за зміст статей та може не поділяти думку автора.

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Людинознавчі студії : збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філософія» / ред. кол. В. Бодак (головний редактор) та ін. Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Спецвипуск. 240 с. DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.sres>.

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
DROHOBYCH IVAN FRANKO STATE
PEDAGOGICAL UNIVERSITY

ISSN 2522-4700 (Print)
ISSN 2522-4719 (Online)

HUMAN STUDIES

a collection of scientific articles

Drohobych Ivan Franko
State Pedagogical University

Series of «Philosophy». Special Issue:
dedicated to European integration topics

Publishing House
"Helvetica"
2022

ISSN 2522-4700 (Print)
ISSN 2522-4719 (Online)

Recommended for printing
by Academic Council of Drohobych Ivan Franko
State Pedagogical University
(13 October 2022, Minutes № 11)

Human Studies. Series of «Philosophy» is included in the List of scientific professional publications of Ukraine of category B in the field of philosophical sciences (specialty 033 "Philosophy") according to the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 1188 dated 24.09.2020 (Annex 5), Google Scholar, Research Bib – Academic resource index, ICI World of Journals, Index Copernicus International (ICV 2017 = 56.65; ICV 2018 = 73.92; ICV 2019 = 59.69). Each published material is assigned an international numeric identifier DOI (digital object identifier).

The state registration of mass media: Certificate KB № 24075-13915 P of August 2, 2019.

Journal languages: Ukrainian, English, Polish, Russian.

This edition includes articles on the topical issues of philosophical knowledge. Particular attention is drawn to the anthropological dimensions of the historical-philosophical process, educational and pedagogical space and current socio-cultural problems.

For scientists, lecturers, postgraduates, students, as well as those who are interested in the problems of philosophy, history of philosophy, world and domestic spiritual culture.

The Editorial Board bears no responsibility for the content of the articles and may not share the author's opinion.

The articles were checked for plagiarism using the software StrikePlagiarism.com developed by the Polish company Plagiat.pl.

Human Studies. Series of «Philosophy» : a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University / Valentina Bodak (Editor-in-Chief) & others. Drohobych : Publishing House "Helvetica", 2022. Special Issue. 240 p. DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.spec>.

РЕДАКЦІЙНИЙ ШТАТ

Головний редактор – Валентина Анатоліївна Бодак, доктор філософських наук, професор, ректор Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (м. Дрогобич), Україна.

Відповідальний секретар – Олександр Анатолійович Ткаченко, кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, соціології та політології імені професора Валерія Григоровича Скотного Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (м. Дрогобич), Україна.

ЧЛЕНИ РЕДКОЛЕГІЇ

Якуб Бартошевський, доктор габілітований, професор, проректор з питань науки, розвитку та міжнародного співробітництва Державної вищої професійної школи (м. Конін), Польща;

Валентина Анатоліївна Бодак, доктор філософських наук, професор кафедри філософії імені професора Валерія Григоровича Скотного Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (м. Дрогобич), Україна;

Володимир Степанович Возняк, доктор філософських наук, професор кафедри філософії, соціології та політології імені професора Валерія Григоровича Скотного Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (м. Дрогобич), Україна;

Степан Володимирович Возняк, кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, соціології та релігієзнавства Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ), Україна;

Анна Валеріївна Ільїна, кандидат мистецтвознавства, докторантка Інституту філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України (м. Київ), Україна;

Алла Анатоліївна Кравченко, доктор філософських наук, професор кафедри управління, інформаційно-аналітичної діяльності та євроінтеграції Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (м. Київ), Україна;

Віра Володимирівна Лімонченко, доктор філософських наук, професор кафедри філософії, соціології та політології імені професора Валерія Григоровича Скотного Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (м. Дрогобич), Україна;

Анатолій Миколайович Малівський, кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії і соціології Дніпровський національний університет залізничного транспорту ім. акад. В. Лазаряна – ДНУЗТ (Дніпро), Україна;

Наталія Григорівна Мозгова, доктор філософських наук, професор, завідувачка кафедри філософії Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (м. Київ), Україна;

Людмила Григорівна Павлишин, доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії та суспільних наук Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (м. Тернопіль), Україна;

Пшемислав Пачковський, доктор філософських наук, професор, директор Інституту філософії Жешувського університету (м. Жешув), Польща;

Викторія Володимирівна Полюга, кандидат філософських наук, доцент кафедри методики музичного виховання і диригування Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (м. Дрогобич), Україна;

Надія Володимирівна Скотна, доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії, соціології та політології імені професора Валерія Григоровича Скотного Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (м. Дрогобич), Україна;

Марина Борисівна Столяр, доктор філософських наук, професор, завідувачка кафедри філософії та культурології філологічного факультету Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка (м. Чернігів), Україна;

Людмила Олександрівна Филипович, доктор філософських наук, професор, завідувачка відділу історії релігій та практичного релігієзнавства Відділення релігієзнавства Інституту філософії НАНУ, (м. Київ), Україна;

Володимир Васильович Хміль, доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії і соціології, Дніпровський національний університет залізничного транспорту ім. акад. В. Лазаряна – ДНУЗТ (Дніпро), Україна;

Юлія Олександрівна Шабанова, доктор філософських наук, професор, завідувачка кафедри філософії Національного гірничого університету (м. Дніпро), Україна;

Олег Михайлович Шепетяк, доктор філософських наук, доцент кафедри філософії Інституту суспільства Київського університету імені Бориса Грінченка (м. Київ), Україна.

EDITORIAL BOARD

Editor in chief – Valentyna Bodak, Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Rector, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University (Drohobych), Ukraine.

Executive secretary – Oleksandr Tkachenko, Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor of the Department of Philosophy, Sociology and Political Science named after Valeriy Skotnyi, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University (Drohobych), Ukraine.

MEMBERS OF EDITORIAL BOARD

Jakub Bartoszewski, Habilitated Doctor, Professor, Vice-Rector for Science, Development and International Cooperation, State University of Applied Sciences (Konin), Poland;

Valentyna Bodak, Doctor of Philosophical Sciences, Professor of the Department of Philosophy named after Valeriy Skotnyi, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University (Drohobych), Ukraine;

Volodymyr Vozniak, Doctor of Philosophical Sciences, Professor of the Department of Philosophy, Sociology and Political Science named after Valeriy Skotnyi, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University (Drohobych), Ukraine;

Stepan Vozniak, Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor of the Department of Philosophy, Sociology and Religious Studies, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University (Ivano-Frankivsk), Ukraine;

Anna Ilyina, PhD in Art Criticism, Junior research fellow of the Department of the History of Foreign Philosophy, Hr. Skovoroda Institute of Philosophy, NAS Ukraine (Kyiv), Ukraine;

Alla Kravchenko, Doctor of Philosophical Sciences, Professor of the Department of Management Information and Analytical Activities and European Integration, National Pedagogical Drahomanov University (Kyiv), Ukraine;

Vira Limonchenko, Doctor of Philosophical Sciences, Professor of the Department of Philosophy, Sociology and Political Science named after Valeriy Skotnyi, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University (Drohobych), Ukraine;

Anatolii Malivskyyi, Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor of Philosophical Sciences, Department of Philosophy and

Sociology of Dnipro National University of Railway Transport named after Academician V. Lazaryan – DNURT (Dnepr), Ukraine;

Natalia Mozgova, Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Head of the Department of Philosophy, National Pedagogical Drahomanov University (Kyiv), Ukraine;

Lyudmila Pavlyshyn, Doctor of Philosophical Sciences, Professor of the Department of Philosophy and Social Sciences, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University (Ternopil), Ukraine;

Przemysław Paczkowski, Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Director of the Institute of Philosophy of the Rzeszow University (Rzeszow), Poland;

Viktoriia Poliuha, Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor of the Department of Methods of Music Education and Conducting, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University (Drohobych), Ukraine;

Nadiya Skotna, Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Head of the Department of Philosophy, Sociology and Political Science named after Valeriy Skotnyi, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University (Drohobych), Ukraine.

Maryna Stoliar, Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Head of the Department of Philosophy and Cultural Studies, Faculty of Philology of the T.H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium» (Chernihiv), Ukraine;

Lyudmyla Fylypovych, Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Head of the Department of History of Religions and Practical Religious Studies, Department of Religious Studies of the Institute of Philosophy of the National Academy of Sciences of Ukraine (Kyiv), Ukraine;

Volodymyr Khmil, Doctor of Philosophy, Professor, the Head of Department of Philosophy and Sociology of Dnipro National University of Railway Transport named after Academician V. Lazaryan – DNURT (Dnepr), Ukraine;

Yuliia Shabanova, Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Head of the Department of Philosophy, State Higher Educational Institution «National Mining University» (Dnepr), Ukraine;

Oleh Shepetyak, Doctor of Philosophical Sciences, Associate Professor of the Department of Philosophy, Institute of Society of the Borys Hrinchenko Kyiv Institute (Kyiv), Ukraine.

ЗМІСТ

Бодак Валентина. Методологічна основа євроінтеграції як стратегії розвитку вищої освіти в Україні.....	13
Галушак Мар'яна. Інтеграція етичних принципів в інформаційному просторі: міжкультурний контекст та комунікативна взаємодія.....	24
Коник Михайл (Руслан). Похвала: інструмент сімейного виховання людської особистості в євроінтеграційних процесах сьогодення.....	37
Кулагіна-Стадніченко Ганна. Людська гідність як чинник євроінтеграційних процесів України та її релігійно-доктринальне осмислення.....	50
Леощенко Дмитро. Інтеграційні процеси в Європейському Союзі: сучасний стан та перспективи.....	68
Лімонченко Віра. Аудіовізуальна Європа: євроінтеграція у образах кіно.....	83
Лугова Марія. Євроінтеграція як ресурс для українського дитинства в контексті освітніх перетворень.....	97
Мигун Марина. Національні меншини країн ЄС у рамках євроінтеграції.....	115
Петрук Наталія. Культурно-історична єдність України з Європою: феномен освітніх та інтелектуальних спільнот другої половини XVI – XVII ст.....	130
Поплавська Тетяна, Федорова Інна. Проблема досконалої людини як проблема сталого суспільства у глобалізованому світі.....	144
Ткаченко Олександр. Паризька декларація «Європа, в яку ми можемо вірити» (2017) і проблеми сучасної освіти.....	165

Халіман Марина. Євроінтеграція жінок до та в період воєнного стану на території України.....	178
Худавердієва Вікторія. Вплив соціально-культурного аспекту туризму на генезис цивілізаційного процесу та євроінтеграційні комунікаційні зв'язки.....	192
Чебан Оксана. До проблеми співвідношення понять «комунікація» і «спілкування».....	211
Янко Жанна. Євроцентричні візії в контексті соціального пізнання української культури межі ХІХ – ХХ століть.....	224

CONTENTS

Bodak Valentina. The methodological basis of European integration as a strategy for the development of higher education in Ukraine.....	13
Halushchak Mariana. Integration of ethical principles in the information space.....	24
Konyk Mikhail (Ruslan). Praise: a tool for family education of human personality in European integration processes today.....	37
Kulagina-Stadnichenko Hanna. Human dignity as a factor in Ukraine’s European integration processes and its religious-doctrinal understanding.....	50
Leoshchenko Dmytro. Integration processes in the European Union: current state and perspectives.....	68
Limonchenko Vira. Audiovisual Europe: European integration in cinema images.....	83
Luhova Mariia. European integration as a resource for Ukrainian childhood in the context of educational transformations.....	97
Myhun Maryna. National minorities of EU countries within European integration.....	115
Petruk Nataliia. Cultural and historical unity of Ukraine with Europe: the phenomenon of educational and intellectual communities in the second half of the XVI – XVII centuries.....	130
Poplavska Tetyana, Fedorova Inna. The problem of the perfect man as a problem of a sustainable society in a globalized world.....	144
Tkachenko Oleksandr. The Paris statement “A Europe we can believe in” (2017) and problems of modern education.....	165

Khaliman Maryna. European integration of women before and during the martial law in Ukraine.....	178
Khudaverdiyeva Viktoriya. The influence of the socio-cultural aspect of tourism on the genesis of the civilization process and European integration communication links.....	192
Cheban Oksana. On the problem of interrelation of notions “communication” and “conversation”.....	211
Yanko Zhanna. Eurocentric visions in the context of social knowledge of Ukrainian culture at the turn of the XIX – XX centuries.....	224

УДК 1:37.013

БОДАК Валентина – доктор філософських наук, професор кафедри філософії імені професора Валерія Григоровича Скотного, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, 24, вул. Івана Франка, м. Дрогобич, Львівська обл., Україна, індекс 82100 (bodakvalentyana@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0208-5282>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.spec.1>

Бібліографічний опис статті: Бодак, В. (2022). Методологічна основа євроінтеграції як стратегії розвитку вищої освіти в Україні. *Людинознавчі студії: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філософія»*, Спецвипуск, 13–23, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.spec.1>

МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ ЯК СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Анотація. *Метою статті є виявлення та обґрунтування методологічної основи сучасних євроінтеграційних процесів, які визначають стратегію розвитку вищої освіти в Україні. **Методологія.** Продуктивним є застосування цивілізаційного підходу, методів історико-філософського аналізу, що дало можливість проаналізувати проблему розвитку вищої освіти як форми суспільної свідомості на початку ХХІ ст., з'ясувати стратегічні особливості євроінтеграційних процесів у вищій школі України. **Наукова новизна.** У статті розглянуто засадничі положення стратегії розвитку вищої освіти України, що визначає євроінтеграцію як пріоритетну мету, дає інструментарій її реалізації. Установлено, що методологічні засади стратегічно важливих концептуальних положень розвитку вищої освіти реалізуються в операційній складовій частині, зокрема в ціннісних настановах, принципах, підходах, освітніх технологіях. Ключовими серед них є принципи студентоцентризму, відкритої науки, компетентнісний підхід тощо. Для реалізації євроінтеграційних пріоритетів МОН України передбачає оновити й затвердити Дорожню карту інтеграції України до Європейського дослідницького простору*

© Бодак Валентина, 2022

та відновлення Рамкової угоди з Європейським Союзом про наукову та технічну співпрацю. Важливою є адаптація до українських реалій принципу відкритої науки, що сприяє інтеграції української дослідницької інфраструктури до європейських дослідницьких е-інфраструктур та їх консорціумів, водночас у долученні до розбудови Європейської хмари відкритої науки, сервісного навчання тощо. **Висновки.** У сучасних складних цивілізаційних умовах в Україні і світі методологічні орієнтири вищої освіти значною мірою визначають стратегію європейської та євроатлантичної інтеграції.

Ключові слова: методологія, євроінтеграція, стратегія, вища освіта, інтернаціоналізація, студентоцентризм, компетентнісний підхід.

BODAK Valentina – Doctor of Philosophy Sciences, Professor at the Philosophy Department named after Valeriy Skotnyi, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24, Ivan Franko str., Drohobych, Ukraine, postal code 82100 (bodakvalentyna@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0208-5282>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.spec.1>

To cite this article: Bodak, V., (2022). Metodolohichna osnova yevrointehratsii yak stratehii rozvytku vyshchoi osvity v Ukraini. [The methodological basis of European integration as a strategy for the development of higher education in Ukraine]. *Liudynoznavchi studii: zbirnyk naukovykh prats Drohobytskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriya "Filosofia" – Human Studies. Series of "Philosophy": a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, Special issue, 13–23, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.spec.1>

THE METHODOLOGICAL BASIS OF EUROPEAN INTEGRATION AS A STRATEGY FOR THE DEVELOPMENT OF HIGHER EDUCATION IN UKRAINE

Summary. *The purpose of the article is to identify and substantiate the methodological basis of modern European integration processes, which determine the strategy for the development of higher education in Ukraine. Methodology.* Productive is

*the application of the civilizational approach, methods of historical and philosophical analysis, which made it possible to analyze the problem of the development of higher education as a form of social consciousness at the beginning of the 21st century; to find out the strategic features of European integration processes in higher education of Ukraine. **Scientific novelty.** The article examines the basic provisions of the strategy for the development of higher education in Ukraine, which defines European integration as a priority goal and provides the tools for its implementation. It was established that the methodological foundations of strategically important conceptual provisions for the development of higher education are implemented in the operational component – in value guidelines, principles, approaches, educational technologies, etc. Key among them is the principles of student-centeredness, open science, competence approach, and others. In order to implement European integration priorities, the Ministry of Education and Science of Ukraine envisages updating and approving the Roadmap for Ukraine's integration into the European Research Area and renewing the Framework Agreement with the European Union on scientific and technical cooperation. It is important to adapt to Ukrainian realities the principle of Open Science, which contributes to the integration of Ukrainian research infrastructure into European research e-infrastructures and their consortia, at the same time in joining the development of the European Cloud of Open Science, service training, etc. **Conclusions.** In today's complex civilizational conditions in Ukraine and the world, the methodological guidelines of higher education largely determine the strategy of European and Euro-Atlantic integration.*

Key words: *methodology, European integration, strategy, higher education, internationalization, student-centeredness, competence approach.*

Постановка проблеми. В умовах російсько-української війни 2014–2022 років проблема європейської інтеграції як стратегічний вектор розбудови вищої освіти набула особливої актуальності не лише як сукупність об'єднаних політичних, економічних чи державницько-громадських процесів. Методологічні засади стратегічно важливих концептуальних положень розвитку вищої освіти реалізуються в операційній складовій

частині, зокрема в ціннісних настановах, принципах, підходах, освітніх технологіях. Ключовими серед них є принцип студентоцентризму, відкритої науки, компетентнісний підхід тощо. Продовжує утверджуватись культурна інтеграція, зокрема у сфері освіти. Для реалізації мети й завдань освітньої реформи в системі освіти України євроінтеграційний вектор є пріоритетним, оскільки відповідає цивілізаційним викликам сьогодення, потребам і запитам як української держави, культури, спільноти, так і окремої особистості. Таким чином, євроінтеграція в освіті – це важливий стратегічний напрям, який корелюється з поняттям «стратегія».

Вибір теми статті обумовлений необхідністю зняти суперечності між наявними проблемами та стратегічно визначеними цілями в ефективній розбудові вищої освіти, зокрема це:

- низький рівень фінансування, порушення принципу автономності закладу вищої освіти та необхідність створення умов високого рівня мотивації для досягнень і соціальної відповідальності у суб'єктів освітнього процесу;
- складнощі в дотриманні європейських стандартів якості, турботі про вразливі категорії здобувачів та потреба розбудови конкурентоспроможної вищої освіти, яка доступна різним верствам населення;
- євроінтеграційні задекларовані прагнення, принцип студентоцентризму та методико-методологічна неготовність до запозичення кращих освітніх практик, створення умов для навчання іноземців, а також навчання української молоді за кордоном.

Метою статті є виявлення та обґрунтування методологічної основи сучасних євроінтеграційних процесів, які визначають стратегію розвитку вищої освіти в Україні.

У межах сформульованої мети необхідно вирішити такі завдання: виявити сукупність принципів та підходів, які становлять методологічну основу стратегії розвитку вищої освіти в Україні та світі; визначити євроінтеграцію як провідний стратегічний напрям у розвитку української освіти; проаналізувати зміст євроінтеграційних процесів у системі освіти України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема визначення методологічних засад у системі сучасної вищої освіти

є міжгалузевую і може бути вирішена в єдності теорії і практики на стику філософії, педагогіки, психології, культурології та інших наук. Перш за все у нашому дослідженні враховано основні положення законодавчо-правових документів з питань стратегічного розвитку освіти у вищій школі. Напередодні повномасштабного вторгнення росії на територію України (23 лютого 2022 року) КМУ ухвалив Розпорядження «Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки» № 286-р (опубліковано 14 квітня 2022 року), у якому визначено такі основні пріоритети системи вищої освіти на сучасному етапі розвитку суспільства та економіки країни: продовжувати освітній процес, реформувати систему освіти відповідно до нових викликів. В Операційному плані реалізації у 2022–2024 роках Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки визначено стратегічні та операційні цілі, а також заходи їх здійснення у 2022–2024 роках. Євроінтеграційні процеси як пріоритетний напрям у системі вищої освіти, концептуальні засади реформи НУШ були предметом наукового розгляду низки філософів та педагогів, таких як В. Андрющенко, Н. Бібік, В. Бодак, В. Кремень, М. Мар'єнко. У роботах цих науковців обґрунтовано феномен європейської інтеграції в реаліях культури та освіти, визначено його роль і значення, функціонування в європейському просторі освіти. Однак проблема методології євроінтеграційних процесів у вищій освіті є недостатньо розробленою.

Основний матеріал. Євроінтеграція як стратегічний вектор розвитку вищої освіти в Україні утверджує в українській системі вищої освіти кращі стандарти європейської наукової та освітньої традицій. Досягнення цієї мети можливе в конкретизації вирішення низки завдань, таких як входження України в європейський дослідницький та інноваційний контекст; сприяння на всіх рівнях участі українських дослідників у різноманітних науково-технічних, наукових, інноваційних програмах та освітніх ініціативах ЄС; забезпечення якості вищої освіти рекомендаціями відповідно до державних стандартів; збільшення можливостей академічної мобільності для учнів, студентів, викладачів і дослідників системи освіти в ЄС.

Як зазначено в Стратегії розвитку вищої освіти, у період входу України до Європейського Союзу надзвичайно важливо

та актуально розробити детально Дорожню карту для відбудови та продовження реформування системи вищої освіти у післявоєнний період, що дасть змогу зменшити деструктивні наслідки, спричинені війною.

Враховуючи глобальні тенденції та перспективи у розвитку вищої освіти, можемо передбачити сценарії її розвитку у забезпеченні інтернаціоналізації як стратегічної мети євроінтеграції. Основними завданнями інтернаціоналізації визначаємо узгодження структури вищої освіти із зобов'язаннями країн-членів Європейського простору вищої освіти, національної системи кваліфікацій з урахуванням і визнанням іноземних освітніх кваліфікацій; розвиток освітнього сектору безпеки та оборони згідно з доктринальними підходами та принципами НАТО.

Слід зазначити, що для реалізації євроінтеграційних пріоритетів МОН України передбачає оновити й затвердити Дорожню карту інтеграції України до Європейського дослідницького простору та відновлення Рамкової угоди з ЄС про наукову та технічну співпрацю, а також адаптацію принципу відкритої науки, що сприяє інтеграції української дослідницької інфраструктури до європейських дослідницьких та е-інфраструктур та їх консорціумів, водночас у долученні до розбудови Європейської хмари відкритої науки.

Як зазначає М. Мар'єнко, упродовж останніх років наукові розробки у світі сформулювали та утвердили методологічну парадигму відкритої науки, яка стала основою створення нової концепції прозорої науки, керованої даними (Мар'єнко, 2020).

Європейська хмара відкритої науки (EOSC) функціонує у віртуальному просторі як платформа, що об'єднує науково-дослідницькі інфраструктури Європи як спільний науковий простір. Сюди входять електронні інфраструктури, проекти, колективи науковців, а кожен користувач отримує доступ до масиву наукових даних, які одержані за державні кошти з можливістю подальшого використання користувачем у власних дослідженнях, до інформації про інструментарій, сервіси дослідницької електронної інфраструктури, про програми та проекти з можливістю подальшої співпраці.

У структурі EOSC передбачено інструменти спільної роботи у взаємодії, а також спеціальні сервіси для використання у різних

галузях науки. Європейська хмара відкритої науки створена для потреб науковців, тому визначено такі шляхи й засоби застосування її компонентів в освітньому процесі: гнучкий і зручний в організації освітнього процесу добір окремих інструментів; можливості використання EOSC у межах окремих предметів та навчальних дисциплін в освітній інтеграції та здійсненні міжпредметних зв'язків; синхронне використання різними закладами освіти та науковими установами спільного пакета сервісів задля подальшої співпраці.

Упровадження нової методологічної парадигми актуалізує ідеї прогресивізму, демократії, експериментальної освіти та прав особистості. Компетентнісний підхід сприяє впровадженню стандартів вищої освіти нового покоління, які визначають її основний зміст. Причому слід пам'ятати, що зосередження закладів вищої освіти лише на освітній та науковій діяльності не сприяє створенню умов для всебічного розвитку особистості та реалізації її талантів. Саме тому у межах вирішення стратегічних завдань освіти важливо впроваджувати технологію сервісного навчання.

Сервісне навчання – це активна методологія, освітній підхід, який інтегрує цілі навчання з громадською роботою задля задоволення суспільних потреб, набуття особистістю прагматичного й прогресивного досвіду навчання. Утвердження взаємодії між закладом освіти й суспільством поєднує соціальну відповідальність особистості та суспільства, розширює контекст використання цієї методології, сприяє формуванню цілісного знання, поєднання теорії і практики навчання, здатності студента вирішувати проблеми, що його оточують у просторі особистісного та суспільного життя (сервісне навчання).

Сьогодні точаться інтенсивні дискусії про переваги й недоліки відкритої науки із застереженнями про зловживання і неправильне тлумачення інформації. Однак очевидним є те, що опубліковані звіти та дані у відкритому доступі дають змогу проводити ретельну й достовірну експертну перевірку, а наука, що фінансується з бюджету, стає загальнодоступною, відтворюваною та прозорою, тому має більший вплив і може відповісти на складні питання й виклики сьогодення.

Основний зміст вищої освіти визначається стандартами вищої освіти нового покоління, які базуються на компетентнісному підході, в основу якого покладено не знання, а компетентнісну парадигму, тобто формування здатностей як інтегрованого результату освіти, набутих особистістю в освітньому процесі. Ознаками ключових компетентностей є поліфункціональність, надпредметність, міждисциплінарність, багатоконпонентність, формування критичного мислення, рефлексії, визначення власної позиції (Нова українська школа, 2016).

Принцип студентоцентризму розкривається в концентрації зусиль суб'єктів освіти в процесі педагогічної міжособистісної взаємодії з урахуванням їх індивідуальних особливостей, вмінні вибирати й формувати індивідуальну освітню траєкторію. Студентоцентроване навчання є основою організації освітнього процесу разом із використанням інноваційних технологій та різних форм здобуття освіти. Дотримання підходів студентоцентрованого навчання в організації освітнього процесу забезпечує розширення перехресного вступу, спільних, міждисциплінарних та подвійних програм, дуальної та інших форм здобуття освіти, розвиток загальних компетентностей студентів, правової культури тощо.

Однак, і про це зазначено в Стратегії, реалізація на практиці студентоцентрованого підходу часто є непослідовною. Це стосується як можливостей здобувачів освіти будувати власну індивідуальну траєкторію здобуття освіти (у тому числі, можливість вибирати вибіркові дисципліни), так і побудови партнерських відносин між викладачем та здобувачем, на відміну від непродуктивної вертикалі «викладач – студент», яка існує нині у більшості закладів вищої освіти. Протягом тривалого часу декларуються цінності студентоцентризму та завершується процес розроблення нових державних стандартів вищої освіти (затверджено близько 200 стандартів першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів вищої освіти), заснованих на компетентнісному підході, який передбачає замість обов'язкових освітніх компонентів набір результатів навчання, що значно розширює академічну автономію закладів вищої освіти.

Внаслідок перевантаження програм закладів вищої освіти навчальними дисциплінами, які не забезпечують повною мірою

формування передбачених стандартами результатів навчання й компетентностей, надмірного обсягу теоретичної підготовки та недостатнього практичного навчання у здобувачів освіти спостерігається зниження мотивації до повного її зникнення до навчання та майбутньої роботи за фахом. Відсутність новітніх, цікавих методів організації освітнього процесу стає причиною емоційної втоми здобувачів (Стратегія, 2022).

На прикладі організації освітнього процесу в Дрогобицькому державному педагогічному університеті імені Івана Франка проаналізуємо використання методології, що забезпечує реалізацію євроінтеграції як стратегічного напрямку розвитку сучасної системи освіти в Україні та світі.

Організація і проведення освітнього процесу у вищій школі на початку 20-х років XXI ст. здійснюється з використанням технологій дистанційного навчання у форматі відеоконференцій, що зумовлено карантинном в умовах пандемії COVID-19, а також введенням в Україні воєнного стану після повномасштабного вторгнення росії на територію України 24 лютого 2022 року.

Ефективність використання особистісно орієнтованого, компетентнісного підходу та принципу студентоцентризму виявляє себе у низці моментів. Зокрема, це вільний вибір студентами освітніх програм та вибіркових освітніх компонентів, врегулювання процедури оскарження здобувачами вищої освіти результатів підсумкового семестрового контролю шляхом розгляду апеляції студента щодо об'єктивності оцінювання навчальних досягнень, створення психологічної служби університету, комісії для популяризації культури академічної доброчесності.

Стратегічними завданнями на 2022/2023 навчальний рік є розширення географії міжнародних зв'язків, мережі партнерства університету із закордонними закладами освіти та організаціями в рамках освітніх та наукових закордонних програм; розвиток міжнародних досліджень та наукової мобільності; розширення участі науково-педагогічних працівників, здобувачів освіти в міжнародних проєктах і програмах міжнародних організацій та співтовариств, а також програмах академічної мобільності (відповідно до цільових показників діяльності університету); залучення фахівців закордонних закладів вищої освіти до наукової та викладацької діяльності в нашому університеті;

розроблення та реалізація спільних міжнародних освітніх програм підготовки здобувачів вищої освіти, зокрема подвійного дипломування; вжиття заходів, спрямованих на досягнення здобувачами вищої освіти, науковими та науково-педагогічними працівниками університету рівня знань іноземної мови, достатнього для участі у міжнародних програмах та викладання іноземною мовою; промоція університету за кордоном шляхом розміщення інформації у соціальних мережах, інтернет-виданнях, альманахах, професійних фахових виданнях.

Висновки. У сучасних складних цивілізаційних умовах в Україні і світі стратегічні орієнтири вищої освіти значною мірою визначають нашу європейську та євроатлантичну інтеграцію.

Методологічна основа вищої освіти утверджує нову парадигму, засновану на принципі студентоцентризму, компетентнісному та інтегративному підходах, які відображають стратегію європейської та євроатлантичної інтеграції. Освітню євроінтеграційну діяльність українського закладу вищої освіти відображає його міжнародна діяльність, заснована на принципах діалогу культур та полікультурності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мар'єнко М. Європейська хмара відкритої науки та застосування її компонентів в освітньому процесі. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/721307/1/Rozv.%20nauk.%20Marienko%20tezy.pdf> (дата звернення: 01.06.2022).
2. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи : Рішення Колегії МОН від 27 жовтня 2016 року. 36 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (дата звернення: 10.09.2020).
3. Операційний план реалізації у 2022–2024 роках Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/2022/04/15/VO.plan.2022-2032/Operatsiynyy.plan.SRVO-23.02.22.pdf> (дата звернення: 03.02.2022).
4. Сервісне навчання – Service-learning. URL: uk.wikisru.ru (дата звернення: 10.06.2022).
5. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-shvalennya-strategiyi-rozvitku-vishchoyi-osviti-v-ukrayini-na-20222032-roki-286> (дата звернення: 10.05.2022).

REFERENCES

1. Marienko, M. (2020). Yevropeiska khmara vidkrytoi nauky ta zastosuvannya yii komponentiv v osvithomu protsesi [The European cloud of open science and the application of its components in the educational process]. Retrieved June 01, 2022, from <https://lib.iitta.gov.ua/721307/1/Rozv.%20nauk.%20Marienko%20tezy.pdf> [in Ukraine].
2. Nova ukrainska shkola. Kontseptualni zasady reformuvannya serednoi shkoly. (2016). Rishennia Kolehii MON 27.10.2016. [New Ukrainian school. Conceptual principles of secondary school reform. Decision of the Board of the Ministry of Education and Science of Ukraine on 27.10.2016]. Retrieved September 10, 2020, from <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> [in Ukraine].
3. Operatsiynyi plan realizatsii u 2022–2024 rokakh Stratehii rozvytku vyshchoi osvity v Ukraini na 2022–2032 roky. [Operational plan for the implementation in 2022–2024 of the Strategy for the Development of Higher Education in Ukraine for 2022–2032]. Retrieved February 03, 2022, from <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/2022/04/15/VO.plan.2022-2032/Operatsiynny.plan.SRVO-23.02.22.pdf> [in Ukraine].
4. Servisne navchannia – Service-learning. [Service learning]. Retrieved June 10, 2022, from uk.wikisu.ru [in Ukraine].
5. Stratehiia rozvytku vyshchoi osvity v Ukraini na 2022–2032 roky. (2022). [Strategy for the development of higher education in Ukraine for 2022–2032]. Retrieved May 10, 2022, from <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-shvalennya-strategiyi-rozvitku-vishchoyi-osviti-v-ukrayini-na-20222032-roki-286> [in Ukraine].

УДК 177.2:004.77

ГАЛУЩАК Мар'яна – кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії імені професора Валерія Григоровича Скотного, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, 24, вул. Івана Франка, Дрогобич, Україна, індекс 82100 (*mary_jane_83@ukr.net*)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5088-8701>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.spec.2>

Бібліографічний опис статті: Галушак, М., (2022). Інтеграція етичних принципів в інформаційному просторі. *Людинознавчі студії: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філософія»*, Спецвипуск, 24–36, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.spec.2>

ІНТЕГРАЦІЯ ЕТИЧНИХ ПРИНЦИПІВ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ: МІЖКУЛЬТУРНИЙ КОНТЕКСТ ТА КОМУНІКАТИВНА ВЗАЄМОДІЯ

*Анотація. Метою статті є осмислення і окреслення основних критеріїв людського спілкування та взаємовідносин, зміни чи незмінності етичних акцентів у глобальному цифровому комунікативному просторі. Основним методологічним критерієм дослідження є використання аналітичного підходу, який дає змогу рефлексивно-критичним шляхом виділити основні моменти міжособистісної комунікації на етичних засадах в інформаційно-комунікативному просторі. **Наукова новизна.** У статті зазначено, що сучасний світ перебуває в особливій фазі свого становлення, де велика кількість процесів, які стосуються різноманітних сфер людської життєдіяльності, починаючи від повсякденної і закінчуючи загальносвітовою, так чи інакше зазнають незворотних змін, які часто пов'язані з абсолютно новими ризиками й викликами, за своїм масштабом перевершують усе відоме досі, але, незважаючи на змінні реалії, незмінним залишається одне: вміння бути людиною, зберігати в собі людське, максимально інтегруючись у нову даність*

та реалії, взаємодіяти одне з одним на моральному рівні, адекватно користуючись тими інформаційно-комунікативними засобами, які перебувають у широкому доступі світової більшості, а адекватність і толерантність завжди були сферами етики, без якої самовладдя в розумах, думках, діях та словах досягло б критичної точки у тих деструктивних процесах, які властиві чи не кожним групам і суспільствам, не говорячи уже про цивілізацію. **Висновки.** Зосередженість уваги на соціальних взаємовідносинах, манері спілкування, добуванні інформації та вмінні нею коректно й адекватно оперувати постає вкрай актуальним питанням і важливою проблемою, бо становлення сучасного індивіда значною мірою відбувається в інформаційно-комунікативних взаємодіях, а ці взаємодії повинні включати певні етично-моральнісні норми і безумовні правила, якими потрібно вміти оволодіти та активно використовувати на практиці. Крім цього, з огляду на сучасні українські реалії вміння критично відбирати інформацію і раціонально її використовувати, вміло застосовувати дані, які з'являються щоденно на наших сторінках соцмереж, та оперувати ними є тими основними критеріями, від яких значною мірою залежать не тільки напрям розвитку окремо взятої особистості, але й майбутня змістовна наповненість європейської спільноти загалом та української нації зокрема.

Ключові слова: етика, нетикет, інфопростір, спілкування, комунікація, інформація, інтеграція.

HALUSHCHAK Mariana – Candidate of Philosophy Sciences, Senior Lecturer at the Philosophy Department named after Valeriy Skotnyi, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24, Ivan Franko str., Drohobych, Ukraine, postal code 82100 (mary_jane_83@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5088-8701>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.spec.2>

To cite this article: Halushchak, M., (2022). Intehratsiia etychnykh pryntsyypiv v informatsiinomu prostori [Integration of ethical principles in the information space]. *Liudynoznavchi studii: zbirnyk naukovykh prats Drohobytskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia "Filosofia" – Human Studies. Series of "Philosophy": a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, special issue*, 24–36, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.spec.2>

INTEGRATION OF ETHICAL PRINCIPLES IN THE INFORMATION SPACE

***Summary.** The purpose of the article is to understand and outline the basic criteria of human communication and relations, to change or invariable ethical accents in the global digital communication space. The main **methodological** criterion of the research is the use of an analytical approach, which allows for reflexive-critical way to distinguish the main moments of interpersonal communication on ethical principles in the infospaces. **Scientific novelty.** The article indicates that the modern world is in a special phase of its formation. A large number of processes are formed, which touch on various spheres of human life, starting from every day and ending with the world spheres. Often these spheres will suffer irreversible changes, which are connected with absolutely new risks and challenges, and by their scale overdo all known till now. But despite changing realities, one thing remains unchanged: the ability to be a person, to retain the human, as much as possible integrating into the new reality and reality, to interact with one another at a moral level, using adequately the information and communication tools that are widely available in the global majority, and adequacy and tolerance has always been a sphere of ethics, without which self-government in minds, thoughts, actions and words would reach a critical point in those destructive processes, which are characteristic of or not every group and society, without talking about civilization. **Conclusions.** The focus on social relations, the manner of communication, the extraction of information and the ability to operate correctly and adequately, presents a relevant issue and an important problem. The development of the modern indicator largely takes place in information-communicative interactions, and these interactions should include certain ethical-moral norms and unconditional rules, which need to be able to learn and actively use in practice. In addition, based on today's Ukrainian realities, the ability to critically select information and rationally use it, able to apply and operate the data that appear daily on our pages of social networks is the main criterion on which to a large extent depends not only the direction of development of individual personality, but also the future content of the European community in general and the Ukrainian nation in particular.*

***Key words:** ethics, etiquette, inphospace, communication, communication, information, integration.*

Постановка проблеми. Присутність цифрових технологій у всіх сферах соціально-суспільної думки, які стали набутком сучасної цивілізації, їхнє всезростаюче значення, зміни, які вони внесли в життя окремого індивіда, а також значний відбиток, який визначив майбутні орієнтири в економічній, політичній, освітній, науковій, історичній, морально-психологічній і навіть військовій сферах цілої планети, важко недооцінити, як і не потрібно їх переоцінювати. Сьогодні є зрозумілим одне: світ змінився і змінився безповоротно, хоча внутрішні сили та інструменти, які керують історичними процесами і взаємовідносинами у суспільстві, залишились тими ж самими, різниця в тому, що загрози стали більш витонченими, а маніпуляції свідомістю людей стали менш помітними, але більш потужними. На фоні усіх цих складних світових процесів, які існують сьогодні, не втрачає актуальності проблема, znana ще з часів Аристотеля, сутність якої полягає у визначенні і дотриманні тих етично-правових та моральних засад, на яких відбувається взаємообмін інформацією (політичною, економічною, культурною тощо) та контактними даними; тих засад, які завжди лежали й лежать в основі будь-якого звичайного спілкування «звичайних» людей. Якщо взяти до уваги те, що класичні етичні установки в тому варіанті, в якому вони були більш-менш актуальними до середини ХХ століття, до появи перших цифрових технологій, втратили свій першочерговий пріоритет, то натовість прийшла нова ера, яка світоглядно інша, де домінує тип особистості, яка нівелює своєю поведінкою, діяльністю, манерою спілкування будь-що традиційне, переводячи змістовне, глибинне, серйозне у формально-абстрактне, полісемантичне, поверхове, ігрове, де перевага все більше й більше віддається неформальним взаємовідносинам у неформальному просторі, у якому сучасний індивід проводить 80% свого часу і комунікує з великою кількістю контактів, маючи змогу бути присутнім одразу в декількох місцях одночасно і вирішувати декілька завдань (проблем, питань) за неймовірно короткий проміжок часу, а його поведінка і манера спілкування орієнтуються більше на інтуїтивне морально-етичне сприйняття ситуації, ніж на визначені чіткі етичні загальнообов'язкові критерії, які чомусь не завжди знаходять відголос і є обов'язковими «для когось».

але конкретно «мені» не завжди підходять, отже, їх можна корелювати залежно від потреб. Але чи можна? Чи завжди хід у ногу з часом є свідченням нашої спільної відповідності даній миті й даній ситуації? Яким чином сучасність з її так званими людиноцентричними ціннісними установками, які є центральними на глобальному світовому рівні, справляється з викликами сьогодення і яку етику на рівні загальнолюдських взаємовідносин запроваджує?

Метою статті є окреслення тих змін етичної сфери, які наявні в сучасному цифровому суспільстві і не зважати на які не має права жодний індивід, який вважає себе повноцінним членом цього суспільства. Відповідно до зазначеної мети, щоб наочно зобразити сутність змін, найоптимальніше це можна зробити через конкретний приклад, тому предметом розгляду буде аналіз етики спілкування у світовому інформаційно-комунікативному просторі, які є показником інтелектуального, психологічно-емоційного, духовного розвитку не лише окремого індивіда, спільноти, групи, але й свідченням того новоствореного «клімату», в якому (не буде перебільшенням сказати) перебуває весь глобалізований світ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Суспільство знань, або інформаційне суспільство, його сутність, ціннісно-сміслова орієнтація, етичні критерії та комунікативні можливості становлять доволі вагомий частину сьогodнішніх соціально-філософських розвідок сучасних науковців, є матеріалом дискусій сучасних політиків, соціологів, психологів, культурологів, педагогів та усіх тих, хто так чи інакше причетний до освітньо-просвітницьких структур суспільства, бо будь-яке знання завжди передбачає взаємообмін, тісну комунікацію, отже, етика такої взаємодії постає вагомим критерієм практичної поведінки на всіх рівнях і в усіх сферах людської діяльності.

У європейській інтелектуальній спільноті свою увагу зосереджують на вивченні цієї проблеми такі відомі постаті, як Рафаель Капура, основна увага якого присвячена міжкультурній інформаційній етиці, де мислитель дошукується глибинних основ не лише етики, але й філософії, показує взаємопов'язаність цих сфер, досліджуючи їх історичні корені в глибинах західноєвропейських віків, при цьому джерело

походження інфоетики ні в якому разі не можна звести до західного світу і його традицій, бо світ Інтернету за своєю суттю є мультикультурним і з повним правом та на однакових підставах вміщає у себе як європейця, так і представника східної культури, як американця, так і індійця, афроамериканця чи будь-якого представника будь-якої культури, які використовують у своєму повсякденному житті світову павутину; Елвін Тофлер і Мануель Кастельс, які загалом вважаються класиками в дослідженні інформаційного суспільства, акцентуючи увагу на тому, що динаміка розвитку інформаційних технологій настільки швидко просунулась вперед, що соціальне середовище зазнає все більших змін, а з ним і всі інші ціннісно-сміслові градації, комунікативні моменти, які, безсумнівно, належать до етичної сфери. Глобальний інформаційний простір формує нові форми комунікації (соцмережі, стільниковий і мобільний зв'язок тощо), тому зрозумілим є те, що інфоетичні принципи віртуальних комунікацій вимагають нового погляду, осмислення і легітимізації, бо Інтернет виходить на світову арену як один з основних засобів глобальної комунікації (Кастельс, 2004); І. Ларсен-Леде, С. Ліндлі, які актуалізують етичну проблему в організаційній системі управління, де через рівень накопичення знань та інформації виникають нові ризики та виклики, які здатні викликати серйозні соціальні наслідки; Т.У. Байнум, С. Роджерсон, які розглядають можливість запуску нового розвитку комп'ютерної етики, обґрунтовуючи її глобальні масштаби; В. Ши, що виводить десять інформаційних заповідей етикету спілкування в інфопросторі, які нагадають «старі» добре знайомі принципи безпосереднього міжособистого спілкування офлайн. Зокрема, в Кембриджі організована міждисциплінарна лабораторія, яка тісно співпрацює зі всесвітньовідомою корпорацією комп'ютерних технологій Microsoft, а основною метою цієї лабораторії, за словами її директора і провідного науковця Ебігейл Селлен, є дослідження і розширення меж людських можливостей, а для цього потрібно зробити людей центром вивчення, щоб досконало зрозуміти, як ці можливості можна розширити, бо сьогодні все більше зростає динаміка праці, спілкування, почуття зв'язку одне з одним, що дає безмежне поле для досліджень.

На теренах українських візій цієї проблеми можна звернутись до аналітично-рефлексивних праць Є. Мануйло (розгляд проблем свободи й відповідальності в соціокультурних умовах інформаційного суспільства), О. Дзюбаня (огляд інформаційної безпеки в умовах інформаційного суспільства) І. Чхейло (аналіз інформаційної етики в контексті змін у сучасному суспільстві), О. Прудникової (переважно соціокультурна комунікація в контексті інформаційної культури), Т. Шоріної (філософський аналіз дискурсу інформаційної етики та її морально-практичних дилем).

Безперечно, досліджень і рефлексій з цієї проблематики сьогодні доволі багато, але різні аспекти однієї теми – це той основний критерій, на підставі якого можна говорити про спільне відчуття ситуації сьогодення як серед науковців європейських, так і серед вітчизняних, бо співіснування в єдиній глобальній системі формує схоже переживання єдиної реальності.

Основний матеріал. Сучасний світовий простір демонстративно руйнує (знімає) бар'єри між окремою людиною і владою верхівкою, між обивателем і фахівцем у своїй галузі, між представниками різних (інколи полярно протилежних) культур, релігійних конфесій, груп і соціальних спільнот, орієнтує на діалог, даруючи примаду (чи можливість) того, що кожен буде вислуханий і почутий. В будь-якому разі нова реальність вимагає нових методів і підходів практично до всіх сфер людської життєдіяльності, а це знову ж таки вимагає зосередженості на тих першоосновах, які складають сутність кожного суспільства, а саме на питаннях етики (правильного й неправильного, «білого і чорного», прийнятного і неприйнятного), особливо в умовах, коли будь-які класичні етичні принципи мало спрацьовують, бо форми їхньої подачі є давно застарілою моделлю ставлення до реальності, яка вимагає оновлення чи повного перезавантаження. З іншого боку, оновлення чи орієнтація на новизну, що стало для нашого часу однією з основних психологічних установок, засвідчує, що «істинною самоцінністю вважається не нове само по собі, а те, що ховається за ним – «науково-престижне», «науково-модне». Нове шукають не тому, що старе виявилось не життєздатним і не плідним, а тому, що змінились параметри шкали цінностей, які підміняють внутрішній зміст зовнішньою

ефективністю» (Заздравнов, 2019). Ми опинились у ситуації, коли форма домінує над змістом, коли явне нівелює приховане і часто сенс формує ситуація, а не ситуацію визначає сенс.

Зміна полюсів та світоглядних орієнтирів, зрештою, докорінно змінює саму людину, її ситуацію перебування у світі багаторівневих текстів з неоднозначними конотаціями, які несуть перенавантаження інформацією, а потік цієї інформації більший, ніж здатний осмислити і сприйняти окремих індивід. Надлишок, як і нестача, формує викривлене сприйняття реальності, взаємозв'язки індивіда з цією реальністю набувають тих форм, які найбільш корисні тим структурам, які мають силу в тому чи іншому суспільстві. З огляду на те, що наша сучасність – це «єдина» світова спільнота, яка всередині себе хоч і доволі строката та різнилась своїми вподобаннями, релігійними орієнтаціями, смаками тощо, проте все ж таки пронизана спільними соціально-суспільними, етичними, комунікативними взаємовідносинами на основі загальноприйнятих законів і цінностей, тому закономірним є те, що уніфікується навіть мова задля уникнення непорозумінь і досягнення консенсусу. Все це свідчить про те, що ціннісно-сміслові орієнтири загалом повинні корелюватись і бути спільними у своїй основі для всіх, хто вважає себе «громадянином світу» і вступає в десятки контактів щоденно з представниками цього ж світу, бо, зрештою, як відзначив у свій час В. Малахов (2002), з етичною проблематикою ми зустрічаємося всюди, де тільки наявне цілісне духовне, зокрема філософське, осмислення людини (Малахов, 2007, с. 10), бо саме етика вводить нас у сферу моралі і моральності, які не просто визначають людину в її сутності, але й визначають людське в людині через індивідуальні дії та мотиви, у вимірах свободи і не-свободи, через суб'єктивні та об'єктивні категорії моральної свідомості, такі як обов'язок, відповідальність, справедливість, щастя.

У зв'язку з цією проблемою особливу увагу хотілося б звернути на виняткову сферу, яка є фундаментальною для розуміння людини та її взаємовідносин з іншими, а саме на етику спілкування, яке передбачає репрезентацію людиною себе, своєї позиції та бачення, бо, зрештою, мова і засоби її вираження не просто постають набутком тієї чи іншої культури, але й засвідчують ті унікальні та особливі форми сприйняття та бачення дійсності,

які властиві конкретному етносу, конкретній людині, є тим власним кодом, що дає змогу здійснити ідентифікацію.

В цифрову епоху проблема комунікації постає чи не найактуальнішою, бо інформаційно-технологічні можливості значно розширились у своїх межах, що приводить одночасно і до значного розширення людської взаємодії. Можна сміливо стверджувати, що «сучасні люди стали можливими завдяки доволі багатосторонній взаємодії з інформаційними та комунікаційними технологіями» (Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2005), відповідно, «кожна дія, яку ми вчиняємо, залишає за собою інформаційний слід» (Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2012), а це знову ж таки вводить нас у соціально-етичну сферу, актуалізує поняття конфіденційності, відповідальності, моральних цінностей під час користування інформацією в процесі міжособистісного спілкування та на рівні міжкультурному, ставлячи людину на межу нових моральнісних викликів.

Зокрема, на головній сторінці ЮНЕСКО у розділі «Інформаційна етика» йдеться про те, що «етичні принципи для суспільств знання випливають із Всезагальної декларації прав людини, які містять право на свободу висловлювання, всезагальний доступ до інформації, особливо якщо вона є публічним надбанням, а також право на освіту, приватне життя і участь у культурному житті суспільства» (UNESCO, 2012, с. 8), при цьому наголошується на пріоритетності етичних аспектів інформаційного суспільства, тому що можливості доступу до великої кількості інформації ставлять на порядок денний нові проблеми етичного характеру, де основними повинні бути принципи взаємної поваги й дотримання прав людини. Інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) постійно еволюціонують і є сьогодні невід'ємною частиною життя великої кількості людей та спільнот, крім цього, в резолюції ЮНЕСКО відзначається той факт, що ІКТ виходять на новий рівень в багатьох галузях: сюди належать і сфера освіти, і взаємообмін думками, і забезпечення можливостей працевлаштування, і, безперечно, соціальні та політичні взаємодії, а це все складає основу для мандату ЮНЕСКО і бачення нового гуманізму (UNESCO, 2012, с. 8–9).

Сьогоднішня активна соціально-суспільна позиція, як бачимо, більше не вимагає тісних взаємозв'язків з опонентами,

натомість комунікативні взаємозв'язки переносяться в інфопростір, який позбавлений тісної безпосередньої комунікації, але з'являється «ефект присутності», який успішно робить підміну узвичаєним формам взаємовідносин. Хоча слід відзначити, що ці новітні форми «перебування на зв'язку», «у мережі», «у відкритому доступі» мають свої правила, параметри, які певною мірою корелюються з відомими для нас загальноетичними нормами і цінностями, хоча, звичайно, мають низку своїх особливостей. Зокрема, такі правила комунікативної взаємодії в кіберпросторі ще у 1994 році виклала у своїй праці «Нетикет» американська програмістка Вірджинія Ши, з того часу вони не лише не втратили актуальності, але й постають з новою силою, тим більше актуалізуються останніх два роки, коли світ накрила пандемія COVID-19, де велика кількість людей змушена жити за зачиненими дверима, але з відкритим віконцем у світовий інфопростір, проводячи велику частину свого часу у міжнародній мережі Інтернет. Цих основних негласних правил мережевого етикету є 10 (певною мірою це число відсилає нас до сакральних біблійних десяти заповідей і є символічним у своїй суті), їх повинен знати та дотримуватись кожен користувач глобальної мережі.

Правило 1: Пам'ятайте про людину.

Правило 2: Дотримуйтесь єдиних стандартів поведінки в мережі.

Правило 3: Знайте, де ви знаходитесь у кіберпросторі.

Правило 4: Поважайте час і трафік інших людей.

Правило 5: Постарайтесь добре виглядати в Інтернеті.

Правило 6: Діліться експертними знаннями.

Правило 7: Допоможіть тримати під контролем флейм (не розпалюйте суперечку, ображаючи іншу людину).

Правило 8: Поважайте приватне життя інших людей.

Правило 9: Не зловживайте своєю владою.

Правило 10: Пробачайте помилки інших людей (Shea, 1994).

В будь-якому разі ці правила охоплюють основні етичні принципи класичної етики, але з тією відмінністю, що переносяться в інфосередовище, яке хоч і дає людині великі можливості не лише на рівні індивідуального спілкування, але й на навчальному та професійному рівнях, проте не звільняє від етичних

норм, які регулюють людські взаємини і спрямовані зважати на найцінніше – на людське в людині, її почуття.

Висновки. Знання моральних та моральнісних норм, цінностей і вміння ними послуговуватись, зважати на них, не зловживати ними та дотримуватись їх постає свідченням людської зрілості та дорослості, на відміну від безвідповідального інфантилізму, який керується неконтрольованими емоційно-вольовими викидами (флеймами) в бік інших людей, спілкування з якими іноді нагадує прогулянку мінним полем, для яких необгрунтована критика, різкі вислови щодо співбесідника, скоріше, є нормою спілкуванням і власним сконструйованим «уявленням» про свободу думки та слова.

Звичайно, можливості окремої людини для самореалізації та самоосвіти зросли в рази, межі спілкування практично безмежні, навіть незнання мови опонента більше не є перешкодою, оскільки програмне забезпечення успішно її вирішує, але інформаційна гігієна, вміння працювати з отримуваною інформацією, аналізувати її, при цьому знати й на практиці включати у свій комунікативний простір етичну складову частину є тими первинними пріоритетами, яким треба приділяти значну увагу та які слід застосовувати на практиці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Заздравнов А., Заздравнова О. Информационная зависимость индивида в информационном обществе: общеэтические и биоэтические аспекты. URL: <http://repo.knmu.edu.ua/bitstream/123456789/23727/2.pdf> (дата звернення: 07.09.2022).
2. Малахов В. Етика: курс лекцій. Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2014. 214 с.
3. Кастельс М. Галактика Интернет: размышления об Интернете, бизнесе и обществе. Екатеринбург : У-Фактория, 2004. 327 с. URL: <https://librusec.pro/b/436586> (дата звернення: 09.09.2022).
4. Малахов В. Мораль на межі людського: виклики сьогодення. *Цивілізаційні виміри моральності: зміна парадигм*. Київ : Наукова думка, 2007. С. 9–40.
5. Stanford Encyclopedia of Philosophy. Information Technology and Moral Values. URL: <https://plato.stanford.edu/entries/it-moral-values> (дата звернення: 07.09.2022).

6. Stanford Encyclopedia of Philosophy. Phenomenological Approaches to Ethics and Information Technology. URL: <https://plato.stanford.edu/entries/ethics-it-phenomenology> (дата звернення: 07.09.2022).

7. UNESCO. Executive Board, 190th, 2012. 112 p. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000217316> (дата звернення: 09.09.2022).

8. Capurro R. Intercultural Information Ethics. *The Handbook of Information and Computer Ethics* / К.Е. Himma, К. Einar, Н. Tavani (eds.) Hoboken, New Jersey : Wiley, 2008. P. 639–665. URL: <http://www.capurro.de/himma.html> (дата звернення: 03.09.2022).

9. Larsen-Ledet I., Mitra B., Lindley S. Ethical and Social Considerations in Automatic Expert Identification and People Recommendation in Organizational Knowledge Management Systems. URL: <https://www.microsoft.com/en-us/research/uploads/prod/2022/09/people-recommendation-larsen-ledet-facstrec2022.pdf> (дата звернення: 12.09.2022).

10. Bynum T.W., Rogerson S. Introduction and overview: Global information ethics. *Science and Engineering Ethics*. № 2 (2). P. 131–136. URL: https://www.researchgate.net/publication/225198949_Introduction_and_overview_Global_information_ethics (дата звернення: 02.09.2022).

11. Shea V. Netiquette. San Francisco : Albion Books, 1994. URL: <http://www.albion.com/netiquette/book/index.html> (дата звернення: 07.02.2022).

REFERENCES

1. Zazdravnov A., Zazdravnova O. (2019). Informatsionnaya zavisimost individa v informatsionnom obschestve: obscheeticheskie i bioeticheskie aspekty [Information dependence of the individual in the information society: general ethical and bioethical aspects]. Retrieved September 7, 2022, from: <http://repo.knmu.edu.ua/bitstream/123456789/23727/2.pdf> [in Russian].

2. Malahov V. (2002). Etika: kurs lektsiy [Etika : lecture course]. Ostrog, Vintage of the National Academy of Sciences. 214 p. [in Ukrainian].

3. Kastels M. (2004). Galaktika Internet: razmyishleniya ob Internete, biznese i o-ve [Galaxy Internet: thinking about the Internet, business and society]. Yekaterinburg: U-Factory. 327 s. Retrieved September 9, 2022, from <https://librusec.pro/b/436586> (data zvernennya 09.09.2022) [in Russian].

4. Malahov V. (2007). Moral na mezhi liudskoho: vyklyky sohodennia [Morality on the border of human: the challenges of today]. Tsyvilizatsiini vymiry moralnosti: zmina paradyhm – Civilizational dimensions of morality: changing paradigms. Kyiv, Scientific thought. P. 9–40.

5. Stanford Encyclopedia of Philosophy. (2012). Information Technology and Moral Values. Retrieved September 7, 2022, from: <https://plato.stanford.edu/entries/it-moral-values>.

6. Stanford Encyclopedia of Philosophy. (2005). Phenomenological Approaches to Ethics and Information Technology. Retrieved September 7, 2022, from: <https://plato.stanford.edu/entries/ethics-it-phenomenology>.

7. UNESCO. (2012). Executive Board, 190th. 112 p. Retrieved September 7, 2022, from: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000217316>.
8. Capurro R. (2008). Intercultural Information Ethics. In: Kenneth E. Himma, Kenneth Einar and Herman Tavani (Eds.): *The Handbook of Information and Computer Ethics*. Hoboken, New Jersey: Wiley. P. 639-665. Retrieved September 3, 2022, from: <http://www.capurro.de/himma.html>.
9. Ida Larsen-Ledet, Bhaskar Mitra, Siân Lindley. (2022). Ethical and Social Considerations in Automatic Expert Identification and People Recommendation in Organizational Knowledge Management Systems. Retrieved September 12, 2022, from: <https://www.microsoft.com/en-us/research/uploads/prod/2022/09/people-recommendation-larsen-ledet-facctrec2022.pdf>.
10. Terrell Ward Bynum, Simon Rogerson. (1996). Introduction and overview: Global information ethics. *Science and Engineering Ethics* 2 (2), p. 131–136. Retrieved September 2, 2022, from: https://www.researchgate.net/publication/225198949_Introduction_and_overview_Global_information_ethics.
11. Virginia Shea. (1994). *Netiquette*. San Francisco: Albion Books. Retrieved September 7, 2022, from: <http://www.albion.com/netiquette/book/index.html>.

УДК 130.2:37.018.1(477:4)

Коник Михайл (Руслан) – протоієрей, православний сімейний консультант, клірик Перемишльсько-Горлицької єпархії Польської Православної Автокефальної Церкви, 2, вул. св. Максима, Горлиці, Польща, індекс 38300 (konik_m@i.ua)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4427-8325>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.spec.3>

Бібліографічний опис статі: Коник (Р.), М., прот. (2022). Похвала: інструмент сімейного виховання людської особистості в євроінтеграційних процесах сьогодення. *Людинознавчі студії: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філософія», Спецвипуск, 37–49, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.spec.3>*

ПОХВАЛА: ІНСТРУМЕНТ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ ЛЮДСЬКОЇ ОСОБИСТОСТІ В ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСАХ СЬОГОДЕННЯ

Анотація. Мета роботи. У статті розкривається методологічна роль принципу виховання дитини через похвалу як через один з інструментів системи сімейного виховання. **Методологія.** Засобами досягнення поставленої мети постає порівняльний аналіз явищ та наслідків похвали, вплив її на свідомість і поведінку дитини. **Наукова новизна.** У статті проводиться аналіз акцентуалізаційних впливів на формування характеру дитини, її способу мислення та сприйняття навколишнього світу, що дає можливість акцентувати увагу на важливості підходу використання методу похвали у філософсько-освітньому дискурсі педагогіки сімейного виховання. При цьому варто наголосити на важливості педагогічного підходу до процесу застосування такого інструмента похвали, що дасть можливість розвинути в дитині здібності самоаналізу та правильного життєствердного сприйняття навколишнього середовища. Варто звернути увагу на те, що інструмент похвали залежить від педагогічно коректного використання: може нашкодити дитині, а може активувати в ній можливість

до самовдосконалення й контролю. Похвала в процесі всього освітнього процесі, зокрема у сфері сімейного виховання, є певною педагогіко-філософською категорією, здатною впливати на акцентуальні процеси формування людської особистості. **Висновки.** Похвала має індивідуальний характер: батьки вибирають свою особисту методологію роздавання похвал своїм дітям. Дослідження проблематики дає змогу говорити про сам інструмент похвали як акцентуальний процес формування характеру дитини. Проаналізувавши критерії похвали, можемо стверджувати, що педагогіка сімейного виховання на сучасних етапах розвитку потребує кореляційного впливу усвідомленого батьківства і материнства. Потрібно розуміти, що похвала як інструмент педагогіки сімейного виховання є багатограним виміром батьківського впливу на дитячу особистість, здатна формувати звикання і залежність від похвали іншого, що в майбутньому згубно впливає на самооцінку, вдосконалення та розвиток людської особистості. В контексті євроінтеграційних процесів сьогодення, в яких перебуває наше суспільство, похвала як інструмент виховання за умови правильного використання дає можливість формувати людину з вільним європейським мисленням.

Ключові слова: похвала, сімейне виховання, відповідальне батьківство, дитина, людська особистість, сім'я, педагогіка.

KONYK Mikhail (Ruslan) – archpriest, Orthodox family consultant, clergyman of the Przemyśl-Horlice Diocese of the Polish Orthodox Autocephalous Church, 2, st. Maxima str., Gorlice, Poland, postal code 38300 (konek_m@i.ua)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4427-8325>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.spec.3>

To cite this article: Konyk (R.) M., arshpr. (2022). Pokhvata: instrument simeinoho vykhovannia liudskoi osobystosti v yevrointehratsiinykh protsesakh sohodennia. [Praise: a tool for family education of human personality in European processes today]. *Liudynoznavchi studii: zbirnyk naukovykh prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia "Filosofia" – Human Studies. Series of "Philosophy": a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Special issue, 37–49*, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.spec.3>

PRAISE: A TOOL FOR FAMILY EDUCATION OF HUMAN PERSONALITY IN EUROPEAN INTEGRATION PROCESSES TODAY

***Summary. The goal of the work.** The article reveals the methodological role of the principle of raising a child through praise as one of the tools of the family education system. **Methodology.** In a comparative analysis of the phenomena and consequences of praise, its influence on the child's consciousness and behavior appears as a means of achieving the goal. **Scientific novelty.** The article analyzes the effects of accentuation on the formation of a child's character, his way of thinking, and perception of the surrounding world, which makes it possible to emphasize the importance of the approach of using the praise method in the philosophical and educational discourse of family education pedagogy. At the same time, it is worth emphasizing the importance of a pedagogical approach to using such a tool of praise, which will allow the development of the child's introspection abilities and the correct life-affirming perception of the surrounding environment. It is worth noting that the tool of praise depends on pedagogically correct use: it can harm the child and activate the opportunity for self-improvement and control in the child. Praise in the course of the entire educational process, particularly in the field of family upbringing, is a specific pedagogical and philosophical category capable of influencing the accentual processes of forming a human personality. **Conclusions.** Praise is individual: parents choose their methodology for giving praise to their children. The study of the problem allows us to talk about the tool of praise as an accentual process of forming a child's character. Analyzing the praise criteria, we can confidently say that the pedagogy of family education at the current stage of development needs the correlative influence of conscious parenthood and motherhood. It is necessary to understand that praise, as a pedagogic tool of family education, is a multifaceted measure of parental influence on a child's personality, capable of forming habituation and dependence on the praise of others, which in the future has a detrimental effect on self-esteem, improvement, and development of the human personality. At the time of the European integration processes of today, which our society is experiencing, praise as*

an educational tool, if used correctly, gives the opportunity to form a person with free European thinking.

Key words: *praise, family upbringing, responsible parenthood, child, human personality, family, pedagogy.*

Постановка проблеми. Проблема виховання завжди залишатиметься головною темою в соціально-філософському знанні. Особливо це стає актуальним питанням у сучасному глобальному світі, зокрема, в умовах євроінтеграційних процесів, у яких безпосередньо та безповоротно перебуває Україна. У зв'язку з цим ми акцентуємо увагу на тому, що однією з тенденцій сучасних суспільств є зорієнтованість на звеличення всього, що пов'язано з дитиною. Ліберальні батьки усіма силами захвалюють свої дітей. Батьки, які намагаються жити за принципами традиціоналізму, навпаки, дуже скупі на похвалу своїх дітей. «Сучасна педагогіка і психологія зазвичай рекомендують розвивати «єго» дитини; вони повчають, що потрібно додавати впевненості в собі, діючи за допомогою лестощів та похвал» (Святогорец, n. d.). Похвала стає принципом оцінювання діяльності людини, підживлюючи залежність від думки навколишніх. Сучасна людина здатна впадати в депресивні стани від ставлення оточуючих до неї. Похвала стала своєрідним лакмусовим папірцем настрою людини. Людина стає залежною від похвали й ставлення інших до неї. Проте «все починається з дитинства».

Метою статті є розкриття педагогічних та акцентуативних методів похвали дитини як інструмента сімейного виховання, аналіз негативних наслідків «неправильних» сталих суспільства щодо самого процесу виховання в сім'ї.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливим для нас було звернення до ідей християнської антропології та Отців Церкви. «Саме християнська догматика, – пише В.В. Лімонченко, – є найрадикальнішим варіантом критико-аналітичної установки на ситуацію людини, виявляючи граничний і гранично насичений понятійний фокус» (Лімонченко, 2014, с. 266–267). Похвала, на наш погляд, є методом стимулювання людини і виступає сферою дослідження як педагогіки, так і психології. Зокрема, американський психолог Єлфі Коен (2006), ставлячи питання про те, чи справді наше суспільство є відкритим

і дружелюбним до дітей, констатує, що «опитування дорослих Америки постійно демонструють, як назвала цей феномен одна з газет, «вражаючий рівень антагонізму не тільки щодо підлітків, але стосовно маленьких дітей». Більша частина наших громадян говорить, що їм не подобаються діти різного віку, називаючи їх грубими, ледачими, безвідповідальними, позбавленими цінностей» (Kohn, 2006). У своєму відомому творі Є. Коен визначає одне з головних завдань своїх досліджень у сфері виховання так: «захистити ідею Абсолютного Батьківства як з точки зору його цінності, так і з точки зору його наслідків» (Kohn, 2006). Дійсно, цінність батьківства полягає насамперед у тому, що діти просто не зобов'язані заслуговувати нашого схвалення. Ми повинні любити їх без будь-яких причин. Шалва Амонашвілі в педагогічному есе «Мистецтво родинного виховання» стверджує, що «дитина сприймає все, що ми даємо їй ніжно і красиво. Але вона відкине все, що ми даватимемо їй грубо й некрасиво» (Амонашвілі, 2017, с. 106).

Основний матеріал. Від кожного з батьків залежить майбутнє їхніх дітей. «Коли батьки святі, – повчає преподобний Порфирій, – й передають це дитині, тобто виховують її в Господі, тоді дитина, як би погано не впливало на неї середовище, не піддається його впливу, тому що при її дверях буде перебувати Премудрість, Христос» (Кавсокаливит, 2006, с. 270). Діти наслідують, переймають від батьків їхні якості, поведінкові норми тощо, тому для батьків важливим кроком виховання є вибір пріоритетів розвитку особистості своєї дитини. В ніжності і любові батьків дитина зростає у повноту всього людського, вона розвивається, перед нею розкривається можливість пізнавати атмосферу любові та довіри своєї сім'ї. Через цю атмосферу дитина відкриває алгоритми спілкування й побудови соціуму, вона відчуває живу присутність Бога. В такому аспекті батьки своєю похвалою можуть зруйнувати або укріпити стабільність перебування дитини в соціумі. Похвалою ми можемо вбити, але й можемо зміцнити дієвий імпульс життєствердної сили буття людини. Дитина сприймає похвалу як батьківське підтвердження тієї чи іншої її дії, а тому батьківська похвала є одним із провідних інструментів сімейного виховання.

«Виховання, – стверджує прот. Василій Зеньковський, – цілком звернене до особистості, воно не знає іншого буття, воно не може ставити собі за мету обезличити дитя, послабити в ньому начало особистості <...> не можна говорити про виховання особистості в дітях поза змістом самого життя особистості» (Зеньковський, 2014). Сімейне виховання повністю спрямоване на особистість і покликане через атмосферу батьківської любові і взаєморозуміння сприяти її розвитку та розкриттю. «Особистість в Православ'ї принципово не може бути реалізована ні в межах грішного світу, ні в межах гріховності людини, бо особистісне існування для християнина неможливо без Бога і спілкування з Ним» (Сизинцев, 2018). Отже, християнське сімейне виховання неможливе без спілкування з Богом, життя в Бозі самих батьків і цілої сім'ї. Таке виховання відштовхується від Особистості Бога Отця, сходить до розвитку особистості людини. Особистість здатна розвиватися лише в Бозі і формуватися через буття в Божественній любові. Запереченням співпричетності людини й Бога людина заперечує сама себе як особистість, її свобода перетворюється на рабство. Виховання, яке спрямоване лише на земне існування людини, не здатне зростити особистість. Воно перетворюється на виховання рабської свідомості, яка не може вийти за встановлені межі. Таке виховання перетворюється на інструмент маніпуляції для задоволення природних потреб індивіда: спочатку того, хто виховує, а пізніше, того, кого виховують. Існування людини зводиться до заперечення свободи, а її любов перетворюється на використання іншого заради свого задоволення.

Сімейне виховання є процесом розвитку особистості, і важливо для батьків вміти правильно хвалити своє дитя.

Похвала може стати як інструментом маніпуляції, так і методом розвитку особистості. Похвала повинна нести в собі добрі зерна для душі дитини. «Похвала не готує дітей до труднощів життя, діти виходять непристосовані і в своєму житті стають невдачами <...> Маленьку дитину завжди хвалять. Не будемо сварити, не буде заперечувати, не будемо тиснути на дитину. Вона зникає до цього і не може впоратись навіть з маленькою проблемою» (Кавсокалит, 2006, с. 27). В такому разі похвала стає вбивчою силою для самої дитини, адже вона не готується

до труднощів життя, стає залежною від похвали та оцінювання інших, їй важко приймати рішення самостійно. Часто батьківська похвала не несе в собі нічого живого, такого, що розкриває зміст вчинку дитини. Наприклад, слово «молодець» є беззмістовним і незрозумілим дитині, воно «не мотивує дитину до розвитку і досконалості» (Вредная похвала..., п. d.). Захвалена людина завжди є замкнутою у просторі залежності від інших, вона не здатна до самовдосконалення й самовираження. Вона стає «наркоманом» похвал. «Похвала діє як солодка отрута, яку чим більше п'єш, тим більше хочеться» (Христианская похвала..., 2016), вона перетворює людину на раба похвал. Для батьків вкрай важливо хвалити своїх дітей, бачити в них особистість, а не вчинок, зроблений дитиною. Тоді похвала дитини перетвориться на дієвий мотивуючий засіб сімейного виховання, що відкриє дитині можливості до самооцінювання і розвитку. Інакше це лише маніпуляційний інструмент. Сучасний американський соціальний психолог Елфі Коен (2006) у своїх дослідженнях застерігає батьків про небезпеки похвали дітей. Давайте спробуємо ознайомитись з його точкою зору та перекласти її.

1) Маніпуляція дітьми.

Похвала є вигідним інструментом для самих батьків, бо вони, хвалячи дітей, констатують, що цей вчинок їм подобається, тобто вчинок дитини задовольняє батьківське бачення того чи іншого стану речей. «Похвала спонукає дітей помилково думати про себе надто високо» (Святогорец, п. d.). В такому разі дитина стає залежною від батьківських похвал, вона постійно потребує схвалення своїх вчинків. Через такий підхід дитина втрачає здатність свідомого вибору. «Такі нагороди, як, зрештою, й покарання, є способом зробити так, щоб діти відповідали нашим сподіванням» (Пять причин..., 2017). Батьки «беруть» під контроль поведінку дітей, маніпулюючи похвалою, зводячи свободу вибору до задоволення своїх уподобань. «Для того щоб вчитися, їй не потрібні формальні стимулятори у вигляді нагород і оцінок, достатньо нашого подиву й захоплення тим, чим вона сама цікавиться й у чому вона процвітає» (Амонашвілі, 2017, с. 188). В такому разі батькам слід роз'яснювати дитині соціальні відносини у суспільстві, готуючи її до усвідомлення

своєї відповідальності за кожен свій вчинок. Через похвалу ми повинні не прив'язувати свою дитину, а дати їй можливість самостійно оцінювати. Не усвідомлюючи цінності свободи вибору людини, дитина потрапляє в залежність від похвал батьків, а згодом оцінка перетворюється на сенс життя, похвала стає «наркотиком» і метою життя.

2) Створення залежності від похвал.

«Замість того щоб утверджувати в дитині почуття власної гідності, похвала може зробити її ще більш залежною від нас» (Пять причин..., 2017). В такому разі вчинки наших дітей будуть залежати від нашої похвали. «Коли ми похвалами створюємо в дитині «суперего», то ми зрощуємо її егоїзм і спричиняємо їй багато шкоди. Ми робимо її більш вразливою для зла» (Кавсокаливит, 2006, с. 276). Дитина виростає залежною і вразливою. Такій людині, яка залежить від оцінювання, важко виставляти пріоритети в житті, бути лідером, брати відповідальність на себе тощо. Брак похвали вводить людину в депресивний стан.

Залежність дітей від похвал приводить до такого:

- підвищує тривожність і нерішучість у своїх діях;
- перешкоджає розпізнанню добра й зла;
- легко йде на поступки іншим;
- формує залежність від думки оточуючих;
- розвиває невпевненість у собі.

Через залежність від похвал людина завжди очікує їх від інших, отримує від цього задоволення й зростає в гордості. Вона вважає, що завжди гідна похвал, інакше розвиваються смуток, печаль, туга й незадоволення.

3) Крадіжка дитячого задоволення.

Дитині потрібно дати можливість отримувати задоволення від своїх вчинків, від зробленого. Наша похвала не дає це відчути дитині. Батьки крадуть задоволення у дитини для себе «хороших». Батьки забирають у дитини вміння оцінювати ситуацію, виражати свої почуття. Постійний потік наших оцінок є некорисним для наших дітей, вони самі вчаться розраховувати свої сили, здатність робити життєві кроки. «Дитина має право отримувати задоволення від власних досягнень, відчувати гордість за те, що вона навчилася робити» (Пять причин..., 2017). Кожен з нас покликаний до самовдосконалення шляхом своїх досягнень

у цьому житті. Дитина, що відчуває радість за свої досягнення (наприклад, перший крок, перше слово, вперше зав'язаний шнурок), за збалансованого підходу до похвал здатна розвиватися, вдосконалюючи свої життєво необхідні навички та вміння. Батьки покликані відкрити дитині радість від пізнання світу. «Ніколи не пропонуйте «хабар» чи якусь винагороду за те, щоб я виявив вихованість, старанність, чесність, – устами дитини промовляє Ш. Амонашвілі, – і якщо ви намагаєтесь вберегти моє почуття вільного вибору, то в такий спосіб ви пізнаєте принадність і романтику мого виховання» (Амонашвілі, 2017, с. 181).

4) Втрата зацікавленості.

Бути добрим – це природна якість людини, а через похвалу за добрі вчинки, за її доброту дитина перестає бути доброю. Втрачаючи цю якість, вона перетворюється на «споживача» оцінювання. «Чим більше ми нагороджуємо людей за те, що вони роблять, тим більше вони втрачають зацікавлення до того, що вони повинні зробити» (Пять причин..., 2017). Похвала стає цінністю для людини, що перетворює вчинок на інструмент здобуття чергової порції похвали. Похвала перетворюється на пріоритет людини, що нівелює цінність самої особистості, її значимості для суспільства. «Чому діти стають невдахами? Причина: перехвалювання. Їх постійно хвалять <...> росте егоїзм – і вони стають нездатними осягнути Духа Божого, який є Духом смирення, а не гордості. Так вони відчужуються від Церкви, адже там, де є егоїзм, вже немає духу Церкви» (Святогорець, n. d.). Підживлюючи похвалою наших дітей, ми виховуємо в них відчуження від Церкви. Як священник, я часто бачив, коли батьки приносять своїх малят до Причастя, при цьому хвалять їх за те, що вони причастились. Проте ми покликані розкрити глибину вчинку, а не сам вчинок. Преподобний Порфирій повчає: «Ти повинен говорити правду, щоб людина дізналась про неї. Інакше ти утверджуєш її в невігластві» (Кавсокаливит, 2006, с. 275). Похвала не повинна перетворитись на інструмент оцінювання. «Боротьба за оцінку провокує неправду, хитрування, девальвацію <...> життя, протистояння, конфлікти. Заважає родині, батькам пізнавати свою Дитину як особистість» (Амонашвілі, 2017, с. 185). Якщо похвала стає цінністю, то потреба у досконалості втрачає свій же сенс.

5) Зниження досягнень.

Діти, які залежать від похвал, не лише втрачають цікавість до творення, але й не бажають щось робити, а їх досягнення в тій чи іншій галузі зазнають краху. Похвала давить на дитину, і вона не здатна нічого творити, йти на ризик заради своїх досягнень. В такому разі дитині важливо бути на тому рівні, за який вона отримала нагороду. «Цей підхід, – стверджує Е. Коен, – ігнорує думки, почуття і цінності, які покладені в основу поведінки» (Пять причин..., 2017), тому дитина втрачає мотивацію до наступного кроку вдосконалення себе як творчої особистості, впадає в стан гордості, запевняючи себе в тому, що вона досягла достатнього рівня для того, щоб нею були задоволені інші.

Похвала є нічим іншим, як власною схемою батьків, за якою вони пропонують жити дитині. Таке мотивування дитини насправді прив'язує її до батьків, їхніх бажань і звичок. Хвалячи дитину, стверджуємо, що для нас так добре, і дитина діє відповідно до наших схвалень, чи навпаки, вона не діє так, як нам не до вподоби. Ми поміщаємо дитину в певні рамки нашої поведінкової моделі та примушуємо її діяти за нашими сценарієм.

Однак чи завжди похвала має такі згубні наслідки для нашої дитини? Скажу, що дітей потрібно хвалити. Наша методика похвали має будуватися на любові та послуху до Небесного Отця. Ісус Христос повчає нас: «Так і ви, коли зробите все наказане вам, кажіть: Ми, нікчемні раби, зробили те, що повинні були зробити!» (Лк. 17:10). Євангельська мудрість подає нам працю людини як притаманну їй. Господь не применшує людину, а лише показує ставлення самої людини до її покликання: вона творить. Через творення людини в Бозі людина стає співторцем Бога. Вона покликана бути творчою особистістю, тому похвала має сприяти розвитку цього покликання, а не навпаки. «Похвала повинна нести користь для душі людини» (Християнская похвала, 2016), інакше вона є інструментом вбивства особистості.

Слід зауважити, що насправді дитина потребує не стільки нашої похвали, скільки абсолютної підтримки та безумовної любові. Хвалячи дитину, маємо називати її добрі якості, а не обмежуватись переліком її добрих дій. Потрібно звернути увагу на те, які якості ми виділяємо як найцінніші. Особливо потрібно акцентувати увагу на цих добрих якостях, які дитині даються

важно. Тим самим ми відкриваємо дитині мотивацію до вдосконалення.

Висновки. Кожна ситуація є особливим моментом, який ми переживаємо з дитиною, тому похвала має буди досконалою, наповненою любов'ю і підтримкою. Дуже важливим фактором виховання є поміркованість, тому похвала має бути вчасною і точною, без зайвої оцінки наших дітей, а ще вона повинна бути максимально чесною до наших дітей і ніколи не нести нав'язування наших батьківських стандартів.

Через удосконалення людина від образу піднімається до Першообразу, вона наближає себе до Творця. Всі її зусилля відкриваються в свободі сходження, тому, усвідомлюючи своє покликання до співтворчості з Богом, батьки допомагають своїй дитині зростати у Божественній Любові. Батькам варто пам'ятати слова святителя Василя Великого: «Похвала є прихованим злочином проти ближнього, яке твориться під личиною добра» (Христианская похвала, п. d.). Сім'я, як Мала Церква, відкриває в собі не лише любов людську, але й Божественну. В такому разі похвала дітей покликана будуватись на своєрідній стратегії: «працюю не заради похвали інших, а вдосконалився в безумовній любові до інших». Такий підхід відкриває людині можливість вільно розвиватися, бути самодостатньою, цінувати себе та інших. Ми переконані, що в контексті євроінтеграційних процесів сьогодення, які переживає наше суспільство, похвала як інструмент виховання за умови правильного використання дає можливість формувати людину з вільним європейським мисленням.

ЛІТЕРАТУРА

1. Амонашвілі Ш. Мистецтво родинного виховання. Харків : Школа, 2017. 398 с.
2. Вредная похвала, или почему не следует говорить ребенку «Ты молодец». *Діти в місті* : вебсайт. URL: https://detivgorode.ua/blog/5465-vrednaia-pokhvata-ili-pochemu-ne-sleduet-govorit-rebenku-ty-molodets/?fb_comment_id=3683794738301020_3794766113870548 (дата звернення: 12.11.2020).
3. Біблія. Київ : УБТ, 2020. 1248 с.
4. Зеньковский В., прот. Основные проблемы воспитания. 2014. URL: <https://www.danilovcy.ru/2014/04/osnovnye-problemy-vozpitanija-protoierey-vasilii-zenkovskiy> (дата звернення: 14.04.2022).

5. Kohn A. Unconditional Parenting: Moving from Rewards and Punishments to Love and Reason. 2006. URL: <https://www.goodreads.com/work/quotes/1390192-unconditional-parenting-moving-from-rewards-and-punishments-to-love-and> (дата звернення: 20.06.2022).

6. Лимонченко В.В. Опыт философской аналитики антропологического дискурса в Православии. Дрогобич : Видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2014. 475 с.

7. Пять причин перестать говорить «Молодец!» или ловушки похвалы. *Новини освіти* : вебсайт. 2017. URL: <https://osvitanova.com.ua/posts/341-lovushky-pokhvaly-5-prychyn-perestat-hovoryt-molodets-svoym-detiam> (дата звернення: 6.06.2022).

8. Савва Святогорец, архим. О семье и воспитании детей по наставлениям преподобного Порфирия Кавсокаливита. *Православ'я* : вебсайт. URL: <https://pravoslavie.ru/140815.html> (дата звернення: 29.06.2022).

9. Сизинцев П. «Личность» и «Образ Божий» – познание одного через другое: по творениям святых отцов. *Православ'я* : вебсайт. 2018. URL: <https://sdamp.ru/news/n7945> (дата звернення: 28.09.2021).

10. Старец Порфирий Кавсокаливит. Святость родителей – это лучшее воспитание в Господе. Житие и слова. Малоярославец : Издательство Свято-Никольского Черноостровского женского монастыря, 2006. 326 с.

11. Христианская похвала. *Союз православных журналистів* : вебсайт. 2016. URL: <https://spzh.news/ru/chelovek-i-cerkovy/31345-khristianin-i-pokhvala> (дата звернення: 26.06.2022).

REFERENCES

1. Amonashvili, Sh. (2017). *Mystetstvo rodyynnoho vykhovannia* [The art of family education]. Kh.: Shkola [in Ukrainian].

2. Bibliia [Bible]. (2020). K.: UBT [in Ukrainian].

3. Kohn, Alfie (2006). Unconditional Parenting: Moving from Rewards and Punishments to Love and Reason. Retrieved June 20, 2022, from: <https://www.goodreads.com/work/quotes/1390192-unconditional-parenting-moving-from-rewards-and-punishments-to-love-and>.

4. Khrystyanskaia pokhvala (2016). [Christian praise]. Retrieved June 26, 2022, from <https://spzh.news/ru/chelovek-i-cerkovy/31345-khristianin-i-pokhvala> [in Russian].

5. Lymonchenko, V.V. (2014). *Opyt fylosofskoi analytyky antropolohycheskoho dyskursu v Pravoslavyy*. [The Experience of Philosophical Analytics of Anthropological Discourse in Orthodoxy]. Drohobych : Vydavnychiy viddil Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka.

6. Piat prychyn perestat hovoryt “Molodets!” yly lovushky pokhvaly (2017). [Five reasons to stop saying “Well done!” or praise traps]. Retrieved

June 6, 2022, from <https://osvitanova.com.ua/posts/341-lovushky-pokhvaly-5-prychyn-perestat-hovoryt-molodets-svoym-detiam> [in Russian].

7. Savva Sviatohorets, arkhym. O seme y vospytanyy detei po nastavleniyam prepodobnogo Porfyriya Kavsoalyvyta. [About the family and the upbringing of children according to the instructions of the Monk Porfiry Kavsoalivit]. Retrieved June 29, 2022, from <https://pravoslavie.ru/140815.html> [in Russian].

8. Syzyntsev, P. (2018). Lychnost» y “Obraz Bozhyi” – poznnyane odnogo cherez drugoe: po tvorenyam sviatykh ottsov. [Personality and “The Image of God” – the knowledge of one through the other: according to the creations of the holy fathers]. Retrieved September 28, 2021, from <https://sdamp.ru/news/n7945> [in Russian].

9. Starets Porfyryi Kavsoalyvyt. (2006). Sviatost rodytelei – eto luchshee vospytanye v Hospode. [Holiness of parents is the best education in the Lord]. Starets Porfyryi Kavsoalyvyt. Zhytye y slova. Maloiaroslavets: izd-e Sviato-Nykolskoho Chernooostrovskoho zhenskoho monastyria [in Russian].

10. Vrednaia pokhvala, yly pochemu ne sleduet hovoryt rebenku “ty molodets”. [Harmful praise, or why you shouldn’t tell your child “you’re doing great”]. Retrieved November 12, 2020, from https://detivgorode.ua/blog/5465-vrednaia-pokhvala-ili-pochemu-ne-sleduet-govorit-rebenku-ty-molodets/?fb_comment_id=3683794738301020_3794766113870548 [in Russian].

11. Zenkovskiy, V., prot. (2014). Osnovnyie problemy vospitaniya [The main problems of education]. Retrieved April 14, 2022, from <https://www.danilovcy.ru/2014/04/osnovnyie-problemy-vozpitanija-protoierey-vasilij-zenkovskiy> [in Russian].

УДК (2-67/.42):17::342.7

КУЛАГІНА-СТАДНІЧЕНКО Ганна – кандидат філософських наук, старший науковий співробітник Відділення релігієзнавства, Інститут філософії імені Г.С. Сковороди Національної Академії наук України, 4, вул. Трьохсвятительська, м. Київ, Україна, індекс 01601 (a_kulagina@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6371-9213>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.spec.4>

Бібліографічний опис статті: Кулагіна-Стадніченко, Г., (2022). Людська гідність як чинник євроінтеграційних процесів України та її релігійно-доктринальне осмислення. *Людинознавчі студії: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філософія»*, Спецвипуск, 50–67, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.spec.4>

ЛЮДСЬКА ГІДНІСТЬ ЯК ЧИННИК ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ УКРАЇНИ ТА ЇЇ РЕЛІГІЙНО-ДОКТРИНАЛЬНЕ ОСМИСЛЕННЯ

Анотація. *Метою статті постає з'ясування пріоритетних концепцій, богословських підходів християнських церков України до проблеми людської гідності з огляду на сучасні євроінтеграційні процеси української держави. Методологічними засадами дослідження стали компаративний аналіз, контент-аналіз, діалектика, культурологічний та антропологічний принципи, а також принципи об'єктивності, правового забезпечення релігійної свободи як свободи совісті. Наукова новизна.* Звернення до проблеми людської гідності під час історичних випробувань України не лише включає Церкву до широкого спектру реальних взаємовідносин з державою, але й робить важливим актором євроінтеграційних процесів. Кожному етапу суспільно-історичного розвитку європейської інтеграції України властиві різні прояви релігійної активності церков, їхня різноманітна реакція на антропологічні, етичні виклики соціального середовища. Сучасні євроінтеграційні процеси України надто актуалізують роль людського чинника не лише у підтримці

української ідентичності, але й у збереженні гуманістичних, загальноцивілізаційних цінностей світового співтовариства. У цьому аспекті проблема гідності має сенсожиттєвий вимір, вказує на подальшу життєспроможність держави та церков у ній, постає гуманістичним осердям, центром європейських цивілізаційних норм та принципів. Від того, як українські церкви відповідатимуть на цей виклик, надто залежить їх майбуття в українській державі можливість мирного співіснування у спільному європейському просторі. Отже, авторка пропонує компаративний аналіз сучасних відповідей християнських церков України на питання про людську гідність. У **висновках** підкреслюється, що в умовах війни, яка ведеться Росією на території України всупереч будь-яким гуманістичним та цивілізаційним нормам європейського співтовариства, толерування держави-агресора не видається можливим, оскільки означає нехтування загальнохристиянськими цінностями на догоду позиції Російської Православної Церкви. Релігійним організаціям вже недоречно залишатися у статус-кво із закличком «Мир цінніше за свободу». Церкви повинні враховувати громадський простір, незважаючи на те, що за наявності лівих партій при владі деяких держав світового співтовариства маємо нову розстановку сил, коли лібералізм вимагає змін без особливих заворушень, прагне не виходити за межі досягнутої зони комфорту. Церквам слід навчитися називати речі власними іменами, піднімати важливі еклезіологічні та політичні теми. В умовах війни, яку розв'язала Росія в Україні за активної підтримки Російської Православної Церкви, не може бути діалогу в контексті примирення з агресором. Нині «холодна війна» вже перейшла у фазу загрози Європі та світу ядерною катастрофою з боку Російської Федерації, отже, ідея міжрелігійного діалогу потребує нагального реконструювання, вимагає прямої відповіді на питання про те, чи діалог може бути місією Церкви, вестися нею ціною істини та потурати людську гідність.

Ключові слова: людська гідність, духовна свобода, самовизначення, самоповага, ідентичність.

KULAGINA-STADNICHENKO Hanna – Candidate of Philosophical Sciences, Senior Researcher at the Department of Religious Studies, H.S. Skovoroda Institute of Philosophy of the National Academy of Sciences of Ukraine, 4, str. Tryochsvyattitelska, Kyiv, Ukraine, postal code 01601 (a_kulagina@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6371-9213>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.spec.4>

To cite this article: Kulagina-Stadnichenko, H., (2022). Liudska hidnist yak chynnyk yevrointehratsiinykh protsesiv ukraïny ta yii relihiinodoktrynalne osmyslennia [Human dignity as a factor in the European integration processes of Ukraine and its religious and doctrinal understanding] *Liudynoznavchi studii: zbirnyk naukovykh prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia "Filosofiiia"* – Human Studies. Series of "Philosophy": a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Special issue, 50–67, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.spec.4>

HUMAN DIGNITY AS A FACTOR IN UKRAINE'S EUROPEAN INTEGRATION PROCESSES AND ITS RELIGIOUS-DOCTRINAL UNDERSTANDING

Summary. *The purpose of the article is to clarify the priority concepts, theological approaches of Christian churches of Ukraine to the problem of human dignity in view of the modern European integration processes of the Ukrainian state. The methodological foundations of the study were comparative analysis, content analysis, dialectics, cultural and anthropological principles, as well as the principles of objectivity, legal support of religious freedom, as freedom of conscience. Scientific novelty.* Appeal to the problem of human dignity during the historical tests of Ukraine includes the church not only in a wide range of real relations with the state, but also makes an important actor of European integration processes. Each stage of socio-historical development of European integration of Ukraine is characterized by different manifestations of religious activity of the churches, their diverse response to anthropological, ethical challenges of the social environment. Modern European integration processes of Ukraine too actualize the role of the human factor not only in supporting Ukrainian identity, but also in the preservation of humanistic, general civilization values of the world

*community. In this aspect, the problem of dignity has a sensory dimension, indicates the further vileness of the state and the churches in it, appears to be humanistic cores, the center of European civilizational norms and principles. How Ukrainian churches respond to this challenge, depends too much in the Ukrainian state, the possibility of peaceful coexistence in a common European space. Therefore, the author offers a comparative analysis of the modern answers of Christian churches of Ukraine on the question of human dignity. **The conclusions** emphasize that in the conditions of war, which is conducted by Russia in the territory of Ukraine, contrary to any humanistic and civilizational norms of the European community, tolerance of the aggressor state is not possible, since it means neglect of all-Christian values for the sake of the position of the Russian Orthodox Church. Religious organizations are no longer important to remain in the status quo calling "Peace is more valuable than freedom". Churches should take into account the public space, despite the fact that in the presence of left-wing parties in the power of some states of the world community we have a new deployment of forces, when liberalism requires changes without much riots, seeks not to go beyond the achieved zone of comfort. Churches should learn how to name things with their own names, get rid of positions when they do not want to criticize each other, raise important ecclesiological and political topics. In the conditions of war in Russia in Ukraine with the active support by the Russian Orthodox Church, there can be no dialogue in the context of reconciliation with the aggressor. Currently, the Cold War has already gone into the phase of Europe and the world by a nuclear disaster by the Russian Federation, and therefore, the idea of inter – religious dialogue requires urgent reconstruction, requires a direct answer to the question of whether the dialogue can be a mission of the church, to be conducted by the price of truth and destroy to human dignity.*

Key words: human dignity, spiritual freedom, self-determination, self-respect, identity.

Постановка проблеми. Сучасні соціально-політичні процеси в Україні переконливо засвідчують євроінтеграційний вектор її розвитку. Європейська інтеграція передбачає спільні цінності, найважливішими та найактуальнішими з яких для України постають цінності духовного штибу, адже саме вони

відрізняють людську постать від решти живого світу. Очевидно, що важливою засадою духовності виступає гідність, яка дає змогу людині максимально реалізувати особистісний потенціал серед собі подібних індивідів на партнерських засадах.

Вся історія становлення державності України є боротьбою за права свого народу, відстоювання власної ідентичності, постає своєрідним маркером апеляції до людської гідності. Незважаючи на відновлення незалежності української держави, XXI століття не стало у цьому винятком.

Релігійні організації не стояли осторонь складних історичних випробувань на свободу та демократичні права українців, брали активну участь у Революції Гідності, прагнули не припускати кровопролиття через амбіції тодішніх можновладців, шукали компромісного варіанта розвитку подій, а їхні лідери неодноразово зустрічалися з представниками влади, намагаючись переконати останню зважати на конституційні права українського народу щодо мирного волевиявлення.

Під час російського вторгнення в Україну представники різних релігійних організацій відстоюють честь та гідність держави, її громадян на фронті, надають посильну допомогу потребуючим, активно виступають із заявами про неможливість російської агресії, тероризму, військових злочинів проти мирного населення та злочинних методів ведення війни, чим засвідчують вірність Божому слову та Його земним справам.

У дискурсі сучасного соціокультурного знання навряд чи знайдеться подібний до гідності смислоконцепт, який має беззаперечну пріоритетність та одночасно невизначеність. Людська гідність стала свого роду всеохоплюючим поняттям, яке успішно приховує глибокі теологічні та філософські розбіжності, а це уможливорює маніпулювання терміном «гідність». Зауважимо, що в основі різних способів мислення про людську гідність лежать відмінні антропології, кожна з яких має власну концепцію людини та її місця у світі.

Метою статті є з'ясування пріоритетних концепцій, богословських підходів християнських церков України до проблеми людської гідності, що сприятимуть інтеграції до європейського співтовариства. Зазначена мета вимагає вирішення конкретних завдань нашої роботи, а саме визначити головні аспекти

тракування терміна «гідність» у філософії та релігієзнавстві; дослідити богословські позиції щодо людської гідності; конкретизувати спільне та особливе у сприйнятті людської гідності християнськими конфесіями України; осмислити результативність богословських версій людської гідності для сучасних реалій соціально-політичного життя української держави у контексті її інтеграції до європейського простору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Безпрецедентне єднання представників різних церков та релігійних організацій у єдиному пориві зберегти людське життя, не потураючи його гідність, знайшло відображення в академічному виданні «Майдан і Церква», що побудоване на свідченнях очевидців тих подій, релігійних та світських лідерів, релігієзнавчій аналітиці науковців (Филипович, Горкуша, 2015).

Ще однієї подією релігієзнавчого життя наукової спільноти України згодом стала низка проведених конференцій, де рефреном звучала тема людської гідності. Вагомим результатом цього були видання «Людська гідність: Виклик і шлях» (2021), «Людська гідність. Мотивації чинності прав людини» (2022).

Загалом філософські традиції та концептуальні розробки терміна «гідність» походять з двох основних джерел, а саме греко-римської філософії права та іудейсько-християнської релігійної традиції, які надалі зазнали значних взаємовпливів та змішування одне з одним. В історичній ретроспективі англійський дослідник, представник Кембриджського університету Джон Лофлін (Loughlin, 2016) виокремлює започатковані греко-римською традицією два головних види гідності, такі як меритократична та громадянська.

Меритократична гідність впливає з позиції людини в ієрархічному суспільстві та характеризується низкою особистих ознак (мужність, доброчесність, чесність у поведінці тощо), а також пов'язана з положенням особистості та її родини у суспільстві. У цій концепції важливим є визнання іншими відповідної статусності суб'єкта. Хоча меритократична гідність передусім властива архаїчним суспільствам, її релікти досі активно супроводжують людство.

Громадянська гідність виникає на пізнішому етапі становлення грецького, а згодом римського суспільства, стосується характеру взаємовідносин між громадянами полісу чоловічої

статі, які вважаються однаково рівними у праві брати вільну участь у державних справах. Цей вид гідності позбавлений ієрархічності всередині групи «вільних громадян», однак також вимагає взаємоповаги та взаємовизнання іншими групами населення, протистоїть приниженню та інфантилізації особистості.

Основний матеріал. Міжнародні правові документи досі не дають чіткого визначення терміна «гідність». Подібну ситуацію маємо також у богослов'ї. Різничитання стосуються змістовного, структурного, динамічного означення цього терміна.

За своїм змістом гідність – це не лише моральна чи правова категорія, але й більш широкий соціокультурний концепт, що висловлює внутрішній стан самоцінності суб'єктів як вільних істот завдяки чи всупереч обставинам, а також їх сприйняття власної значущої ідентичності.

Самоідентифікація особи завжди первинна, однак її ідентифікація означає честь, яку соціум виявляє щодо гідних суб'єктів у вигляді поваги, визнання або ж у сакральній формі вшанування. Христос каже про це так: «Не буває пророка без честі, якщо тільки у вітчизні своїй та у домі своєму (Матв. 13: 58), «І не здійснив там багатьох чудес по невір'ю їх» (Матв. 13: 58). Часом суб'єкту відмовляють у такій честі; у цьому разі чим більше цінностей він створює, тим більше сам знецінюється та позбавляється гідності. Вочевидь, йдеться про конфлікт особистісних та суспільних інтересів, суб'єктивних та об'єктивних умов, демократичного та тоталітарного мислення, віри та невір'я, ідеального та матеріального, свободи та неволі тощо. Водночас аксіологічна значущість гідності настільки питома, що її ставлять вище за будь-які матеріальні блага; вона яскраво відображається у фразеологізмі «гідність дорожча за хліб».

У структурному аспекті суб'єктами гідності постає не лише особистість, але й спільноти – соціальні групи, народи, держави та людство загалом (за І. Кантом, має існувати «загальнолюдська гідність»). Подібне міркування знаходимо у твердженні Гегеля про «дух народу», що панує у державі. На думку філософа, «духом народу» постають закони, традиції, в яких людину визнають вільною, розумною істотою. Кожен індивід повинен зробити себе гідним цього визнання, отже, надавати іншим повне право на свободу та вільне особистісне волевиявлення.

За Гегелем, поняття «народ» і «дух народу» конкретизують процес історичного розвитку у певних локальних межах. Власне, «народ» виступає «духом», «дійсною субстанцією», чинником та суб'єктом історії, від якої залежить її хід. «Дух народу» є передумовою і змістом всіх форм його історичної діяльності, відображається через релігію, філософію, моральність, мистецтво, які існують у системній єдності. Вчений вважав, що конкретній релігії властива відповідна форма держави, і навпаки, окремій державі притаманні власний релігійний світогляд, оригінальна філософія, мистецтво, моральність (Гегель, 1971, с. 288).

Загалом становлення й розвиток феномена «гідність» – це динаміка сходження від абстрактного до практичного гуманізму. Такий процес надто суперечливий; його проблематичність окреслена гегелівською формулою «раб та вільний», де, відповідно до статусу, «раб» забезпечує виживання, а «вільний» – поступовий розвиток суспільства. Водночас альтернативна точка зору передбачає незалежність духовної свободи від соціального статусу, не обумовлюється ним.

Дійсно, духовна свобода можлива в особистості, яка відчуває власну людську гідність іманентно присутньою їй якістю. Отже, можна вважати гуманістичним досягненням християнства постать засновника цього релігійного напрямку, Ісуса, який вперше в історії культури творив самого себе як ідеальну (нормативну) особистість, виявляв гідність людини внаслідок самовизначення як самоцінного індивіда. Християнська доктрина обоження лише підкреслює необхідність людської гідності як шляху людини до Бога, розкриття найкращих людських якостей, реалізацію духовності як релігійного потенціалу віруючого.

Водночас лунають голоси щодо значної пластичності поняття гідності, «ліберального» та «неліберального» підходів богословів до його змістовної частини. Це пояснюється тим, що теоретично спільні богословські погляди на чесноту гідності як загальної здатності людини до добродійності по-різному реалізуються через людські вчинки. Останні обумовлені неоднаковим місцем та роллю кожного індивіда у конкретному соціумі, різняться внаслідок впливу традицій, ментальності, а також політичних характеристик певного суспільства.

Так, ліберальний підхід є найбільш оптимальним для вияву гідності людини, вважає створення для всіх однакової можливості реалізації власної суб'єктивної свободи.

Натомість «неліберальна» богословська теорія людської гідності вкорінена у вченні про теозис, яке практично проголошує захист «моральних норм» від руйнівного впливу відірваних від моральної відповідальності індивідуальних прав особи.

Загалом у християнській доктрині людська гідність розглядається через долучення до «образу та подоби Бога», набуває сенсу під час сприйняття ідеї боголюдського спілкування, оскільки людина була створена заради комунікації з Богом. Проте таке спільне для всіх християн переконання не приводить до однакових наслідків. До того ж гуманістична цінність людини значно проблематизується тоді, коли розглядається крізь теологічну оптику за формою, а не за змістом. У такому разі навіть еволюційно-консервативні засади релігійного вчення знецінюються охоронно-репресивними методами його сповідників.

Умови ведення військових дій РФ в Україні значно актуалізували увагу до риторики представників різних православних конфесій щодо сприйняття ними проблеми людської гідності.

Так, не можна не зважати на те, що соціальна доктрина УПЦ МП та РПЦ існує в спільному смисловому просторі. Однак РПЦ виступила проти лібералізації концепції прав людини, засвідчивши це документом 2008 року під назвою «Основи вчення Руської Православної Церкви про гідність, свободу та права людини» (2009). Тут РПЦ намагається підтримати поняття людської гідності, що відповідає правам людини, але підкреслює відмінність її християнського розуміння від сучасного лібералізму, який вважається нею атеїстичним.

Як й інші християнські конфесії, РПЦ сприймає гідність у зв'язку з моральністю. Водночас суттєвим видається те, що сповідування релігійної моральності для РПЦ можливе на інституційному рівні за взаємодії з державою. Зрозуміло, що тут РПЦ хоче засвідчити власну самостійність, роблячи таку заувагу: «але «не під владою» держави». Однак для цезаропапістського, історично-усталеного характеру взаємодії російського православ'я та світської влади ця правка не видається показовою.

Православ'я завжди посідало привілейоване місце у російській культурі, справедливість чого схвалюється та обґрунтовується РПЦ всією історією становлення російської держави.

Парадоксально, коли власні суспільні привілеї на території РФ РПЦ не лише виправдовує російською історією та культурою, але й вважає правом російського народу на захист від впливу інших народів та «деструктивних» культів. Така концепція прав в інтерпретації РПЦ практично підтримує офіційне російське законодавство проти дифамації (припинення) священних символів або будь-якого руху, що може зменшувати вплив православ'я на російську культуру. Отже, про жодну свободу совісті чи релігійну свободу у тоталітарній державі з панівною РПЦ не може йтися.

Фактично підтекстом зазначеного документа заперечується таке розуміння прав людини, яке може релятивізувати православну моральність, оскільки відкриватиме шлях атеїстично-гуманістичним версіям або ж загрожуватиме перетворенню РПЦ на один із багатьох голосів, що звучать у суспільному просторі. Зрозуміло, що в умовах тоталітарної російської імперії подібна поліфонія не видається можливою.

Наявність неліберального підтексту щодо проблеми гідності підтверджується заявами окремих російських ієрархів, наприклад, митрополитом Волоколамським Іларіоном (Алфеевом). Відображаючи позицію РПЦ щодо божественних витоків людської гідності, він зазначає, що ідея відповідальності присутня також у гуманізмі, однак за умови відсутності абсолютних моральних норм цей принцип означає обмеження прав особистості свободою інших людей. З точки зору атеїстичного гуманізму реалізація потенціалу свободи – це те ж саме, що й безперешкодна реалізація особистістю всіх її бажань і прагнень, окрім тих, що перешкоджають реалізації подібних бажань іншими людьми, або ж реалізація прав, що не порушують права інших. Це приводить до релятивістської інтерпретації всіх моральних норм та духовних цінностей (Папаніколу, 2021), отже, засуджується РПЦ, яка досі не навчилася співіснувати у плюралістичному світі міжконфесійних комунікацій.

На відміну від вузько конфесійної, політично обумовленої, консервативної, націоналістично-заангажованої, монологічної

концепції прав людини РПЦ Православна Церква України взяла до уваги та запропонувала до обговорення широкому загалу схвалений і затверджений до публікації Синодом Константинопольської Церкви у січні 2020 року документ «За життя світу. На шляху до соціального етосу Православної Церкви». Цей документ активно претендує на роль соціальної доктрини ПЦУ.

У документі зауважується, що, незалежно від того, в яких політичних умовах перебувають християни, вони повинні володіти «мовою прав людини», що означає вміння вести діалог, на основі якого всі сторони можуть дійти певного спільного знаменника. «Ця мова призначена зцілювати розділення у тих політичних спільнотах, де мають співіснувати люди з дуже різними переконаннями», отже, вона «уможливилоє спільну практику шанування безкінечної і невід'ємної гідності кожної людини, яку Церква, безперечно, вважає відбитком образу Божого в усіх людях» (За життя світу, 2020). Таким чином, християни мають визнавати «мову суспільної згоди», яка потрібна для збереження та розвитку справедливого суспільства, забезпечує непорушність людської гідності та свободи.

Церква закликає християн не боятися культурного та соціального плюралізму, радіти динамічному сполученню людських культур у сучасному світі, які визнаються благословенням, одним із найбільших здобутків нашого часу, а також засвідчує власну підтримку державним стратегіям та законам, що якнайбільше сприяють такому плюралізму, називає «благодатним даром» мирне співіснування культур світу у сучасних суспільствах.

Своєрідне прочитання поняття гідності у контексті політичної теології запропонував Арістотель Папаніколау (Папаніколау, 2021). Політичну теологію дослідник вважає одним із найважливіших питань, з яким має справу православне богослов'я XXI століття. Його актуальність очевидна для пострадянських країн, де взаємовідносини між Церквою та нацією, культурою, державою залишаються предметом дискусії. Ще більше загострюють питання політичної теології взаємовідносини цих країн з Європейським Союзом.

Однак несправедливо стверджувати, що православ'я було позбавлене політичної теології загалом. Життя християн завжди

існувало у політичному просторі. Більш того, А. Папаніколау впевнено заявляє про потребу православ'я «продумувати» політичну теологію на противагу поширеного нині поняття про симфонію. Така альтернатива вбачається ним у православній теорії боголюдського спілкування – обоженні (theosis), яка пов'язує всі елементи православної традиції та всіх православних християн: від радикальних до найбільш ліберальних. Отже, А. Папаніколау доходить висновку, що у Церкві вже є своя власна політика – політика обоження, сутність якої полягає у постійній турботі про те, як навчитися любити Іншого.

Спираючись на цей богословський підхід у спільному, плюралістичному, публічному політичному просторі, православна Церква не повинна апелювати до привілеїв історії чи культури для законотворчого нав'язування соціуму конкретних, властивих їй моральних норм. Натомість Церква зобов'язана використовувати свій вплив заради розширення, покращення, поглиблення демократичної публічної сфери. Іншими словами, у публічній еклезіології має полягати еклезіологічний імператив.

Розглядаючи поняття людської гідності, Українська Греко-Католицька Церква підтримує всі міжнародні акти, що спрямовані на захист прав людини, зокрема Статут ООН (1945 рік), Загальну декларацію прав людини (1948 рік), Декларацію про права осіб, що належать до національних чи етнічних, релігійних чи мовних меншин (1992 рік). УГКЦ визнає принцип міжнародної спільноти щодо поваги до гідності людини та її прав як обов'язкового та беззаперечного чинника розвитку особистості, вважає гідність основою своєї соціальної концепції, за аналогією до вчення І. Канта сприймає автономію особи та свободу волі важливими її проявами, наголошує на тому, що всі люди є рівними у своїй гідності.

Водночас УГКЦ вказує на необхідність адаптації поняття людської гідності до українських реалій, що за часів військової агресії РФ в Україні набуває особливої значущості, уможлиблює сприймати гідність людини не лише як екзистенційно-ціннісний, але й як практично-смісловий концепт.

Головною умовою реалізації ціннісно-сміслового потенціалу людської гідності є вміння розрізняти добро та зло, що надто актуально для людини віруючої. Це означає називати речі

«своїми іменами», бути вірним Богові, а не політичним гаслам, відстоювати власну релігійну ідентичність на засадах Святого Письма, бути правдивим та послідовним у вірі за доби, що вже отримала назву «постправди».

Однак в умовах військового нападу РФ на Україну церквам подеколи важко називати речі власними іменами, більш характерним для них видається «уникнення імен» та відставання в адекватних оцінках подій порівняно зі світськими структурами та ЗМІ. Таке ігнорування реальності ставить перед Церквами критично важливе питання про саму можливість бачити духовний занепад так само чітко, як і фізичні руйнування. Війна категорично розводить смислові поняття по лінії моральності, нагадуючи один із закликів Христа бути або гарячим, або холодним і не шукати серединного шляху політикою умиротворення агресора: «Я знаю діла твої, що ти не холодний, ані гарячий. Якби то холодний чи гарячий ти був! А що ти літеплий, і ні гарячий, ані холодний, то виплюну тебе з Своїх уст» (Об'явлення 3: 15–16).

Отже, людська гідність та свобода взаємопов'язані. Нині йдеться не про свободу вибору, а про автономію людини, яка глибоко відображає ідею самовизначення, здатність відповідально сприймати норми та цінності, передбачати наслідки власної діяльності. Будучи автономною істотою, індивід має право висловлювати власне ставлення до релігійних питань, мати релігійний досвід, вирішувати, залишатися віруючим чи ні.

Іншими словами, говорити про автономію особи означає вказувати на найсуттєвіші, сенсожиттєві, важливі світоглядні рішення, які вона має прийняти. Сукупність цих рішень складає моральну ідентичність людини. Як зазначалося раніше, у доктринальному підході християнства людська гідність надто залежить від моральних наративів, а вони відповідають релігійним настановам відповідних Церков.

Звертаючись до теми людської гідності, богослови УГКЦ вважають, що з християнською традицією найбільше узгоджується позиція Івана Павла II, який у своїх роздумах спирався на кантівську теорію (Мороз). Згідно з останньою, автономія є основою гідності людини й будь-якого розумного ества. Тут І. Кант розуміє автономію людини нерелятивною субстанцією, що означає буття як мету самої для себе. Однак людське буття

стає метою для себе лише тоді, коли має моральний вимір; його гуманність є ознакою гідності. Такий підхід дисонує з точкою зору А. Шопенгауера на гідність як на думку інших про нашу цінність, чим вчений практично спростовує ідею автономії суб'єкта, його моральну самоцінність.

Спільно для всіх християн людська гідність виступає переважно етичною категорією, що певним чином інтегрована у суспільні процеси. Однак, на відміну від православ'я з властивою йому історичною інерцією «втечі від світу», християнські Церкви західної орієнтації активно розглядають оприявлення людської гідності через суспільні процеси. Ця тенденція надто активізувалася після Другого Ватиканського собору (Яроцький, 2013), дала поштовх теологічному персоналізму, однак зазнала критики всередині РКЦ, оскільки, на думку папи Бенедикта XVI, надмірний антропоцентризм шкодить теоцентризму, постає наслідком секуляризму.

Нині УГКЦ визнає, що подібно до міжнародних актів у її вченні відсутнє комплексне визначення поняття гідності людини. Проте розуміння людської гідності Церква надає через висвітлення конкретних проблем суспільного буття у зверненнях, листах, промовах, посланнях ієрархів. З огляду на людську гідність суспільство, в якому зневажають людину, не може мати майбутнього, оскільки кінцевою метою залишається особа. Пріоритетність поваги до гідності людини у всіх сферах суспільної діяльності, непорушність її прав, якими вона володіє вже внаслідок свого буття, засвідчує функціонування суспільства на засадах справедливості. При цьому важливими ознаками гідності є активність та відповідальність суб'єкта за власний розвиток.

Тема людської гідності стала домінуючою під час осмислення варіантів розбудови громадянського суспільства, знайшла відображення у задокументованих виступах представників Церков та релігійних організацій 13 лютого 2008 року на тему «Досвід християнських Церков у побудові громадянського суспільства». У своєму зверненні до християн та усіх людей доброї волі представителі християнських Церков пов'язують дотримання прав і свобод людини зі становленням громадянського суспільства в Україні та стверджують, що такі процеси вселяють надію на

створення умов, які будуть більш ефективно захищати гідність людини, допомагати їй у самореалізації. У цьому контексті набуває особливої ваги християнський досвід плекання гідності людини, звільнення від усього, що обтяжує совість та обмежує свободу, заважає жити повноцінним життям та спілкуватися з ближніми. Церкви підкреслюють, що християнська громада споконвіку була тим середовищем, де людина вчилася використовувати свою свободу, жити гідно до образу Божого, відповідально використовувати власну свободу для встановлення гармонійних відносин між членами громади. Умовою, головним чинником цього виступає не усвідомлення свободи як всюдозволеності чи сваволі, а сприйняття її через відповідальність за вчинок, пошану до власної гідності та гідності кожної людини.

Висновки. Здавалося б, лише визнання своєрідності Іншого, його права на існування, отже, людської гідності, за умови збереження власної релігійної ідентичності дасть змогу християнським Церквам не бути черговим джерелом конфліктів у сучасному поліфонічному, поліконфесійному світі європейської співдружності. Однак в умовах війни, яка ведеться Росією на території України, подібне толерування не видається можливим, оскільки означає нехтування загальнохристиянськими цінностями на догоду позиції Російської Православної Церкви. Релігійним організаціям вже недоречно залишатися у статус-кво із закликом «Мир цінніше за свободу». Церквам слід враховувати громадський простір, незважаючи на те, що за наявності лівих партій при владі деяких держав маємо нову розстановку сил, коли лібералізм вимагає змін без особливих заворушень, прагне не виходити за межі досягнутої зони комфорту.

Окрім того, Церквам слід навчитися називати речі власними іменами, позбутися позиції, коли вони не бажають критикувати одна одну, піднімати важливі еклезіологічні та політичні теми.

В умовах війни, яку розв'язала Росія в Україні за активної підтримки Російської Православної Церкви, не може бути діалогу в контексті примирення з агресором. Нині «холодна війна» вже перейшла у фазу загрози світу ядерною катастрофою з боку РФ, отже, ідея міжрелігійного діалогу потребує нагального реконструювання, прямої відповіді на питання про те, чи діалог може бути місією Церкви, вестися нею ціною істини та потурати людську гідність.

Подяка. Робота виконана самостійно, у межах планової теми Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАН України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гегель Г.В.Ф. Эстетика : собрание сочинений : в 4 т. Т. 4. Москва, 1971. 288 с.
2. За життя світу. На шляху до соціального етосу Православної Церкви // Сайт Грецької православної архієпархії США. URL: https://www.goarch.org/social-ethos?p_p_id=56_INSTANCE_km0Xa4sy69OV&p_p_lifecycle=0&p_p_state=normal&p_p_mode=view&p_p_col_id=column-1&p_p_col_count=1&_56_INSTANCE_km0Xa4sy69OV_languageId=uk_UA (дата звернення: 13.09.2022).
3. Людська гідність. *Мотивації чинності прав людини* : збірник програмних документів Робочої групи «Людська гідність і права людини» Німецької комісії “Justitia et Pax” / пер. з нім. Н. Комарової, Г. Дячок. Київ : Дух і літера, 2022. 195 с.
4. Людська гідність: Виклик і шлях : збірник статей. Київ : Дух і літера, 2021. 192 с.
5. Майдан і Церква. Хроніка подій та експертна оцінка / за заг. ред. Л. Филипович, О. Горкуші. Київ, 2015. 656 с.
6. Мороз В. Поняття людської гідності як основа соціальної позиції УГКЦ: історико-релігієзнавчий аналіз. URL: https://www.academia.edu/12338100/Поняття_людської_гідності_як_основа_соціальної_позиції_УГКЦ_історико_релігієзнавчий_аналіз (дата звернення: 13.09.2022).
7. Об'явлення 3: 15–16. *Біблія* / пер. І. Огієнка. 1962.
8. Основи вчення Руської Православної Церкви про гідність, свободу і права людини. Київ : Видавничий відділ Української Православної Церкви, 2009. 32 с.
9. Папаніколау А. Містичне як політичне. Демократія і нерадикальна ортодоксія / пер. з англ. О. Кирлежев. Київ : Дух і літера. 134 с.
10. Християнські Церкви України беруть на себе відповідальність за розвиток громадянського суспільства. URL: <https://www.kas.de/uk/web/ukraine/veranstaltungsberichte/detail/-/content/christliche-kirchen-der-ukraine-uebernehmen-verantwortung-fuer-die-entwicklung-der-zivilgesellschaft> (дата звернення: 13.09.2022).
11. Яроцький П. Релігієзнавство : підручник. Київ : Кондор, 2013. 442 с.
12. Loughlin J. Human Dignity: the Foundation of Human Rights and Religious Freedom. *Memoria y civilización*. 2016. № 19. P. 313–343. DOI: 10.15581/001.19.313-343.

REFERENCES

1. Hehel H.V.F. (1971). Jestetika [Aesthetics]. In H.V.F. Hehel, *Sobranye sochyneniy – Collected works* (Vols. 1–4; vol. 4), (p. 288). Moscow [in Russian].
2. Za zhyttia svitu. Na shliakhu do sotsialnoho etosu Pravoslavnoi Tserkvy [For the life of the world. On the way to the social ethos of the Orthodox Church]. *Website of the Greek Orthodox Archdiocese of the USA*. Retrieved September 13, 2022, from https://www.goarch.org/social-ethos?p_p_id=56_INSTANCE_km0Xa4sy69OV&p_p_lifecycle=0&p_p_state=normal&p_p_mode=view&p_p_col_id=column-1&p_p_col_count=1&_56_INSTANCE_km0Xa4sy69OV_languageId=uk_UA [in Ukrainian].
3. Liudska hidnist. Motyvatsii chynnosti prav liudyny [Human dignity. Motivations for the validity of human rights] (2022). *Zbirka prohramnykh dokumentiv Robochoi hrupy “Liudska hidnist i prava liudyny” Nimetskoj komisii “Justitia et Pax”* [Collection of program documents of the Working Group “Human Dignity and Human Rights” of the German Commission “Justitia et Pax”]; Natali Komarova ta Halyny Diachok [translated from German]. Kyiv: Dukh i litera [in Ukrainian].
4. Liudska hidnist: Vyklyk i shliakh [Human dignity: Challenge and path] (2021). *Zbirnyk statei – Collection of article*. Kyiv: Dukh i litera [in Ukrainian].
5. Maidan i Tserkva. Khronika podii ta ekspertna otsinka [Maidan and Church. Chronicle of events and expert assessment] (2015). In Fylypovych L., Horkusha O. Kyiv [in Ukrainian].
6. Moroz, V. Poniattia liudskoi hidnosti yak osnova sotsialnoi pozytsii UHKTs: istoryko-relihiieznavchyi analiz [The concept of human dignity as the basis of the social position of the UGCC: historical and religious analysis]. Retrieved September 13, 2022, from https://www.academia.edu/12338100/Poniattia_liudskoi_hidnosti_yak_osnova_sotsialnoi_pozytsii_UHKTs_istoryko_relihiieznavchyi_analiz [in Ukrainian].
7. Bibliia [Bible] (1962). *Obiavlennia 3: 15–16* [Revelation 3: 15–16] (Ivan Ohienko, trans.) [in Ukrainian].
8. Osnovy vchennia Ruskoj Pravoslavnoi Tserkvy pro hidnist, svobodu i prava liudyny [The basics of the teaching of the Russian Orthodox Church about dignity, freedom and human rights] (2009). Kyiv: Vydavnychiy viddil Ukrainkoj Pravoslavnoi Tserkvy [in Ukrainian].
9. Papanikolau, Aristotel (2021). *Misticheskoe kak politicheskoe. Demokratija i neradikalnaja ortodoksija* [Mystical as political. Democracy and non-radical orthodoxy]. (Oleksandr Kirlezhev, trans.). (p. 134). K.: Dukh i litera [in Russian].
10. Khrystyianski Tserkvy Ukrainy berut na sebe vidpovidalnist za rozvytok hromadianskoho suspilstva [Christian Churches of Ukraine assume responsibility for the development of civil society]. Retrieved September 13, 2022, from <https://www.kas.de/uk/web/ukraine/veranstaltungsberichte/detail/-/>

content/christliche-kirchen-der-ukraine-uebernehmen-verantwortung-fuer-die-entwicklung-der-zivilgesellschaft [in Ukrainian].

11. Yarotskyi P. (2013). *Relihiieznavstvo*. Kyiv: Kondor [in Ukrainian].

12. Loughlin, John (2016). Human Dignity: the Foundation of Human Rights and Religious Freedom. *Memoria y civilización* (Issue 19). (pp. 313–343). DOI: 10.15581/001.19.313-343.

УДК 1:316.3:339.924

ЛЕОЩЕНКО Дмитро – кандидат філософських наук, старший викладач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, Комунальний заклад вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради, 59, вул. Наукове містечко, м. Запоріжжя, Україна, індекс 69017 (dileo@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2723-4937>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.spec.5>

Бібліографічний опис статті: Леощенко, Д., (2022). Інтеграційні процеси в Європейському Союзі: сучасний стан та перспективи. *Людинознавчі студії: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філософія»*, Спецвипуск, 68–82, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.spec.5>

ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Анотація. Метою статті є аналіз перебігу інтеграційних процесів в Європейському Союзі та визначення їх найбільш ймовірних тенденцій. **Методологічними** засадами дослідження є використання аналітичного підходу із застосуванням можливостей синергетичної концепції розвитку. **Наукова новизна.** В сучасному світі важливу роль відіграють наддержавні утворення, найуспішнішим серед яких традиційно вважався Європейський Союз. Однак сьогодні не можна заперечувати наявність дезинтеграційних процесів, які дедалі набирають силу. Як ймовірний оптимальний варіант подолання відцентрових тенденцій розглядається концепція «кластерної реінтеграції», яку ми пропонуємо визначити як відновлення інтеграційних процесів системи за умови її деатомізації. **Висновки.** Вочевидь, сучасний стан є для ЄС «точкою біфуркації», після подолання якої все знову підпорядковується принципу причинності. Однак діапазон варіантів подолання пікової точки є дуже широким, а ймовірність їхньої реалізації обумовлюється значущістю проблеми, що потребує свого першочергового вирішення. Не єдиною, але однією з таких найнагальніших проблем, безумовно,

є надмірна неоднорідність Євросоюзу, яка ускладнює його функціонування як цілісної системи. Оскільки сьогоднішня Європа значною мірою є диференційованою, то доцільною видається не загальноєвропейська інтеграція окремих держав, а створення на першому етапі декількох внутрішньо однорідних об'єднань-кластерів. Основою такої регіональної інтеграції для європейських країн можуть бути найрізноманітніші чинники. Розвиток у Європі регіональної інтеграції у вигляді створення кластерів як внутрішньо упорядкованих і однорідних державних об'єднань, на перший погляд, може свідчити про посилення відцентрових тенденцій. З іншого боку, зменшення кількості суб'єктів означає зниження різновекторності, що неодмінно полегшить узгодженість у їхній подальшій взаємодії і стане першим кроком для подолання внутрішньої диференціації Європейської співдружності.

Ключові слова: євроінтеграція, дезінтеграційні процеси, регіональна інтеграція, кластерна реінтеграція, деатомізація, синергетика, точка бифуркації.

LEOSHCHENKO Dmytro – Candidate of Philosophical Sciences, Senior Lecturer at the Department of Social-Humanitarian Disciplines, Municipal Institution of Higher Education “Khortytsia National Educational and Rehabilitation Academy” of Zaporizhzhia Regional Council, 59, Naukove mistechko Str., Zaporizhzhia, Ukraine, postal code 69017 (dileo@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2723-4937>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.spec.5>

To cite this article: Leoshchenko, D., (2022). Intehratsiini protsesy v Yevropeiskomu Soiuzi: suchasnyi stan ta perspektyvy. [Integration processes in the European Union: current state and perspectives]. *Liudynoznavchi studii: zbirnyk naukovykh prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia “Filosofiiia” – Human Studies. Series of “Philosophy”*: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Special issue, 68–82, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.spec.5>

INTEGRATION PROCESSES IN THE EUROPEAN UNION: CURRENT STATE AND PERSPECTIVES

Summary. *The purpose of the article is to analyze the course of integration processes in the European Union and determine their most likely trends. The methodological foundations of the research are the use of an analytical approach and usage the possibilities of a synergistic development concept. Scientific novelty.* In the modern world supranational entities play an important role, the most successful of which was traditionally considered the European Union. But today it is impossible to deny the existence of disintegration processes that are increasingly gaining strength. The concept of “cluster reintegration” is considered as a probable optimal option for overcoming centrifugal tendencies, which we propose to define as the restarting of the integration processes of the system under the condition of its deatomization. **Conclusions.** The excessive heterogeneity of the European Union is not the only one, but one of the most urgent, which makes it difficult for it to function as an integral system. Since today’s Europe is largely differentiated, it seems appropriate not to pan-European integration of individual states, but to create several internally homogeneous associations-clusters at the first stage. A variety of factors from geographical location to common economic and political interests can be the basis of regional integration for European countries. The development of regional integration in the form of creating clusters as internally ordered and homogeneous state associations, at first glance, may indicate an increase in Centrifugal trends. But on the other hand, reducing the number of subjects means reducing the diversity of vectors, which will certainly facilitate consistency in their further interaction and will be the first step to overcome the internal differentiation of the European Community.

Key words: *European integration, disintegration processes, regional integration, cluster reintegration, deatomization, synergetic, bifurcation point.*

Постановка проблеми. Актуальність проблеми обумовлена вже самою метою проєкту, який ініціювало Міністерство освіти і науки України задля привернення більшої уваги наукової спільноти України до євроінтеграційної тематики. Хоча

заради коректності необхідно зазначити, що інтеграційні процеси в Європі не обмежуються тільки рамками Євросоюзу. Однак, враховуючи те, що під євроінтеграційним вибором Українського народу розуміється саме прагнення доєднатися до означеного Співтовариства, ми пропонуємо розглянути сучасний стан та ймовірні тенденції розвитку інтеграційних процесів саме в ЄС.

Метою статті є з'ясування можливих варіантів його подальшого розвитку та визначення найбільш ймовірних його тенденцій шляхом аналізу процесу становлення й сучасного стану Європейського Союзу.

Аналіз досліджень і публікацій. Важливість зазначеної проблеми визначає підвищену увагу до неї, певним чином ускладнюючи детальний огляд джерел, що стосуються її розв'язання, оскільки теми міжнародної інтеграції загалом та євроінтеграції зокрема традиційно вважаються одним з основних трендів світового розвитку, чим обумовлена велика кількість публікацій, присвячених ним. Можна тільки переконливо констатувати у загальному вигляді, що зазначена тематика отримала широке відображення в працях багатьох як зарубіжних, так і вітчизняних дослідників. Розмаїття підходів при цьому характеризується не просто несхожістю, а часто їхньою діаметральною протилежністю.

Для вітчизняних публікацій характерною є здебільшого оптимістична оцінка перспектив євроінтеграційних процесів, що зумовлено традиційними очікуваннями від них позитивних результатів саме для України. Це тим більше зрозуміло, що в червні 2022 р. за рішенням керівництва ЄС нашій державі було надано статус кандидата у члени Європейського Союзу, що дає українським дослідникам (наприклад, І. Січень) вагомі підстави вважати, що ця визначальна подія має «символічне значення як свідчення визнання нашої держави частиною Західного світу» (Січень, 2022).

М. Назаров стверджує, що ключовим суб'єктам ЄС вдалося загасити деструктивні рухи, досить оперативно та ефективно відреагувавши на найбільш критичні виклики сучасної кризи. На його думку, Європейський Союз нині є найбільш інтегрованою формою, незважаючи на тривожні очікування щодо його

майбутнього (Назаров & Макаренко, 2018). Схожу позицію щодо наявності у Європейського співтовариства достатнього потенціалу щодо перешкод, викликаних системною кризою, займає В. Завадський. Дослідник переконаний, що подолати гальмування інтеграційних процесів можна не за рахунок екстенсивного розширення, а шляхом інтенсивної розбудови соціальної компоненти багатовимірного комплексу, яким виступає ЄС, за рахунок розвитку «людського капіталу» (Завадський, 2017).

На окрему увагу заслуговують, на наш погляд, дослідження, що стосуються природи як інтеграційних, так і дезінтеграційних процесів. Не претендуючи на всеосяжність цього огляду, хотілося б відзначити детальне викладення Ю. Футало основних передумов формування перших (Футало, 2016) і ґрунтовний аналіз головних чинників та рушійних сил дезінтеграційних процесів початку ХХІ ст., здійснений А. Філіпенком на основі застосування міждисциплінарного підходу, зокрема еволюційної методології та синергетичної концепції (Філіпенко, 2018). М. Дністрянський (2021), говорячи про зростання популярності ідей економічного націоналізму у контексті дезінтеграційних процесів, обережно застерігає, що «поглиблення глобальної економічної взаємозалежності призводить до збільшення вразливості національних економік» (с. 43).

У роботах зарубіжних дослідників, що стосуються перспектив євроінтеграції, частіше можна зустріти песимістичні оцінки, які особливо посилилися після так званого Брекзиту (Brexit). Характерною ілюстрацією такого підходу є аналітичні дослідження Ф. Чингіз (Cengiz, 2017) або С. Волта (Walt, 2020), особливо якщо взяти до уваги назву останнього – «Майбутнє Європи після Brexit виглядає жахливим».

Основний матеріал. Ставлячи за мету аналіз процесу становлення Європейського Союзу, автор, безумовно, не мав на увазі детальне викладення історії його створення. Перш за все нас будуть цікавити причини виникнення цього інтеграційного феномена саме в тому вигляді, як вони були офіційно сформульовані у значенні мети. Ще з часів Європейського об'єднання вугілля і сталі європейська інтеграція була орієнтована на вирішення суто економічних завдань, які отримували відображення в установчих договорах. Наприклад, «Договір про заснування

Європейської Спільноти» (Римський договір 1957 р.) у статті 2 проголошує таке:

завданням Спільноти є <...> поширювати в межах усієї Спільноти гармонійний, збалансований і стабільний розвиток економічної діяльності, високий рівень зайнятості й соціального захисту, рівність жінок і чоловіків, стабільне та безінфляційне зростання, високий рівень конкурентоспроможності й конвергенції економічних показників, високий рівень захисту й поліпшення стану довкілля, підвищення рівня та якості життя, економічну й соціальну згуртованість та солідарність держав-членів (Договір про заснування, 2005).

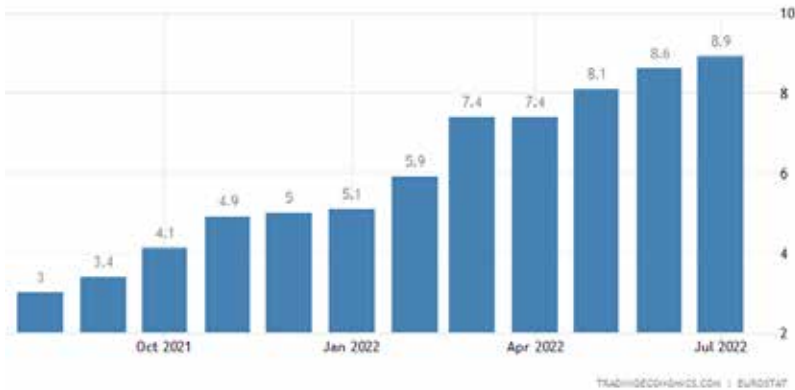
Іноді до цілей ЄС неправомірно відносять скасування між державами-членами митних зборів; встановлення спільного митного тарифу; усунення перешкод для вільного руху осіб, послуг, капіталів та інші напрями діяльності щодо забезпечення реалізації поставлених цілей. Річ у тім, що коли програма є неправильною, то навіть за умови реалізації її складових частин досягнення поставленої мети є нездійсненим.

Тривалий час вимоги щодо стабільного економічного розвитку та безінфляційного зростання переконливо виконувались, що забезпечувало (і продовжує забезпечувати) Європейському Союзу привабливий імідж. Однак цього не можна впевнено стверджувати щодо останніх 10 чи навіть 15 років. Безумовно, на це є вагомі причини, серед яких не можна не відзначити світову економічну кризу, що розпочалася 2008 р. Повністю не оговтавшись від Великої рецесії, яка все більше набуває обрисів системної, світова економіка зіткнулася з викликами коронавірусної пандемії, що змінилася загостренням сучасної міжнародної політичної ситуації.

Однак, визнаючи об'єктивний характер зазначених негативних чинників, ми не можемо ігнорувати того, що Європейське співтовариство недостатньо переконливо реагує на суттєве погіршення економічних показників.

За даними Eurostat, річний рівень інфляції в Єврозоні досяг у липні 2022 р. нового рекордно високого рівня 8,9% порівняно з 8,6% в червні та 2,2% роком раніше (Euro Area, 2022). При цьому головним компонентом європейської інфляції є енергоносії з причини загальновідомої залежності провідних економік

Європи від зовнішніх поставок енергоносіїв. Ризики зниження постачання російського газу на тлі війни в Україні провокують збільшення витрат виробництва і, як наслідок, зростання цін на продукти та послуги, що спричиняє падіння споживчого попиту. Саме паливні проблеми ЄС є причиною невтішних висновків МВФ, який прогнозує уповільнення зростання ВВП Євросони на 2023 р. до 1,2% порівняно з 2,6% у 2022 р. (Харламов, 2022).

Рис. 1. Розвиток інфляційних процесів 2022 р. в Євросоні порівняно з 2021 р. (Euro Area, 2022)

Безумовно, не можна заперечувати успіхів, які було досягнуто Європейським співтовариством в питаннях сприяння миру, захисту загальнолюдських цінностей, боротьби з долею і дискримінацією, сприяння соціальній справедливості та соціального захисту, рівності жінок і чоловіків, захисту довкілля тощо. Однак так чи інакше ці досягнення будуть тимчасовими без забезпечення стабільного економічного розвитку.

Економічні негаразди не могли не загострити соціальні проблеми, що, зокрема, позначилось на міграційній політиці. Пріоритет економічної інтеграції невблаганно вимагав спрощення процедури міграції, без якої така інтеграція була б просто неможливою.

Сьогодні тема міграції і надання притулку біженцям вже традиційно є предметом палких дискусій у ЄС і виглядає дещо

парадоксально. З одного боку, мігранти збільшують можливості ринку праці європейських держав: це було справедливо і кілька десятиліть тому, коли явище масової трудової міграції було відносно новим, і сьогодні, коли ціла низка країн Європи потребує нових стимулів свого економічного розвитку. З іншого боку, проблема зайнятості посилюється зростанням пропозиції робочих рук. Крім того, додатковим навантаженням на бюджети держав Євросоюзу вже давно стали соціальні допомоги, що виплачуються як трудовим мігрантам, так і біженцям. У політичному аспекті інтенсивні міграційні потоки стають викликом для європейської стабільності.

В преамбулі вже згадуваного Римського договору серед іншого зазначається, що Високі Договірні Сторони задля зміцнення єдності своїх економік та забезпечення їхнього гармонійного розвитку будуть прагнути до зменшення наявних відмінностей між різними регіонами та подолання відсталості регіонів, що перебувають у найменш сприятливих умовах (Договір про заснування, 2005), тобто йдеться про соціально-економічне «вирівнювання» країн-членів ЄС, оскільки глибока внутрішня диференціація, яка є ключовою проблема Євросоюзу, пов'язана не тільки з рівнем розвитку економіки, але й з культурним фактором. Носії хоч і близьких, але різних культур по-різному реагують на одні й ті ж самі управлінські механізми, що ускладнює їх уніфікацію.

У 1997 р., тобто через 40 років після Римського договору, Збігнев Бжезінський, один з найвпливовіших геостратегів США, в одній із найвідоміших своїх праць «Велика шахівниця – панування Америки і її геостратегічні імперативи» констатував таке: «Однак проблемою є те, що справді європейська «Європа» як така не існує. Це мрія, концепція і мета, але все ще не дійсність» (Бжезінський, 2000, с. 59).

Можливо, щось змінилось на сьогодні? Однак на саміті ЄС, що відбувся у лютому 2017 р., тодішній канцлер ФРН Ангела Меркель зазначила, що у співтоваристві існують різні швидкості, а також не всі неодмінно будуть брати участь у тих чи інших інтеграційних кроках. Таким чином, було чітко сформульовано відмову від принципу «європейської солідарності» та диференційований підхід до різних країн-членів Євросоюзу як єдиний

спосіб подолання системної кризи. Це не тільки проблема так званого членства другого сорту або нерівноправного партнерства. Зрештою, практична реалізація такого сценарію означає, що економічна інтеграція стає половинчатою, а її сутність виявляється підірваною. Якщо зважити на те, що одним із питань саміту були перспективи ЄС після майбутнього виходу з нього Великобританії, то зрозуміло, чому згадка концепції «двошвидкісного Євросоюзу» пов'язується з Brexit, тому не дивно, що Ф. Чингіз вважає Brexit історичною подією, яка продемонструвала нездатність ЄС забезпечити створення «спільного ментального процесу для громадян, соціального порядку, єдності культурних уявлень та Європейського демосу» (Cengiz, 2017, с. 569). На її думку, Brexit означає, що захист національного суверенітету значно перевищує рівень легітимності наднаціонального (supranational) проєкту Союзу (Cengiz, 2017, с. 569).

Проте М. Назаров та О. Макаренко (2018) вважають, що «вихід Великої Британії насправді не став трагедією для ЄС, а радше навіть позитивом» (Назаров & Макаренко, 2018, с. 60). Ключові країни Євросоюзу знайшли оптимальну, на думку дослідників, відповідь на загрозу дезінтеграції:

Зламати спротив подальшій інтеграції, який чинять кілька східноєвропейських країн, вони вирішили в типовий для себе спосіб – ввічливо, без тиску, без погроз вигнати з ЄС тих, хто буде гальмувати таку інтеграцію. Замість того західні країни створили певний клуб «найбільш інтегрованих держав», які будуть відігравати більш значну роль, ніж усі інші (Назаров & Макаренко, 2018, с. 60).

Сама по собі наявність дезінтеграційних процесів не є чимось неприпустимим. Навпаки, суперечлива єдність протилежних тенденцій, доцентрових та відцентрових, є, згідно з діалектичною традицією, одним із рушіїв розвитку, в цьому разі Європейського співтовариства.

Відповідно до синергетичної концепції розвитку, наростання процесів хаотизації та диференціації системи свідчить про визрівання нового порядку. Для здатної до самоорганізації складної системи, що динамічно розвивається, такий стан є характерним, коли вона перебуває поблизу точок біфуркації (нерівноваги), а її подальший розвиток з рівною ймовірністю може протікати

в декількох напрямках. Визначити ймовірність подальшого розвитку практично неможливо, оскільки система має тенденцію переходити на режим індивідуальної поведінки, що різко підвищує роль випадковості. Сьогодні не підлягає сумніву доцільність застосування синергетичного підходу як до вивчення суспільних процесів загалом, так і до пояснення особливостей європейської інтеграції зокрема (Завадський, 2017; Філіпенко, 2018).

В. Завадський (2017) вважає, що швидкі темпи європейської інтеграції у другій половині ХХ ст. забезпечувались за рахунок екстенсивного розширення та поглиблення міждержавного співробітництва. Однак екстенсивний розвиток має свої межі, і зараз настав період, коли ЄС з об'єктивних причин просто не має куди розширюватись, а країни, які є потенційними кандидатами на вступ, не відповідають критеріям членства. Значною мірою така ситуація є наслідком надмірно високих темпів територіального розширення.

Починаючи з другої половині 10-х рр. ХХІ ст. ситуація для Європейського співтовариства є настільки складною, що дехто починає сумніватися в його життєздатності. Наведені приклади загострення ключових проблем сприяють зростанню тривожних очікувань щодо майбутнього Союзу. На нашу думку, сучасний стан із симптомами системної кризи є для Європи такою «точкою біфуркації», після подолання якої все знову підпорядковується принципу причинності. Проте діапазон варіантів подолання пікової точки є дуже широким: від виходу на якісно новий більш досконалий ступінь самоорганізації до занепаду й повного припинення існування. Хоча останнє навряд чи загрожуватиме Європейському Союзу.

На думку А. Філіпенка (2018), який розглядає Brexit як реструктуризацію суб'єктної структури системи, найбільш ймовірною її перспективою за наявності факторів дезинтеграції є «здатність компенсації втраченого потенціалу за рахунок залучення нової енергії в широкому значенні та нових ресурсів» (Філіпенко, 2018, с. 576). Згаданий автор переконаний, що у такий спосіб відбувається як філогенетична трансформація інтеграційної системи через адаптацію у вигляді максимізації функції корисності за одночасної мінімізації функцій витрат, так і певна онтогенетична трансформація і самого суб'єкта, і решти членів об'єднання (Філіпенко, 2018).

На жаль, зазначена перспектива адаптивної еволюції системи окреслюється у найбільш загальному вигляді, без достатньої конкретизації, тож спробуємо конкретизувати її, виходячи з визнання того факту, що одним із суттєвих чинників дезінтеграції ЄС є його глибока внутрішня неоднорідність: «Європа сьогодні залишається зібранням суверенних держав, інтереси яких часто розходяться» (Walt, 2020). На нашу думку, оптимальним варіантом подолання цієї проблеми може бути регіональна інтеграція на початковому етапі. Оскільки сьогоднішня Європа значною мірою є диференційованою, то доцільною видається не загальноєвропейська інтеграція окремих держав, а створення на першому етапі декількох внутрішньо однорідних (у певному сенсі) об'єднань-кластерів. Основою такої регіональної інтеграції для європейських країн можуть бути найрізноманітніші чинники: від географічного розташування до спільності політичних та економічних інтересів.

Логічно припустити, що подальше налагодження взаємодії між відносно невеликою кількістю суб'єктів-кластерів буде менш проблематичним, ніж узгодження атомізованої різновекторності окремих численних держав. На користь цього припущення свідчать факти, що вже мали місце в історії європейської інтеграції. Достатньо згадати такі регіональні об'єднання, як ЄАВТ (Європейська асоціація вільної торгівлі), що була заснована за ініціативою Великої Британії як альтернатива ЄЕС, та «Вишеградська четвірка» або її наступниця ЦЄАВТ (СЕРТА) (Центральноєвропейська асоціація вільної торгівлі). До речі, активну роль у створенні подібних об'єднань бере останнім часом Україна, прикладами чого можуть бути «Люблінський трикутник» (Литва, Польща, Україна, – 2020) чи альянс України, Великої Британії та Польщі (лютий 2022 р.).

Висновки. Наддержавні утворення відіграють важливу роль у сучасному світі, значною мірою визначаючи рівень розвитку не тільки держав, що входять до їх складу, але й цілих регіонів, на які поширюється вплив інтеграційних процесів. Європейський Союз від початку свого утворення традиційно виступає одним із найпотужніших центрів інтеграції і протягом більш ніж півстоліття вважався найуспішнішим проектом. Особливо це стосується кінця ХХ – початку ХХІ ст., коли найбільш масштабне розширення ЄС відбувалось на тлі руйнації біполярної

системи та дезінтеграції Радянського Союзу, що вже практично завершилися. Однак наприкінці першого десятиліття ХХІ ст. інтенсивність інтеграційних процесів, що були основним імперативом розвитку Євросоюзу, поступово знижується. З іншого боку, невдалі референдуми стосовно Конституції ЄС, протистояння «старої» та «нової» Європи, зрештою, Brexit наочно свідчили про посилення дезінтеграційних процесів, що разом з тими проблемами, які розглядалися вище, не додає оптимізму щодо майбутнього Співтовариства.

Вочевидь, сучасний стан є для ЄС «точкою біфуркації», ступінь ймовірності виходу з якої визначається, на нашу думку, значущістю проблеми, що потребує свого першочергового вирішення. Такою проблемою, безсумнівно, є наявність дезінтеграційних процесів, які дедалі набирають силу. Не єдиним, але одним із найсуттєвіших чинників, що зумовлюють зазначену проблему, є надмірна неоднорідність Євросоюзу, яка ускладнює його функціонування як цілісної системи. Нагальна необхідність подолання зазначених негараздів вимагає пошуку нових шляхів задля переходу на новий рівень самоорганізації. Оптимальним варіантом, на нашу думку, може бути «кластерна реінтеграція», яку ми пропонуємо визначити як відновлення інтеграційних процесів системи за умови її деатомізації. Деатомізацію ж системи треба розуміти як підвищення її впорядкованості шляхом зниження розрізненості її численних відокремлених складових частин.

Розвиток у Європі регіональної інтеграції у вигляді створення кластерів як внутрішньо упорядкованих та однорідних державних об'єднань, на перший погляд, може свідчити про посилення відцентрових тенденцій. З іншого боку, зменшення кількості суб'єктів означає зниження різновекторності, що неодмінно полегшить узгодженість їх подальшої взаємодії і стане першим кроком для подолання внутрішньої диференціації Європейської співдружності.

Перспективами подальших досліджень може бути моніторинг перебігу регіональних інтеграційних процесів у Європі з акцентуванням уваги на тих чинниках, що можуть виступати її передумовами, таких як географічне положення, етнічно-культурна близькість та спільне історичне минуле, економічні зв'язки, зовнішньополітична орієнтація.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бжезінський З. Велика шахівниця – панування Америки і її геостратегічні імперативи. Львів ; Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2000. 236 с.
2. Договір про заснування Європейської Спільноти (Договір про заснування Європейського економічного співтовариства. Консолідована версія станом на 1 січня 2005 року). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_017#Text.
3. Дністрянський М. Загострення геополітичних взаємин у період постмодерну та становище України : монографія. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2021. 154 с.
4. Завадський В. Політичний імператив перетворень в ЄС крізь призму концепції «Третього шляху». *Політичне життя*. 2017. № 4. С. 103–107. URL: <https://jpl.donnu.edu.ua/article/download/4949/4982>.
5. Сичень І. Україна – кандидат у члени ЄС. *Борисфен Інтел*. 2022. 24 червня. URL: <https://bintel.org.ua/analytics/ukraine-kandidat-u-chleni-yes>.
6. Назаров М., Макаренко О. Сучасний стан інтеграційних процесів у світі. *Економіка та суспільство*. 2018. Вип. 18. С. 57–66. URL: https://economyandsociety.in.ua/journals/18_ukr/9.pdf.
7. Філіпенко А. Міжнародні дезінтеграційні процеси: міждисциплінарний аналіз. *Європейські інтеграційні процеси у XXI столітті: ключові тенденції, основні виклики та нові можливості* : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції, (м. Київ, 26–27 березня 2018 р.). Київ : Українська Асоціація Викладачів і Дослідників Європейської Інтеграції, 2018. С. 572–582. URL: <https://aprei.com.ua/wp-content/uploads/2018/04/Збірник-наукових-статей-учасників-міжнародної-конференції-у-м.-Київ-26-27-березня.pdf>.
8. Футало Ю. Дефініція інтеграції як чинника розвитку національної економіки. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія: Економіка*. 2016. Вип. 1. С. 76–80. URL: <https://economics-msu.com.ua/uk/article/definitsiya-integratsiyi-yak-chinnika-rozvitku-natsionalnoyi-ekonomiki>.
9. Харламов П. На краю бездонної прірви: чому світ увійшов у глибоку кризу. *Mind Club Ejournal*. 2022. 16 серпня. URL: <https://mind.ua/publications/20245722-na-kraju-bezdonnoyi-priarvi-chomu-svit-uvijshov-u-gliboku-krizu>.
10. Cengiz I. European Constitutionalism and its Future after Brexit. *Inonu University Law Review*. 2017. Vol. 8. No. 2. P. 551–571. URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/395045>.
11. Euro Area Inflation Rate – July 2022 Data. *Trading Economics*. 2022. July. URL: <https://tradingeconomics.com/euro-area/inflation-cpi>.
12. Walt S. Europe's Post-Brexit Future is Looking Scary. *Foreign Policy*. 2020. February 6. URL: <https://foreignpolicy.com/2020/02/06/europes-post-brexit-future-is-looking-scary>.

REFERENCES

1. Brzezinski Z. (2000) Velyka shakhivnytsia – panuvannia Ameryky i yii heostrategichni imperatyvy [The Great Chessboard – American Primacy and Its Geostrategic Imperatives]. Lviv – Ivano-Frankivsk : Lileia-NV [in Ukrainian].
2. Dohovir pro zasnuvannia Yevropeiskoi Spilnoty (Dohovir pro zasnuvannia Yevropeiskoho ekonomichnoho spivtovarystva. Konsolidovana versia stanom na 1 sichnia 2005 roku) [Treaty establishing the European Community (Treaty Establishing the European Economic Community. Consolidated version as at 1 January 2005)], from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_017#Text [in Ukrainian].
3. Dnistrianskyi M. (2021) Zahostrennia heopolitychnykh vzaiemyn u period postmodernu ta stanovyshe Ukrainy: monohrafiia [Aggravation of geopolitical relations in the postmodern period and the situation of Ukraine : monograph]. Lviv : LNU imeni Ivana Franka [in Ukrainian].
4. Zavadskyi V. (2017) Politychnyi imperativ peretvoren v YeS kriz pryzmu kontseptsii “Tretoho shliakhu” [Political imperative of transformation in the EU through the prism of the “Third Way” concept]. *Politychne zhyttia*. (pp. 103–107), from <https://jpl.donnu.edu.ua/article/download/4949/4982> [in Ukrainian].
5. Sichen I. (2022) Ukraina – kandydat u chleny YeS [Ukraine is a candidate for EU membership]. *Borysfen Intel*. (24 chervnia), from <https://bintel.org.ua/analytics/ukraina-kandidat-u-chleni-yes> [in Ukrainian].
6. Nazarov M., Makarenko O. (2018) Suchasnyi stan intehtratsiinykh protsesiv u sviti [Modern state of integration processes in the world]. *Ekonomika ta suspilstvo. Mukachivskiy derzhavnyi universytet*. (Vypusk 18), (pp. 57–66), from https://economyandsociety.in.ua/journals/18_ukr/9.pdf [in Ukrainian].
7. Filipenko A. (2018) Mizhnarodni dezintehtratsiini protsesy: mizhdystyplinaryni analiz [International disintegration processes: an interdisciplinary analysis]. *Yevropeiski intehtratsiini protsesy u XXI stolitti: kliuchovi tendentsii, osnovni vyklyky ta novi mozhlyvosti*. Zbirnyk materialiv Mizhnarodnoi naukovy-praktychnoi konferentsii, (m. Kyiv, 26–27 bereznia 2018 r.). Kyiv: Ukrainaska Asotsiatsiia Vykkladachiv i Doslidnykiv Yevropeiskoi Intehtratsii, (pp. 572–582), from <https://aprei.com.ua/wp-content/uploads/2018/04/Zbirnyk-naukovykh-statey-uchasnykiv-mizhnarodnoy-konferentsiyi-u-m.-Kyiv-26-27-berезня.pdf> [in Ukrainian].
8. Futalo Yu. (2016) Definitsiia intehtratsii yak chynnyka rozvytku natsionalnoi ekonomiky [Definition of integration as a factor in the development of the national economy]. *Naukovi visnyk Mukachivskoho derzhavnoho universytetu. Ser.: Ekonomika*. (Vyp. 1), (pp. 76–80), from <https://economics-msu.com.ua/uk/article/definitsiya-integratsiyi-yak-chinnika-rozvitku-natsionalnoy-ekonomiki> [in Ukrainian].
9. Kharlamov P. (2022) Na kraiu bezdonnoi prirvy: chomu svit uviishov u hlyboku kryzu [On the edge of a bottomless abyss: why the world has

entered a deep crisis]. *Mind Club Ejournal*. (16 serpnia), from <https://mind.ua/publications/20245722-na-krayu-bezdonnoyi-prirvi-chomu-svit-uvijshov-u-gliboku-krizu> [in Ukrainian].

10. Cengiz I. (2017) European Constitutionalism and its Future after Brexit. *Inonu University Law Review*. (Vol. 8. No. 2), (pp. 551–571), from <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/395045>.

11. Euro Area Inflation Rate – July 2022 Data. *Trading Economics*, from <https://tradingeconomics.com/euro-area/inflation-cpi>.

12. Walt S. (2020) Europe's Post-Brexit Future is Looking Scary. *Foreign Policy*. (February 6), from <https://foreignpolicy.com/2020/02/06/europes-post-brexit-future-is-looking-scary>.

ЛІМОНЧЕНКО Віра – доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії імені професора Валерія Григоровича Скотного, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, 24, вул. Івана Франка, Дрогобич, 82100, Україна, індекс 82100 (limonchenko57@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4770-7199>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.spec.6>

Бібліографічний опис статті: Лімонченко, В., (2022). Аудіовізуальна Європа: євроінтеграція у образах кіно. *Людинознавчі студії: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філософія»*, Спецвипуск, 83–96, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.spec.6>

АУДІОВІЗУАЛЬНА ЄВРОПА: ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ У ОБРАЗАХ КІНО

Анотація. Мета роботи. У статті розкриваються проблеми євроінтеграції очима європейських митців. **Методологія.** Така постановка завдання обумовлена розумінням мистецтва як ґрунту філософії, що виразно проголошує вже Ніцше. Мистецтво надає такі засоби ставлення до істини, які позбавлені жорсткої концептуалізації і працюють під час спирання на свободу як автора, так і реципієнта; це характерне для неklasичного типу філософії. У ХХ–ХХІ століттях особлива турбота: відбувається усунення суб'єктивістських надмірних теоретизувань за збереження уваги до досвіду свідомості. Якщо словесні мистецтва неодмінно тяжіють до вербалізованого судження, то кіно дає можливості цілісного візуального, слухового і смислового (логосного) сприйняття. **Наукова новизна.** Новизна обумовлена таким підходом, коли звернення до кіно здійснюється в інтересах філософії: ми отримуємо можливість виходу у розширений досвід, уникаючи словесної транскрипції. Це дає змогу здійснити філософську установку на критичне мислення у кантівському сенсі, що передбачає розуміння первинних засад, невидимих у буденній повсякденності. Хоча людина у своєму сприйманні центрована проблемами власного життя, це потребує

корегування, яке здійснюється в освіті, адже людина не замкнена у клітку власної ситуації, впродовж своєї історії людство виробило засоби сприймання, які дають змогу бачити світ у його різноманітності. Особливо виразно це реалізовано європейською ментальністю. Вихід за межі своєї місцевої ситуації і погляд з позиції іншого є домінуючим для осмислення світу засобами мистецтва. Уявність образу «Європа» усуває однозначну фізичну об'єктність, пов'язану з деякою територією і висуває в центр уваги антропологічні чинники. **Висновки.** Істотно важливим завданням для мислячої людини постає діагностика реальної ситуації, у якій перебуває людство. Вся світова історія людства може бути прочитана у зв'язку з діагностикою, але суперечка в тому, кому належить остаточний і центральний вердикт, не має остаточного рішення. Одним з варіантів такої діагностики є філософсько-культурологічна аналітика мистецтва, тому винесення ситуації сприймання картин, книг, фільмів у сферу випадковості згубне для освіти. Оскільки наскрізним для більшості міркувань є розуміння Європи як ментально-духовного утворення, європейська інтеграція як завдання нашої епохи вимагає необхідності філософсько-культурологічної рефлексії і впровадження відповідних навчальних курсів.

Ключові слова: «Образи Європи», соціальна діагностика, мистецтво, соціальна уява, «єдино-множинне буття».

LIMONCHENKO Vira – Doctor of Philosophy, Professor, Professor at the Department of Philosophy named after Professor Valery Grigorovich Skotnyi, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24, Ivan Franko str., Drohobych, Ukraine, postal code 82100 (limonchenko57@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4770-7199>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.spec.6>

To cite this article: Limonchenko, V. (2022). Audiovizualna Yevropa: yevrointehratsiia u obrazakh kino [Audiovisual Europe: European integration in cinema images]. *Liudynoznavchi studii: zbirnyk naukovykh prats Drohobychskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia "Filosofiiia" – Human Studies. Series of "Philosophy": a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, Special issue, 83–96, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.spec.6>

AUDIOVISUAL EUROPE: EUROPEAN INTEGRATION IN CINEMA IMAGES

Summary. The goal of the work. The article reveals the problems of European integration through the eyes of European artists. **Methodology.** The understanding of art conditions this formulation of the task as the basis of philosophy, which Nietzsche already clearly proclaimed. Art provides such means of relating to the truth, devoid of rigid conceptualization and work based on the freedom of both the author and the recipient – this is characteristic of a non-classical type of philosophy. In the 20th-21st century, a particular concern is the elimination of excessive subjectivist theorizing while maintaining attention to the experience of consciousness. If the verbal arts inevitably gravitate toward verbalized judgment, cinema provides opportunities for holistic visual, auditory, and semantic (logical) perception. **Scientific novelty.** The novelty is due to such an approach when the appeal to the cinema is carried out in the interests of philosophy: we get the opportunity to enter an extended experience, avoiding verbal transcription. This makes it possible to implement a philosophical approach to critical thinking in the Kantian sense – an understanding of primary principles invisible in everyday life. Although a person in his perception is centered on the problems of his own life, nevertheless, this needs correction, which is carried out in education – because a person is not locked in the cage of his situation, and throughout its history, humanity has developed means of perception that allow us to see the world in its diversity. This is especially clearly realized by the European mentality. Going beyond the limits of one's local situation and looking from the position of another is dominant for understanding the world using art. The imagination of the image of «Europe» eliminates the physical object associated with a specific territory and puts anthropological factors in the center of attention. **Conclusions.** An essential task for a thinking person is diagnosing the actual situation in which humanity is. The entire world history of humankind can be read in the light of diagnosis, but the dispute as to who has the final and central verdict has no final solution. One of the variants of such a diagnosis is the philosophical and cultural analysis of art, and therefore the transfer of the situation of perception of paintings, books, and films to the element of chance is harmful

to education. Since understanding Europe as a mental-spiritual formation is central to most considerations, European integration as a task is faced with the need for philosophical and cultural reflection and the introduction of relevant educational courses.

Key words: “*Images of Europe*”, *social diagnosis, art, social imagination, “single-multiple existence”*”.

Постановка проблеми. У 2004 році був знятий фільм “*Visions of Europe*”, створений компанією “*Zentropa*”, розроблений і поширений з нагоди дня розширення Європейського Союзу до 25 членів. Двадцять п’ять режисерів з країн-членів ЄС представили свої варіанти бачення сучасної соціальної ситуації у контексті цієї події. Свого часу, розробляючи навчальний курс «Європа як цивілізаційний проєкт», на щастя, декілька разів прочитаний для студентів, я звернула увагу на те, що українським студентам погляд європейських режисерів не був близьким і зрозумілим: дивлячись на Європу із ситуації України, вони центровані проблемами власного життя. Це природно, більш того, цим аспектом неможливо нехтувати. Проте цей вимір людського життя потребує корегування, яке здійснюється в освіті, адже людина не замкнена у клітку власної ситуації і впродовж своєї історії людство виробило засоби сприймання, які дають змогу бачити світ у його різноманітності, які іменуються по-різному, й самі ці засоби різноманітні.

Один із них – розум, що увійшов у класифікацію форм живих істот як видова характеристика людини – *Homo sapiens sapiens*, вид роду Люди. Щодо розумності людини впродовж всієї історії точаться дискусії, досить часто обертаючи цю видову ознаку на свою протилежність, та й сама сутнісна визначеність розумності зовсім не однозначна. У контексті теми, що розглядається, доречно згадати позицію Ханни Арендт, яка побачила нацистського злочинця Ейхмана як людину нерозумну, таку, що не мислить, тобто схильну виконувати накази та слідувати тій думці, що визначена позицією маси, до якої належить він сам, іншими словами, він не здатний дивитись на світ очима інших людей, будучи злитим з інтересами своєї держави. Таке розуміння розумності людини зближує розум з уявою, культивування якої відбувається у мистецтві, яке ще більш виразно, ніж мислення

дає змогу бачити світ у його різноманітності, сприймаючи його очима інших людей, тобто вживлюючись у відмінну від своєї життєву ситуацію.

Розуміння мистецтва як датчика соціальної ситуації відоме з давніх часів. Коли китайський імператор хотів знати, що відбувається у його країні, він збирав музикантів, запитуючи їх щодо музики, яка звучить у Піднебесній. Цей же принцип розгорнутий Теодором Адорно, який розглядає музику зокрема й мистецтво загалом як соціальний шифр, тобто на протигагу прямим висловлюванням, які можуть затемнювати реальну ситуацію, мистецтво проговорює те, що приховується. Створюючи свій курс, я приділяла значну увагу образам мистецтва, прочитання яких потребує значного інтелектуального зусилля й занурення в історію становлення феномена Європи.

Сучасний світ стрімкий, і фільм, знятий вісімнадцять років тому, можна було б забути з орієнтуванням на вимоги керуватись літературою останніх 3–5 років, що для мислення, яке навіть функціонально виконує роль долання вузької партикулярності часу й простору, взагалі є згубним, а особливо страждає від цього дисциплінарність філософського дискурсу, який потребує максимального розширення горизонту бачення.

Вихід за межі своєї місцевої ситуації і погляд з позиції іншого є доміантними для осмислення світу засобами мистецтва. Минулого року я нашоухнула на статтю французького автора (Szöllösy, 2020), який розгортає важливу для нього проблему, спираючись на образи фільму 2004 року, і відчула радість, зустрівши одиодумця. Притому, що фільм був знятий як «відгук на дату», тобто якоюсь мірою у ньому свідомо проведена деяка концептуальна лінія, він містить зміст, що прочитується опосередковано – ці два рівні змісту і стали метою цього тексту.

Метою статті є розкриття феномена європейської інтеграції як світоглядної проблеми, що для своєї реалізації потребує задіювання засобів філософсько-культурологічної рефлексії, за допомогою розгляду аудіовізуальних образів Європи. Це стало центральною метою запропонованого студентам навчального курсу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Література, що дає можливість розгорнути зазначену тему, стосується декількох

змістовних ліній. По-перше, це ті дослідження, у яких осмислюється діагностичний потенціал мистецтва, тобто тема, яка розглядається мною впродовж останніх декількох років (Лимонченко, 2019; Лимонченко, 2020). Серед західноєвропейських авторів доречно згадати розвідки у галузі естетики, що стосуються ролі естетичного досвіду у становленні такого екзистенціального простору, який відповідає багатовіковим очікуванням людства, реалізуючи індивідуальну свободу й суспільну справедливість (Räber, 2022; Schaub, 2019). Показово, що актуальні проблеми зв'язку між досвідом мистецтва й політичною свободою розглядаються під час спирання на спадщину Гегеля, акцентуючи його досвід мислення інакового та відмінного. Так, Martin Seel (2014) звертає увагу на таку якість свободи, що пов'язана зі здатністю «бути собою у іншому», підкреслюючи особливу роль вміння трансцендувати себе, яке виразно свідчить про характерну для естетичної свободи полярність самоті та іншості, отже, бути собою можна тільки за умови вміщення у себе Іншого. Приймання відмінного та інакового на різних рівнях буття зазначено європейськими мислителями як сутнісна характеристика інтеграційних процесів, що гранично проблематизовано Жаком Ранс'єром (Ранс'єр, 2006) у його концепції політики.

Лінія Адорно, що поєднує мистецтво і філософію, своєрідно продовжена Т. Акіндіною (2019). Так, вона розглядає мистецтво як таке, що містить у собі «істину як неприхованість існуючого», і ця істина є творенням небувалого, тобто художня творчість є творенням нових форм існування людства. Тема нових форм співіснування країн стосується феномена європейської інтеграції, що реалізує альтернативний попередній історії принцип відносин між національними державами. Ця проблема розгорнута аудіовізуальними засобами режисерами фільму “Visions of Europe”, який став предметом філософсько-культурологічної аналітики (Eleftheriou, 2013; Szöllösy, 2020).

Особливої проблематичності надають темі, що розглядається, розвідки авторів, які стосуються аналітиці сприймання європейських принципів організації життєвого простору у сучасності. Chiara Milan (2020) досліджує ставлення до Європи молодих активістів на самоврядних теренах в Італії і зазначає, що у другому десятилітті 2000-х років прогресивні громадські

рухи зайняли радикальні єврокритичні позиції та змістилися в бік євроскептичних позицій, але, пропонуючи альтернативну організаційну модель, орієнтовану на принципи демократичного конфедералізму та лібертаріанського муніципалізму, вони зосереджують увагу на європейських соціальних орієнтирах. У контексті читаного мною навчального курсу перебувають ідеї Г. Джеймса (James, 2017), який розглядає сучасні проблеми у зв'язку з історією, виділяючи три поворотних моменти 1848, 1945 та 1989 років. Він звертає увагу на те, що ідея Європи, переформульована в ці часи політичного колапсу, екзистенційної туги та вибуху уяви, перебуває у заплутаному зв'язку з концепцією національних культур та національної політики. Ці виміри проблеми потребують подальшої роботи, що передбачається зробити у майбутньому.

Основний матеріал. Оскільки повернення до фільму 2004 року відбулося під впливом статті Raphaël Szöllösy (2020), доречно звернутись до ідей, розгорнутих у цьому тексті. Як методологічну гіпотезу автор приймає концепцію Корнеліуса Касторіадіса, у якій центральним поняттям виступає поняття «соціальна уява», що означає конкретну живу реальність суспільства, структуровану «уявними значеннями», і якщо К. Касторіадіс демонструє цей принцип щодо капіталізму, то сучасний дослідник пропонує зробити це у зв'язку з поняттям «Європа»: кіно як технічний об'єкт, виробник і приймач знаків, символів, фігур, бажань чи побажань зможе розкрити уявні образи, щоб зробити видимими ознаки соціального світу.

Уявність образу «Європа» усуває однозначну фізичну об'єктність, пов'язану з деякою територією, і висуває у центр уваги антропологічні чинники, на що я звертала увагу студентів, розгортаючи різні смислові наповнення терміна «Європа», розрізняючи географічний, геополітичний, міфологічний, історичний та культурологічний виміри. Проблема осмислення цивілізаційних засад європейського суспільства гостро постала у ХХ столітті, що засвідчено множинністю концепцій, розгорнутих Освальдом Шпенглером, Карлом Ясперсом, Едмундом Гуссерлем, Ремі Брагом, Вальтером Шубартом, Норманом Девісом, Міланом Кундерою, Чеславом Мілошем. Розкрити особливості їх підходів у межах статті неможливо, але слід зазначити,

що наскрізним для більшості міркувань є розуміння Європи як ментально-духовного утворення, отже, європейська інтеграція як завдання наштовхується на необхідність філософсько-культурологічної рефлексії і впровадження відповідних навчальних курсів.

Для багатьох названих авторів характерне відчуття невиправданості європоцентризму, а також постановка питань про те, чи існує Європа як така; чи має сенс говорити про європейськість за умов глобалізації; чи існує протистояння європейськості та американізму; як ставляться до європейськості країни Східної Європи. З української культурної ситуації ці питання розкриває В.С. Горський (1999), який розгортає історико-культурну візію як становлення феномена як Європи, так і України, а також наполягає на тезі, яка на перший погляд є цілком простою і зрозумілою, проте реалізація її потребує не стільки юридично-правового впровадження, скільки світоглядного переродження, що включає впровадження а освітній процес філософсько-культурологічних циклів, спрямованих на критико-рефлексивне осмислення феномена європейськості, порушуючи повсякденне «саме собою зрозуміле». Притому, що звично говорити про європейську культуру, це питання має різку постановку такого питання: «Європейська культура: фантом чи реальність?» (Майер, 2004).

Це питання важливе і для R. Szöllösy (2020), який констатує, що бажання створити спільноту поза національними рамками, здається, випаровується з кожним днем, і згадує відео-есе датчанина Крістофера Бое, назване «Європа», у якому дія розгортається між такими двома тезами, які пише на дошці школярка: «Європи не існує / Європа – це все». Нетерплячий нервовий чоловік архетипової зовнішності наділеної владою людини, звертається до глядача зі словами: «Я більше не мрію про Європу», а слово «Європа» ніяк не може вимовити. У статті Г. Майєра (2004) підкреслюється, що хоча у засадах європейського життя лежить обов'язкова правова культура, яка сформована під дією християнської традиції і римського права, проте єдиної європейської культури не існує. Однак він згадує образ мозаїки, що складається з окремих елементів, і, здається, не помічає, що суперечить сам собі, оскільки окремі елементи мозаїки складаються у єдиний образ, цілісна єдність якого проблематична, проте вона

існує. Продюсер фільму Мікаель Олсен говорить про задум продемонструвати цю єдність як єдність завдання, що стоїть перед людством: різнобарвність пейзажів, міст, тіл, обличь, мови, поведінки, ритуалів свідчить про величезний проект спільного життя у світі зі спільними турботами, які стосуються бюрократичних установ, абсурдних жорстких правил урядів і великого бізнесу (Szöllösy, 2020).

Отже, у центр потрапляє твердження культурного розмаїття Європи в опозиції до ідеї глобалізації та конформізму, що обтяжено проблемою соціально-економічної нерівності. При тому, що ліберальний проект конституційного договору стверджує впровадження «відкритої ринкової економіки, де конкуренція вільна», парадигма конкуренції реалізує свободу дуже своєрідно. У статті згадується фільм Пітера Грінвея під назвою «Європейський душ», у якому хореографія «франко-німецької пари» поступово доповнюється штовханиною новоприбулих тіл, яка явно стає символічним зображенням ситуації, коли найбагатші суб'єкти постійно привласнюють простір, тому наймолодші європейські країни матимуть мало місця, а тоді «вільна та неспотворена конкуренція» як добросесне джерело змагання та виробництва стає не тільки проблематичною, але й химерною (Szöllösy, 2020).

Доречно звернутись до нарису «Пролог» Бели Тарра, вибудованого у вигляді довгого кадру слідкування за великою чергою людей, які напружено очікують – очікує не одна людина, і не просто багато людей, чекають нескінченні люди. Камера зупиняється перед віконечком у стіні, з якого кожен отримує пакет з їжею. Анастасія Елефтеріу (Eleftheriou, 2013) говорить про бідність, яка не знає меж. Б. Тарр свідчить не тільки про рідну йому Угорщину – нескінченність людського потоку створює ефект всюдисущості цієї ситуації. Співзвучні таким поглядам кадри фільму «Тоні Ердман» (2016) Мадлен Аде. Якщо у Б. Тарра рутинна повсякденного виживання уповільнює рух життя, яке, здається, ось-ось зупиниться зовсім, то героїня М. Аде гранично активна, підкоряючись прискореному ритму сучасного офісного світу, гарячкова підприємливість якого безглузда. Героїня Інес займається аутсортингом. Сутність діяльності полягає в тому, щоб допомогти румунським нафтовикам

з найменшими втратами звільнити більше людей. Містечко румунських нафтовиків контрастує з вилізаним офісом європейської економічної компанії. Однак і офісні працівники позбавлені простору вільної самодіяльності: вони забезпечують рух корпоративної культури з її безглуздою боротьбою за першість, усередині якої стає нормою зневага до гідності людини. Інєс жорстка зі своєю румунською помічницею, її саму принижують начальство та партнери, які, у свою чергу, включені до безглузлого танцю голих вечірок, кокаїну, випивки. Оптимізація румунської економіки, проголошена німецькою компанією, фактично постає остаточним пограбуванням, але це бізнес, нічого особистого, совість тут ні до чого.

Французький автор вважає питанням часу осмислення можливостей побудови такого політичного співтовариства, у якому принцип конкуренції хай навіть не усунений, проте пом'якшений принципом солідарності. Він посилається на Едгара Морена і Жана-Люка Нансі, які принципом єдності Європи бачать множинність (Szöllösy, 2020), але слідування принципам «єдино-множинного буття» постійно наштовхується на пастки уніфікуючої єдності і руйнівної множинності, осмислення яких перебуває у полі уваги Жака Ранс'єра: проблематика єдиного/множинного є наскрізною для багатьох його праць. Він фіксує анархічну й конфліктну міць множинності, визнаючи при цьому, що єдине утихомирює, вносить порядок, але нагадує, що здоровий глузд, орієнтований на порядок та утихомирювання, діє як прокрустово ложе, тобто урізаючи до одноманітності або синтезуючи з множинності єдиний полімер шляхом підпорядкування «пристрастей» множинності «пристрастям» єдності, яка діє як виняток. Ж. Ранс'єр (2006) відсилає до таких «пристрастей» єдиного, які характерні для тоталітаризму, тобто єдності через виключення відмінного (Ранс'єр, 2006, с. 10). У його концепції підкреслено характерний для європейського простору принцип рівності: розуміння політики Ж. Ранс'єром включає набуття власного лику (голосу як логосу) і реалізується у просторі різноликої множинності, проте це можливо завдяки отриманню рівності як того, що об'єднує, а не нівелює до одностайної одноманітності. Не вирішує проблеми і такий спосіб досягнення єдності, як «перевиховання», коли єдність досягається методом

одягання маски, тобто знищення особистісного лику, – небезпеки такого типу комунікації розкрив Кобо Абе у романі «Чуже обличчя»: вкрите маскою Я усуває вимір особистої відповідальності, створюючи єдність масової свідомості. Для європейської культури проблема нівелювання особистісного начала є особливо болючою, саме у цьому європейські інтелектуали схильні бачити витоки і засади тоталітарних режимів життя. Це питання виходить за межі політико-ідеологічних, зачіпаючи рівень повсякденності і життєвого світу, який найбільш виразно представлений саме у мистецтві.

Мозаїчна картина європейської самоідентифікації у антології “Visions of Europe” сповнена похмурої іронії, образи фільму прості та прозорі: обов’язковість жовтої мітки номера на тварині, що підлягає знищенню за відсутності її, відсилає до жертвовного ягняти (швед Ян Троель); священник, для якого підвалини католицької віри (непорочне зачаття) формально-умовні (словак Мартін Шулік); естонська дівчина, що микається від стійки до стійки, мріючи про красиве життя у вільній Європі (Арво Іхо); члени Євросоюзу, що минуться під душем; їх занадто багато, а місця всім не вистачає (Пітер Грінвей). Неминуча лаконічність висловлювання може сприйматись як соціально ангажована політкоректність, однак є й те перше та головне, що турбує кожного, а саме зникнення маленького містечка Біко (Акі Каурісмякі) з неквапливим ритмом життя, наповненим простою осмисленою роботою і теплотою сусідських відносин, викликає чуття ностальгії по затишній оселі без вороженечі та ненависті.

R. Szöllösy (2020) у характерній для європейської ментальності сумлінній самокритичності говорить, що Європа довела до крайності й поширила світом відчайдушний і божевільний пошук порятунку, релігійну нетерпимість, капіталізм, націоналізм, тоталітаризм, індустріалізм, технократизм, нестримну волю до влади й нестримне бажання наживи, шалений міф про знищення людських культур і природного середовища. Однак висловлює надію на вироблення протиотрути від зла, яке було створено власноруч. Цією надією і закінчується стаття.

Висновки. Істотно-важливим завданням для мислячої людини постає діагностика реальної ситуації, у якій перебуває

людство. Визначення філософських завдань за допомогою медичної термінології показове, хоч і дещо принижувальне, оскільки несамодостатнє, але бажання бути зрозумілою змушує до цього. Значимість правильно поставленого діагнозу загально-відома, і це твердження працює не тільки у медицині. Вся світова історія людства може бути прочитана у зв'язку з діагностикою, але суперечка в тому, кому належить остаточний і центральний вердикт, не має остаточного рішення. Одним із варіантів такої діагностики є філософсько-культурологічна аналітика мистецтва, тому винесення ситуації сприймання картин, книг, фільмів у стихію випадковості позбавляє освіту тих засобів, які могли б надати людині можливостей висвітлити світ речей і процесів, якими вона оточена. Увага до практичного виміру освіти включає не тільки вміння заробляти гроші, але й уміння сприймати світ не з чужого передання, а засобами власного сприймання, що не дається людині від фізичного народження, а потребує нюансованої довготривалої роботи, яка здійснюється у просторі дисциплін гуманітарного циклу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Акиндинова Т. Искусство как «метафизическая шифропись»: экзистенциализм и художественное творчество. *Художественный журнал*. 2019. № 2. С. 26–55.
2. Горський В. С. Міф Європи в сучасній українській культурі. *Наукові записки. Том 18. Філософія та релігієзнавство*. Київ : КМ "Academia", 2000. С. 40–51.
3. Лимонченко В.В. XX век как тема искусства: философско-культурологические размышления. Вступление в XX век. Усть-Каменогорск, 2019. 210 с.
4. Лимонченко В.В. Двадцатый век как тема искусства. Грозовой перевал века. Усть-Каменогорск, 2020. 313 с.
5. Майер Г. Европейская культура: фантом или реальность? *Вестник Европы*. 2004. № 12. URL: <http://magazines.russ.ru/vestnik/2004/12/ma1-pr.html>.
6. Рансьер Ж. Десять тезисов о политике. *На краю политического*. Москва : Праксис, 2006. С. 193–223.
7. Eleftheriou A. Béla Tarr's *Prologue* (2004). *East European Film Bulletin*. 2013. Vol. 25. URL: <https://cefb.org/retrospectives/bela-tarrs-prologue-2004>.
8. Harold J. Visions of Europe: European Integration as Redemption from the Past and as a Monetary Transaction. *Contemporary European*

History. 2017. Vol. 26. Issue 2. P. 209–216. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0960777317000145>.

9. Chiara M. Beyond Europe: Alternative visions of Europe amongst young activists in self-managed spaces in Italy. *European Journal of Cultural and Political Sociology*. 2020. № 7:3. P. 242–264. DOI: <https://doi.org/10.1080/23254823.2020.1794922>.

10. Räber M. Democratic freedom as an aesthetic achievement: Peirce, Schiller and Cavell on aesthetic experience, play and democratic freedom. *Philosophy and Social Criticism: Epub ahead of print*. 2022. Vol. 0 (0). P. 1–24. DOI: <https://doi.org/10.1177/01914537211066864>.

11. Schaub J. Aesthetic freedom and democratic ethical life: A Hegelian account of the relationship between aesthetics and democratic politics. *European Journal of Philosophy*. 2019. Vol. 27. Issue 1. P. 75–97.

12. Seel M. Active Passivity: On the Aesthetic Variant of Freedom. *Estetika: The Central European Journal of Aesthetics*. 2014. LI/VII. No. 2. 50th Anniversary Issue. P. 269–281.

13. Szöllösy R. L'Europe audiovisuelle Sur l'imaginaire social de *Visions of Europe* (2004). *Mise au point* [En ligne], 13 2020, mis en ligne le 10 novembre 2020, consulté le 08 septembre 2022. URL: <http://journals.openedition.org/map/4198>. DOI: <https://doi.org/10.4000/map.4198>.

REFERENCES

1. Akindinova, T. (2019). Iskusstvo kak «metafizicheskaya shifropis'»: ekzistencializm i hudozhestvennoe tvorchestvo [Art as a «metaphysical cipher»: existentialism and artistic creativity]. *Hudozhestvennyj zhurnal – Art magazine*, 2, 26–55 [in Russian].

2. Gors'kij, V.S. (2000). Mif Yevropi v suchasnij ukrains'kij kul'turi [The myth of Europe in modern Ukrainian culture]. *Naukovi zapiski. Tom 18. Filosofiya ta religieznavstvo – Science notes. Volume 18. Philosophy and religion*. Kiïv : KM “Academia”, 40–51 [in Ukrainian].

3. Limonchenko, V.V. (2019). XX vek kak tema iskusstva: filosofsko-kul'turologicheskie razmyshleniya [XX century as a theme of art: philosophical and cultural reflections. Entry into the twentieth century]. *Vstuplenie v HKH vek. Ust'-Kamenogorsk* [in Russian].

4. Limonchenko, V.V. (2020). Dvadcatyj vek kak tema iskusstva. Grozovoj pereval veka [Twentieth century as a theme of art. Wuthering Pass of the Century]. *Ust'-Kamenogorsk* [in Russian].

5. Majer, Gans. (2004). Evropejskaya kul'tura: fantom ili real'nost'? [European culture: phantom or reality] *Vestnik Evropy – Bulletin of Europe*, 12. URL: <http://magazines.russ.ru/vestnik/2004/12/ma1-pr.html> [in Russian].

6. Ranser, Zh. (2006). Desyat' tezisov o politike [Ten theses about politics]. *Na krayu politicheskogo – On the edge of the political*. (193–223). Moscow: Praksis [in Russian].

7. Eleftheriou Anastasia. (2013). Béla Tarr's *Prologue* (2004). *East European Film Bulletin*, 25. URL: <https://eefb.org/retrospectives/bela-tarrs-prologue-2004>.

8. James, Harold. (2017). Visions of Europe: European Integration as Redemption from the Past and as a Monetary Transaction. *Contemporary European History*, 26, 209–216. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0960777317000145>.

9. Milan, Chiara. (2020). Beyond Europe: Alternative visions of Europe amongst young activists in self-managed spaces in Italy. *European Journal of Cultural and Political Sociology*, 7:3, 242–264. DOI: <https://doi.org/10.1080/23254823.2020.1794922>.

10. Räber, Michael. (2022). Democratic freedom as an aesthetic achievement: Peirce, Schiller and Cavell on aesthetic experience, play and democratic freedom. *Philosophy and Social Criticism: Epub ahead of print*, 0 (0), 1–24. DOI: <https://doi.org/10.1177/01914537211066864>.

11. Schaub, Jörg. (2019). Aesthetic freedom and democratic ethical life: A Hegelian account of the relationship between aesthetics and democratic politics. *European Journal of Philosophy*, 27/1, 75–97.

12. Seel, Martin. (2014). Active Passivity: On the Aesthetic Variant of Freedom. *Estetika: The Central European Journal of Aesthetics*, LI/VII, 2, 269–281.

13. Szöllösy, Raphaël. (2020). L'Europe audiovisuelle Sur l'imaginaire social de *Visions of Europe* (2004). *Mise au point* [En ligne], mis en ligne le 10 novembre 2020, consulté le 08 septembre 2022. URL: <http://journals.openedition.org/map/4198>. DOI: <https://doi.org/10.4000/map.4198>.

УДК 1:37.01

ЛУГОВА Марія – магістр психологічних наук, аспірантка кафедри філософії, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, 2, вул. Валентинівська, м. Харків, індекс 61168, (*sofine.manager1@gmail.com*)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2687-9239>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.spec.7>

Бібліографічний опис статті: Лугова, М., (2022). Євроінтеграція як ресурс для українського дитинства в контексті освітніх перетворень. *Людинознавчі студії: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філософія»*, Спецвипуск, 97–114, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.spec.7>

ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ ЯК РЕСУРС ДЛЯ УКРАЇНСЬКОГО ДИТИНСТВА В КОНТЕКСТІ ОСВІТНІХ ПЕРЕТВОРЕНЬ

Анотація. **Метою** статті є дослідження євроінтеграції як ресурсу та можливості для покращення сьогодення українського дитинства в контексті освітніх перетворень. **Методологічними** засадами дослідження стали аналіз, синтез, порівняння та моделювання. **Наукова новизна.** Високі стандарти освіти та контроль за їх дотриманням, фінансування освітніх послуг, підвищення кваліфікації працівників, орієнтація на дитину та її самостійний розвиток – синоніми до поняття «європейська освіта», отже, й нові можливості для українських школярів в ракурсі євроінтеграції. **Висновки.** Модернізація освітньої системи, її вдосконалення розпочалися ще з початку становлення України як незалежної держави. Сучасні світові тенденції аналізувались фахівцями та використовувались для покращення української освіти. Досліджуючи питання євроінтеграції як ресурсу для українського дитинства в контексті освітніх перетворень, ми проаналізували освітню систему як багатокомпонентне явище, що складається з деяких елементів, таких як досконалість освітніх програм, якість

педагогічних працівників, способи управління навчальними закладами, а також рівень знань випускників шкіл. Виявлено актуальні аспекти європейських педагогічних концепцій та підходів, які важливо впровадити в українську освітню систему. Суттєвим кроком на шляху до європеїзації української освіти є концепція Нової української школи (НУШ). НУШ як концепція відрізняється практичною орієнтованістю на освітній процес та висуває на перше місце індивідуальні особливості дитини, що є напрочуд важливим для виховання та формування особистості. Успіх реалізації будь-яких інноваційних освітніх концепцій перш за все залежить від готовності вчителів до їх реалізації, від педагогічної майстерності, гнучкості та орієнтації на успіх кожної дитини. Тільки в таких умовах суспільство й батьки можуть бути впевнені в якості освітніх послуг, що надаються.

Ключові слова: школа, середня освіта, індивідуальність, НУШ, самостійність, ситуація успіху, оцінювання.

LUHOVA Mariia – Master of Psychology, Graduate Student of Philosophy, H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, 2, str. Valentynivska, Kharkiv, postal code 61168, (sofine.manager1@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2687-9239>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.spec.7>

To cite this article: Luhova, M., (2022). Yevrointehratsiya yak resurs dlya ukrayins'koho dytynstva, v konteksti osvitynikh peretvoren'. [European integration as a resource for ukrainian childhood in the context of educational transformations]. *Liudynoznavchi studii: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriya "Filosofia" – Human Studies. Series of "Philosophy": a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, Special issue, 97–114, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.spec.7>

EUROPEAN INTEGRATION AS A RESOURCE FOR UKRAINIAN CHILDHOOD IN THE CONTEXT OF EDUCATIONAL TRANSFORMATIONS

Summary. *The purpose of the article is to study European integration as a resource, as an opportunity to improve the present Ukrainian childhood, in the context of educational transformations.*

The **methodological basis** of the research was analysis, synthesis, comparison and modeling. **Scientific novelty.** High standards of education and monitoring of their compliance, financing of educational services, improvement of the qualifications of employees, orientation towards the child and its independent development are synonymous with the concept of European education, and therefore new opportunities for Ukrainian schoolchildren. **Conclusions.** The modernization of the educational system and its improvement began at the beginning of the formation of Ukraine as an independent state. Modern world trends were analyzed by specialists and used to improve Ukrainian education. Investigating the issue of European integration as a resource for Ukrainian childhood in the context of educational transformations, the educational system was analyzed as a multi-component phenomenon that consists of some elements, namely: the excellence of educational programs, the quality of teaching staff, methods of managing educational institutions, as well as the level of knowledge of school graduates. Relevant aspects of European pedagogical concepts and approaches were identified, which are important to implement in the Ukrainian educational system. An important step on the way to the Europeanization of Ukrainian education is the concept of the New Ukrainian School (NUS). NUS, as a concept, are distinguished by its practical orientation to the educational process and put the individual characteristics of the child first, which is surprisingly important for upbringing and personality formation. The success of the implementation of any innovative educational concepts primarily depends on the readiness of teachers for their implementation, on pedagogical skills, flexibility and orientation to the success of each child. Only in such conditions can society and parents be sure of the educational services provided.

Key words: school, secondary education, individuality, NUS, self-determination, situation of success, assessment.

Постановка проблеми. 23 червня 2022 року Україні був наданий статус кандидата на вступ до Європейського Союзу, чим було підтверджено орієнтацію українського народу на Європейське товариство. Цей шлях включає різні аспекти суспільного життя, зокрема політичні, економічні, соціальні, а також освітні. Україна продемонструвала, що європейські цінності

є домінуючими, ще у 2014 році. Сьогодні рух у конкретному, актуальному, перспективному напрямі розпочато знову.

24 лютого 2022 року на території України почалась повномасштабна війна, яку розпочала російська федерація. У цій війні українці показали, що готові захищати свої землі, свій народ та безпеку всієї Європи, а європейські сусіди приймали наших співвітчизників та надавали їм прихисток на своїх територіях. Саме такий важкий, але важливий досвід отримує Україна зараз, переконуючи весь світ у тому, що вона сильна, демократична та незалежна держава, яка є частиною Європейської спільноти.

Незважаючи на військове становище у країні, соціальна, політична, економічна та інші сфери працюють на максимум. Виплачуються пенсії, допомоги, зарплати, видаються документи, виробляються товари, реалізуються функції соціального захисту, працює медична сфера, дотримуються закон та порядок, а також надаються освітні послуги по всій країні. Зокрема, дистанційно працюють навіть ті школи та виші, будівлі яких було зруйновано ворожими ракетами. Досвід дистанційної роботи Україна отримала під час пандемії Covid-19. Небезпека від скупчення людей та вимоги до самоізоляції зумовили стрімкий розвиток онлайн-освіти. Сьогодні, коли частина українських територій перебувають під обстрілами та в тимчасовій окупації, цифрова освіта знову вийшла на передній план. Велика кількість технологій, програмного забезпечення для можливості безперервного навчання в Україну прийшли саме з Європи.

Модернізація освітньої системи, її вдосконалення почались іще з початку становлення України як незалежної держави. Сучасні світові тенденції аналізувались фахівцями та використовувались для покращення української освіти. Важливим серед таких освітніх реформ було впровадження Болонської системи вищої освіти, а також розроблення програми Нової української школи (НУШ) для загальноосвітніх навчальних закладів. Ці реформи є яскравим прикладом запровадження європейських освітніх стандартів в Україні. Окрім НУШ як освітньої програми в приватних школах часто використовують інші європейські освітні підходи, ефективність яких було підтверджено досвідом закордонних колег протягом багатьох років, наприклад, принципи концепції Монтесорі або Вальдорфської педагогіки.

Останніми роками в Україні система базової середньої освіти стрімко розвивається під впливом європейського досвіду, тому дослідження впливу євроінтеграції на українських школярів в контексті освітніх перетворень є дуже важливим та актуальним питанням.

Метою статті є дослідження євроінтеграції як ресурсу та можливості для покращення сьогодення українського дитинства в контексті освітніх перетворень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В роботах науковців різних сфер проаналізовані багатопланові аспекти питання євроінтеграції та освітньої системи в Україні. Зокрема до таких питань звертались такі автори, як О.І. Локшина, аналізуючи тенденції розвитку змісту шкільної освіти в країнах Європейського Союзу; М.І. Тадеєва, яка досліджувала досвід реформування шкільної іншомовної освіти в Україні в рамках рекомендацій освітніх та мовних інститутів Ради Європи. Проблема загальної середньої освіти України в контексті освіти країн Європи (тривалість і структура) також вивчалась такими дослідниками, як В.Г. Кремень, О.І. Ляшенко, О.І. Локшина.

Важливо зазначити, що питання місця України в Європейській спільноті обговорюється вже протягом декількох років фахівцями різних галузей. Так, у колективній монографії «Інтеграція в європейський освітній простір: здобутки, проблеми, перспективи» було зазначено, що Україна як важливе геополітичне утворення на європейському континенті є невід'ємною складовою частиною нової системи європейських і глобальних зв'язків та відносин, що сформувалась на зламі тисячоліть. Істотними чинниками зростання міжнародного значення України є її надзвичайно сприятливе положення – у самому центрі Європи на стику православної, західної та ісламської цивілізацій. Завдяки цьому наша держава є повноправним учасником широкої взаємодії культур і цивілізацій у сучасному світі. Входження України в цивілізоване світове співтовариство неможливе без структурної реформи національної системи вищої освіти, спрямованої на збереження мобільності, сприяння працевлаштуванню випускників на внутрішньому та зовнішньому ринках праці в умовах високої конкуренції. Автори монографії досліджують вплив орієнтації на Європу на освітній процес вищої

школи та вказують на те, що сучасне суспільство, яке пристосовується до проблем глобалізації, потребує чітких відповідей на чимало запитань і повною мірою розраховує на інноваційні наукові розробки. Вони ж залежать від активного запровадження у навчально-виховний процес вищої школи науково-технічних досягнень, новітніх технологій навчання, заснованих на нових методологічних засадах інтеграційного характеру (Інтеграція в європейській освітній простір, 2011, с. 6).

Досліджуючи питання управління освітою в Україні як один із механізмів реалізації євроінтеграційних прагнень, П.В. Ворона доходить такого висновку:

Розглядаючи структурні елементи багатокомпонентної системи якості освіти, можемо виокремити головні з них, такі як якість педагогічного персоналу, якість освітніх програм, якість знань випускників шкіл та студентів, якість управління навчальними закладами. Зокрема, під якістю педагогічного персоналу автор розуміє наявність відповідного соціального статусу, достатність фінансування, уміння управляти людськими ресурсами, високий науково-методичний фаховий рівень викладацького складу, забезпечення для викладачів безперервного процесу фахової перепідготовки (зокрема, за кордоном у провідних вишах) та належних умов для наукової діяльності (Ворона, 2016, с. 152).

В роботі «Реформування вищої освіти в Україні в контексті реалізації євроінтеграційного напрямку» автор вказувала на те, що в сучасних умовах євроінтеграції постає питання реформування освіти в українській державі, що передбачає введення європейських норм та стереотипів в освіті та технічному напрямі, збільшення своїх цивілізованих і науково-промислових досягнень у країнах ЄС. Слід зазначити, що в Україні існує потреба реформування освітньої програми та впровадження реформ щодо її покращення та підведення до європейського рівня, а це можна розглядати як найбільш значне соціокультурне завдання. Зазначене завдання обумовлюється процесами глобалізації та потребами розвитку позитивних обставин задля особистого формування суспільства, його соціалізації і самореалізації в цьому напрямі (Каретна, 2016, с. 164).

Цікавою є стаття «Європейська інтеграція як чинник реформування змісту шкільної освіти у Франції». Дослідник вказує на

соціально-культурні зміни на теренах континентальної Європи, посилення міграції та демографічні катаклізми, які приводять до необхідності пошуку нових шляхів у розбудові одного з найважливіших секторів європейського освітнього простору – обов'язкової освіти.

Франція переконливо демонструє політичну рішучість у розв'язанні складних проблем шкільної освіти. Міністерство освіти Франції гарантує забезпечення реалізації програми підтримки учнів, що мають проблеми в навчанні. Задля цього створюються 1 000 додаткових посад вчителів і 3 000 асистентів вчителів. Фінансове зобов'язання в підтримці освіти, звичайно, є життєво необхідним. Статистика показує, що всі країни, свідомі щодо важливості освіти для економічного та соціального добробуту, виділяють на освіту значну частину їхнього НВП, щоб передусім зменшити соціальну нерівність і сприяти соціальному партнерству, усунути негативні вияви соціального детермінізму. Базовим завданням реформи в галузі загальної середньої освіти у Франції визначено орієнтацію освіти на духовне зближення європейських народів. Модернізація навчальних програм покликана формувати в учнів європейську свідомість. Зокрема, основне завдання курсу «Громадянська освіта» полягає в тому, щоб виховувати учнів водночас як громадян Французької республіки, громадян Європи і громадян усієї планети. Саме тому однією із засадних тем громадянської освіти визначено фундаментальні загальнолюдські цінності, які спираються на права людини (Папіжук, 2007, с. 144).

Отже, дослідження названих та інших фахівців вказують на важливість дослідження питання реформування середньої освіти в Україні в контексті євроінтеграційних процесів.

Основний матеріал. Як було зазначено, досліджуючи освітню систему в Україні загалом, маємо розглянути окремі елементи багатокomпонентної освітньої ланки, такі як досконалість освітніх програм, якість педагогічних працівників, способи управління навчальними закладами, а також рівень знань випускників шкіл. Варто проаналізувати кожен з них в Україні та порівняти з європейськими практиками.

У працях учених України були актуалізовані різні аспекти проблеми євроінтеграції. Досліджуючи досконалість освітніх

програм, звернемось до основної реформи освітньої системи в Україні – впровадження концепції Нової української школи (НУШ), яка є важливим кроком на шляху до європеїзації української освіти.

Нова українська школа – це ключова реформа Міністерства освіти і науки. Головна мета – створити школу, в якій буде приємно навчатись і яка даватиме учням не тільки знання, як це відбувається зараз, але й уміння застосовувати їх у повсякденному житті. Ключовими компетенціями тут є вільне володіння державною мовою; здатність спілкуватися рідною (за відмінності від державної) та іноземними мовами; математична компетентність; компетентності у галузі природничих наук, техніки й технологій; інноваційність; екологічна компетентність; інформаційно-комунікаційна компетентність; навчання впродовж життя; громадянські та соціальні компетентності, пов'язані з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, усвідомленням рівних прав і можливостей; культурна компетентність; підприємливість та фінансова грамотність. Спільними для всіх компетентностей є так звані наскрізні вміння, такі як читання з розумінням, уміння висловлювати власну думку усно і письмово, критичне та системне мислення, здатність логічно обґрунтовувати позицію, творчість, ініціативність, вміння конструктивно керувати емоціями, оцінювати ризики, приймати рішення, розв'язувати проблеми, здатність співпрацювати з іншими людьми (Нова українська школа, 2022).

Дуже корисною виявилася співпраця з польськими колегами в рамках українсько-польського проекту «Нова українська школа», фінансованого польським урядом (Нова українська школа: основи Стандарту освіти, 2016, с. 4) Це підкреслює тісний зв'язок України та Польщі як європейського представника. Цей зв'язок допомагає Україні як у мирний час, так і в часи війни.

НУШ як концепція відрізняється практичною орієнтованістю на освітній процес та висуває на перше місце індивідуальні особливості дитини, що є дуже важливим для виховання та формування особистості. Однак успішна реалізація проекту потребує докорінного реформування освітньої системи, починаючи з її працівників.

Радянська та пострадянська освіта базувалась на вихованні авторитетом та системі змагань. Успішні діти були взірцем, вчителі використовували їх як гарний приклад для наслідування іншими учнями. Деякі освітяни використовують цю методику як успішну і сьогодні, але це суперечить цінностям НУШ. Порівняння дітей між собою обов'язково тягне за появою лідерів та аутсайдерів, а це в майбутньому може позначитися на самооцінці дитини, нівелювати її ситуацію успіху. Концепція НУШ акцентує увагу на тому, що кожна дитина має шанс бути талановитою, розумною, має ресурс для успіху, який активується через ігрову діяльність. Сучасний вчитель вказує саме на успіхи дитини, а не на її невдачі, використовуючи замість червоної ручки для підкреслення помилок зелену для вказування на те, що є правильним. Домашнє завдання в початковій школі не є обов'язковим, вдома дитина може завершити те, що не встигла зробити в школі, але пріоритет віддається активним іграм та проведенню часу за вільним вибором дитини. Такі тенденції протягом багатьох років використовують педагоги в європейських школах.

Досліджуючи практичний європейський освітній досвід, розглянемо декілька передових країн. Наприклад, у Голландії живуть найщасливіші діти, про що свідчать звіти ООН (Освіторія Медіа, 2022).

Тут дитина може навчатися в будь-якій школі, яку виберуть її батьки. Для школи нічого не потрібно купувати, все надає навчальний заклад, окрім щоденних ланчів, які діти традиційно беруть із собою з дому. У початковій школі, з 4 до 12 років, немає домашніх завдань, оскільки в цьому віці дитині важливіше гратися, а не «гаяти час» на уроки. Позиція вчителя щодо учня – друг. Дитина може робити те, що вважає за потрібне: пересуватись у просторі під час занять, брати те, що хоче, адже учень краще знає, що йому потрібно в цей момент. Тут ми бачимо прояв сучасних педагогічних концепцій, які наголошують на самостійності дитини та її вільному виборі навчальних матеріалів і занять.

Продовжуючи аналізувати міжнародний освітній досвід, ми виявили, що у Німеччині є цікавий підхід до відвідування занять. За прогули уроків без поважних причин батьки платять

штрафи у розмірі до 2 тисяч євро. До 3 класу всі заняття веде один учитель, а навантаження на тиждень становить від 20 до 29 уроків. У деяких школах оцінки до 3 класу не ставлять, а пізніше вони виставляються лише за контрольні роботи чи екзамени. У початковій школі наприкінці кожного року батьки отримують документ про успішність дитини, де зазначені сильні та слабкі сторони цієї дитини, особливості її поведінки, а після закінчення початкової школи батьки отримують сертифікат, у якому зазначені рекомендації щодо подальшого навчання та вибору предметів для їхньої дитини. Ці характерні риси можна також зустріти в концепції НУШ. Середня школа в Німеччині представлена у 3 напрямках, а складність та програма навчання залежать від особливостей дитини, результатів, які були показані дитиною у початковій школі. За результатами рекомендацій вчителя початкових класів визначають одну з трьох типів шкіл для продовження навчання дитини та вивчення загальних чи вузько спрямованих дисциплін. У четвертому класі німецькі діти отримують права на керування велосипедом: вони складають теоретичну частину, яка містить тестові запитання, й практичну частину, де діти зможуть показати практично навички поведінки велосипедиста на дорозі. Це своєрідна репетиція дорослого життя, адже гра вчить свідомій поведінці на дорозі та серйозному ставленню до керування транспортним засобом.

Досліджуючи Фінляндію як приклад європейської країни, ми виявили, що, відповідно до міжнародних досліджень, фінські школярі показали найвищий рівень знань, при цьому проводячи найменшу кількість часу за навчанням (Освіта в Фінляндії, 2022).

Найголовнішим принципом шкільної освіти тут є рівність усіх перед усіма: батьків перед вчителями, шкіл перед дітьми, дітей один перед одним. Процвітає інклюзивна освіта, а також рівність прав дорослої людини та дитини. Освіта повністю безкоштовна, як і харчування в школах, екскурсії, всі навчальні посібники, канцелярія, література. Для кожної дитини складається індивідуальний план розвитку та навчання, в якому зазначається індивідуальна кількість домашніх завдань, їх складність та критерії оцінювання успішності залежно від здібностей. Приціл освітньої системи сконцентрований на практичності

отриманих знань та на застосуванні їх на практиці, тому контрольних робіт та іспитів у фінських школах немає. Існує лише один іспит з усіх предметів по закінченні школи, але йому приділяється небагато уваги. У школах викладають лише ту інформацію, яка знадобиться дитині в майбутньому в реальному житті.

Отже, аналізуючи якість європейської та української освіти, узагальнити можемо цитатою з доповіді «Проблема загальної середньої освіти України в контексті освіти країн Європи: тривалість і структура»:

Для успішної інтеграції української освіти до європейського і світового освітніх просторів Україна повинна вибудовувати свою освітню політику відповідно до світових тенденцій розвитку освіти і суспільства загалом (Кремень, Ляшенко & Локшина, 2020, с. 10).

Продовжуючи розглядати структурні елементи системи якості освіти, маємо звернути увагу на якість педагогічного персоналу.

В роботі «Готовність педагогів до змін в умовах реалізації Концепції «Нова українська школа»» автор зазначав таке:

Ефективність функціонування системи освіти значною мірою залежить від кваліфікованих педагогічних кадрів, а одним із найважливіших стратегічних завдань на сьогоднішньому етапі модернізації освіти України є забезпечення якості підготовки спеціалістів на рівні міжнародних стандартів. Розв'язання цього завдання можливе за умови зміни педагогічних методик та впровадження інноваційних технологій навчання. На особливу увагу заслуговують питання інноваційної діяльності, творчого пошуку навчальних закладів, які готові до впровадження змін (Вітюк, 2017, с. 6).

І.П. Денищук щодо цього зазначала, що

однією з важливих особливостей Нової української школи є дослідницький компонент у системі навчання й науково-методичній діяльності вчителя. Науковцями доведено, що дослідників-педагогів формують у власному колективі. Цьому сприяють методичні об'єднання, предметні асоціації, залучення учителів до розроблення нагальних шкільних проблем, педради тощо. Реалізація нових функцій і професійних ролей у новій українській школі, впровадження нових освітніх технологій

спонукають учителя володіти інформацією щодо власного психічного стану, своїх сильних і слабких сторін, ставлення до своєї професії, тому великого значення у професійному розвитку педагога набувають здатність до рефлексії, формування навичок аналізувати та оцінювати свої сильні й слабкі сторони, прагнення до подальшого самовдосконалення, створення своєї моделі роботи над собою. Процес формування рефлексивних умінь у педагогів веде до розв'язання багатьох кардинально важливих питань, зокрема підготовки до духовно-творчої самореалізації, що проявляється насамперед у відході від шаблонів і стереотипів; вироблення програми вимог до себе, процесу й результатів діяльності; усвідомлення змісту обраної професії; формування зацікавленого, критичного ставлення до різних аспектів власної професії; збагачення професійного досвіду і майстерності; розвитку готовності до інновацій у власній професійній діяльності. Мотивація педагогів до професійного зростання в умовах Нової української школи зумовлена їхніми професійними інтересами, ціннісними орієнтаціями, ідеалами, психологічною готовністю до змін та інновацій (Денишук, 2022, с. 26).

Отже, педагог у сучасному освітньому просторі – це універсальний, компетентний, відповідальний педагогічний фахівець, який є посередником між дітьми, батьками та адміністрацією навчального закладу, а також фасилітатор розвитку та успіху кожної дитини незалежно від її здібностей.

Аналізуючи засоби управління навчальними закладами в Україні, звернемось до результатів дослідження Л.А. Онишук, яка аналізувала реалії та перспективи Нової української школи. Автор зазначає, що успішна реалізація концепції НУШ суб'єктами управління різних рівнів потребує наукового обґрунтування управлінських рішень на основі розрахунку не лише затрат, але й економічних, соціальних та особистісних ефектів із використанням сучасних методик випереджувального експериментування та соціально-економічного й психолого-педагогічного прогнозування. Лише за цієї умови Нова українська школа стане не лише адаптивною, але й інноваційною, прогностичною, критично-креативною, такою, що не лише «йтиме в ногу з часом», але й за всіма показниками її

діяльності випереджатиме загальний соціально-економічний розвиток країни (Онищук, 2018, с. 48).

Отже, порівняно з європейськими стандартами управління навчальними закладами багатьом державним українським школам не вистачає адаптивності та гнучкості у прийнятті рішень та вирішенні глобальних проблем. Однак ці проблеми часто вирішені у приватних закладах середньої освіти завдяки використанню інноваційних підходів та технологій.

До початку повномасштабної війни в Україні працювало понад 15 тис. закладів загальної середньої освіти, близько 2% з них були приватними. Більшість приватних шкіл зосереджена у великих містах, а саме Києві, Одесі, Львові, Харкові та Дніпрі. У багатьох закладах є все необхідне і для інклюзивної освіти, і для дистанційного процесу навчання. Найпоширенішою концепцією розвитку серед приватних шкіл є заклади Монтесорі. Цей підхід прийшов в Україну з Італії у вигляді педагогічної концепції Марії Монтесорі, яка працювала в першій половині ХХ сторіччя. Цей підхід базується на створенні умов для самостійності дитини будь-якого віку, прагненні її до саморозвитку та дослідження світу. Оцінювання в таких школах немає. Ситуація успіху тут розглядається як рушійна сила, яка є мотивацією подальших спроб та досягнень для дитини.

Альтернативою підходу Монтесорі є Вальдорфська педагогіка, яка прийшла в Україну з Німеччини. Викладання тут відбувається без підручників, оцінювання не використовується, дитина навчається у власному темпі. Пріоритетом є виявлення талантів дитини та їх розвиток природним шляхом. Поняття «природне» є ключовим, адже іграшки, навчальні макети використовуються теж лише з природних матеріалів.

Школи з альтернативними педагогічними підходами, наприклад такі, як описані раніше, є приватними навчальними закладами, але мають ліцензії від МОН, тому мають право видавати офіційні документи про повну середню освіту. Існує думка про тенденцію до заміни традиційної освіти альтернативною, бо кількість приватних шкіл з нетрадиційним підходом суттєво збільшується. Однак ціна за навчання у школі, наприклад Монтесорі, виходить за межі бюджету звичайної середньостатистичної сім'ї.

Яке майбутнє чекає на українські школи після завершення війни, ніхто не знає. Однак євроінтеграція відкриває два сучасні шляхи для розвитку середньої освіти. Перший шлях – це досвід дистанційного навчання, який дасть змогу перейти у цифровий світ та навчатись у школі з будь-якої точки планети. Другий шлях – це відновлення матеріальної бази шкіл після руйнації російськими ракетами, що запустить нову еру сучасних класних кімнат та просторих приміщень для навчання, відновлення українських шкіл дасть новий подих освітньому процесу, який буде відбуватись за європейськими стандартами. У будь-якому разі на Україну чекають радикальні зміни та покращення. Українські діти та батьки, будучи вимушеними біженцями у Європі, отримують безцінний досвід навчання за кордоном, що після повернення додому допоможе розвитку та покращенню освітнього процесу в Україні. Варто вказати на те, який цікавий досвід отримують європейці сьогодні, навчаючи українських дітей у своїх школах. Мовний бар'єр та різниця у навчальних планах відчувається і може бути викликом навіть для фахівців, тому можна сказати, що обмін досвідом відбувається у двох напрямках.

Аналізуючи рівень знань випускників як останнього компонента освітньої ланки, звернемось до результатів міжнародного дослідження PISA. У квітні-травні 2018 року майже 6 000 українських 15-річних підлітків із загальноосвітніх закладів та установ професійно-технічної освіти проходили двогодинний тест із читання, математики та природничо-наукових дисциплін і заповнювали анкети. PISA визначає ступінь оволодіння підлітками здатності застосовувати свої знання, вміння, навички у реальних життєвих ситуаціях, а не просто оцінює наявність цих знань. Результати українських учнів/студентів нижчі від середніх країн ОЕСР (Організація економічного співробітництва та розвитку) у всіх трьох галузях. Наша різниця успішності порівняно із середніми значеннями по країнах ОЕСР з читання становить 23 бали, з математики – 39, а з природничо-наукових дисциплін – 22. За даними ОЕСР, 30 балів відповідають одному року навчання у закладі загальної середньої освіти. Отже, українські учні відстають від своїх однолітків у країнах ОЕСР на один навчальний рік у середньому (Україна отримала результати тесту якості освіти, 2022).

Висновки. Досліджуючи питання євроінтеграції як ресурсу для українського дитинства в контексті освітніх перетворень, ми виявили актуальні аспекти європейських педагогічних концепцій та підходів, які важливо впровадити в українську освітню систему. Навчальні заклади, не тільки приватні, але й державні, перш за все повинні навчити дитину бути самостійною особистістю, яка спроможна аналізувати, виявляти причинно-наслідкові зв'язки, здатна до саморозвитку та має активну життєву позицію. Система освіти має бути націлена на оволодіння компетенціями, а не заучування фактів. Дуже важливо для кожної дитини мати реальні уявлення про світ та вміти використовувати отримані знання на практиці. Також важливо вирощувати дітей з адекватною самооцінкою, чому може сприяти відсутність публічного розголошення оцінок та результатів. Метою Нової української школи має бути виховання новатора та людини, яка знає свої права. Діти в школах повинні вчитися не тільки слухати, але й брати участь у будь-чому, говорити, брати участь у дебатах, аргументувати свою точку зору, розмірковуючи та пропонуючи нові підходи та погляди, мислити критично. Саме такий освітній ресурс та перспективу для розвитку українського дитинства може забезпечити євроінтеграція. Високі стандарти освіти та контроль за їх дотриманням, фінансування освітніх послуг, підвищення кваліфікації працівників, орієнтація на дитину та її самостійний розвиток – синоніми до поняття «європейська освіта», отже, й нові можливості для українських школярів.

Успіх реалізації будь-яких інноваційних освітніх концепцій залежить насамперед від готовності вчителів до їх реалізації, педагогічної майстерності, гнучкості та орієнтації на успіх кожної дитини. Для вчителів важлива свобода у виборі навчальної програми, підходів до навчального процесу, а також у виборі літератури, підручників. Інноваційні методи навчання, інклюзія у школах, дослідження у сфері освіти – це основні напрями розвитку сучасних українських педагогів. Тільки в таких умовах суспільство й батьки можуть бути впевнені в освітніх послугах, що надаються. Світ змінюється, змінюються потреби, а система освіти повинна пристосовуватися до актуальних запитів, відповідати на виклики сучасності гнучкістю.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вітюк В.В. Готовність педагогів до змін в умовах реалізації Концепції «Нова українська школа». *Педагогічний пошук*. 2017. № 2. С. 3–6.
2. Ворона П.В. Управління якістю освіти в Україні як один з механізмів реалізації євроінтеграційних прагнень. *Європейська інтеграція в контексті світових глобалізаційних процесів* : матеріали науково-практичної конференції, 15 грудня 2016 року / за заг. ред. М.М. Іжі, В.М. Кривцової. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2017. С. 150–153.
3. Денишук І.П. Особливості професійного розвитку педагога Нової української школи. *Імідж сучасного педагога*. 2022. № 6 (201). С. 24–27.
4. Інтеграція в європейський освітній простір: здобутки, проблеми, перспективи : монографія / за заг. ред. Ф.Г. Вашука. Серія «Євроінтеграція: український вимір». Вип. 16. Ужгород : ЗакДУ, 2011. 560 с.
5. Каретна О.О. Реформування вищої освіти в Україні в контексті реалізації євроінтеграційного напрямку. *Європейська інтеграція в контексті світових глобалізаційних процесів* : матеріали науково-практичної конференції, 15 грудня 2016 року / за заг. ред. М.М. Іжі, В.М. Кривцової. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2017. С. 164–166.
6. Кремень В.Г., Ляшенко О.І., Локшина О.І. Загальна середня освіта України в контексті освіти країн Європи: тривалість і структура : науково-аналітична доповідь. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2020. № 2 (2). С. 1–10.
7. Нідерланди потрапили на перше місце рейтингу країн за рівнем добробуту дітей. *Освіторія Медіа*. URL: <https://osvitoria.media/news/yunisef-nazvav-krashhu-krayinu-dlya-zhyttya-ditej> (дата звернення: 06.09.2022).
8. Нова українська школа / Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola> (дата звернення: 06.09.2022).
9. Нова українська школа: основи Стандарту освіти. Львів, 2016. 64 с.
10. Онишук Л.А. Нова українська школа: реалії та перспективи. *Український педагогічний журнал*. 2018. № 1. С. 47–53.
11. Освіта в Фінляндії: повний релакс для психіки школяра і вчителя. *Жіночий консорціум України*. URL: https://wcu-network.org.ua/Zaxist_prav_dtei/news/Osvta_v_Fnljandi_povnij_relaks_dlja_psixki_shkoljara_vchitelja (дата звернення: 06.09.2022).
12. Папіжук В. О. Європейська інтеграція як чинник реформування змісту шкільної освіти у Франції. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2007. № 31. С. 143–146.
13. Україна отримала результати тесту якості освіти: у чому ми поступаємося Заходу. *Сьогодні*. URL: <https://ukraine.segodnya.ua/ua/ukraine/ukraina-poluchila-rezultaty-testa-kachestva-obrazovaniya-v-chem-my-ustupaem-zapadu-1368772.html> (дата звернення: 06.09.2022).

REFERENCES

1. Vitiuk V.V. (2017) Hotovnist pedahohiv do zmin v umovakh realizatsii Kontseptsii “Nova ukrainska shkola”. [The readiness of teachers to change is in the minds of the implementation of the Concept “New Ukrainian School”]. Lutsk. Pedahohichniy poshuk (Issue 2), (pp. 3–6) [in Ukrainian].
2. Vorona P.V. (2016). Upravlinnia yakistiu osvity v Ukraini yak odyn z mekhanizmv realizatsii yevrointehratsiinykh prahnen. [Management of the quality of education in Ukraine as one of the mechanisms for realizing European integration aspirations.]. *Yevropeys'ka intehratsiya v konteksti svitovykh hlobalizatsiynykh protsesiv: materialy nauk.-prakt. konf. – European integration in the context of world globalization processes: scientific and practical materials. conf., December 15, 2016*. Odessa, ORIDU NADU, (pp. 150–153) [in Ukrainian].
3. Denyshchuk, I.P. (2022). Osoblyvosti profesiinoho rozvytku pedahoha Novoi ukrainskoi shkoly [Peculiarities of the professional development of the teacher of the New Ukrainian School]. *Imidzh suchasnoho pedahoha – The image of a modern teacher* (Issue 6), (pp. 24–27) [in Ukrainian].
4. Intehratsiia v yevropeyskii osvittii prostir: zdobutky, problemy, perspektyvy: Monohrafiia (2011). [Integration into the European educational space: achievements, problems, prospects: Monograph]. F.H. Vashchuk et al. (Eds.) Seriiia “Ievrointehratsiia: ukrainskyi vymir” – Series “European integration: Ukrainian dimension” (Issue 16). Uzhhorod: ZakDU [in Ukrainian].
5. Karetna O.O. (2016). Reformuvannia vyshchoi osvity v Ukraini v konteksti realizatsii yevrointehratsiinoho napriamku [Reforming higher education in Ukraine in the context of implementation of the European integration direction]. *Yevropeiska intehratsiia v konteksti svitovykh hlobalizatsiynykh protsesiv: materialy nauk.-prakt. konf. – European integration in the context of world globalization processes: scientific and practical materials. conf. / M.M. Izha, V.M. Kryvtsova et al. (eds.) Odesa: ORIDU NADU. (pp. 164–166) [in Ukrainian].*
6. Kremen, V.H., Liashenko, O.I., Lokshyna, O.I. (2020). Zahalna serednia osvita Ukrainy v konteksti osvity krain Yevropy: tryvalist i struktura: naukovu-analitychna dopovid NAPN Ukrainy. <https://doi.org/10.37472/2707-305X2020-2-2-14-1>.
7. Niderlandy potrapyly na pershe mistse reitynhu krain za rivnem dobrobutu ditei [The Netherlands took first place in the ranking of countries in terms of the level of children’s well-being]. *Osvitoriiia Media*. Retrieved September 6, 2022 from <https://osvitoria.media/news/yunisef-nazvav-krashhukrayinu-dlya-zhyttya-ditej> [in Ukrainian].
8. Nova ukrainska shkola [New Ukrainian School]. *Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy*. Retrieved September 6, 2022 from <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola> [in Ukrainian].

9. Nova ukrainska shkola: osnovy Standartu osvity (2016). [The new Ukrainian school: the basics of the Standard of Education]. Lviv [in Ukrainian].

10. Onyshchuk, L.A. (2018). Nova Ukrainska Shkola: realii ta perspektyvy [New Ukrainian School: realities and prospects]. Kyiv. *Ukrainskyi Pedagogichnyi zhurnal*. (Issue 1), (pp. 47–53) [in Ukrainian].

11. Osvita v Finliandii: povnyi relaks dlia psykhyky shkoliara i vchytelia [Education in Finland: complete relaxation for the psyche of the student and teacher]. *Zhinochyi konsortsium Ukrainy*. Retrieved September 6, 2022 from https://wcu-network.org.ua/Zaxist_prav_dtei/news/Osvta_v_Fnljandi_povnij_relaks_dlja_psixki_shkoljara_vchitelja [in Ukrainian].

12. Papizhuk, V.O. (2007). Yevropeiska intehratsiia yak chynnyk reformuvannia zmistu shkilnoi osvity u Frantsii. [European integration as a factor in reforming the content of school education in France]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnogo universytetu imeni Ivana Franka – Bulletin of Zhytomyr Ivan Franko State University* (Issue 31), (pp. 143–146) [in Ukrainian].

13. Ukraina otrymala rezultaty testu yakosti osvity: u chomu my postupaemosia Zakhodu. [Ukraine received the results of the education quality test: what are we inferior to the West in?]. *Sohodni*. Retrieved September 6, 2022 from <https://ukraine.segodnya.ua/ua/ukraine/ukraina-poluchila-rezultaty-testa-kachestva-obrazovaniya-v-chem-my-ustupaem-zapadu-1368772.html> [in Ukrainian].

УДК 323.15+327.39:061.1ЄС

МИГУН Марина – аспірант кафедри політичних наук і права, Київський національний університет будівництва і архітектури, 31, Повітрофлотський проспект, Київ, Україна, індекс 03037 (*maryna.maryna099@gmail.com*)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7505-7042>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.spec.8>

Бібліографічний опис статті: Мигун, М., (2022). Національні меншини країн ЄС у рамках євроінтеграції. *Людинознавчі студії: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філософія»*, Спецвипуск, 115–129, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.spec.8>

НАЦІОНАЛЬНІ МЕНШИНИ КРАЇН ЄС У РАМКАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Анотація. *Метою статті є визначення концепції представництва національних меншин країн-учасниць ЄС. Стаття присвячена інтеграційним процесам державної етнонаціональної політики європейських країн. Національні меншини, які не є корінним населенням держав, у яких вони проживають, відіграють важливу роль під час налагодження зв'язку міжнаціональних комунікацій з іншими країнами. Окрім того, національні меншини виконують домінуючу функцію для зовнішньополітичної організації державного управління.*

Обумовленість цього питання полягає у контексті збереження етнічної нації. Понад 190 національних меншин компактно розміщені в межах Європи. Приділяється увага особливості впливу євроінтеграції на етнонаціональну структуру ЄС.

Для досягнення поставленої мети розглядається європейський досвід захисту прав національних меншин, ратифікованих міжнародними угодами; визначаються місце національних меншин в інтеграційних процесах, основні витоки дезінтеграції; формується оцінка інтеграції національного потенціалу, надається характеристика кількісних показників

співвідношення національних меншин (Румунії та Угорщини), анклавів їх розміщення, ризиків асиміляції.

Досліджується проблематика права Європейського Союзу в галузі захисту прав і свобод національних меншин. Нині законодавство європейських країн має суттєві розбіжності щодо статусу національних меншин, адже право Європейського Союзу практично обмежено в інтеграції.

Наукова новизна полягатиме в концепції представництва національних меншин у рамках євроінтеграції. Концепція міститиме основні загальноновизнані закони, акти, положення стосовно національних меншин ЄС. Існує необхідність розгляду концепції національних меншин на регіональному рівні, пошуку шляхів консолідації країн Європейського Союзу.

Висновки. Беручи до уваги досвід зарубіжних країн, вносимо пропозиції щодо реалізації інтеграційних процесів в Україні стосовно статусу національних меншин. Затверджено регламент ухвалення нового закону представництва національних меншин відповідно до європейських вимог.

Ключові слова: національна меншина, ЄС, політична/етнічна нація, етнонаціональна політика, євроінтеграція, етнос, етнічна асиміляція.

MYHUN Maryna – Graduate Student at the Department of Political Sciences and Law, Kyiv National University of Construction and Architecture, 31, Povirtoflotskyi ave., Kyiv, Ukraine, postal code 03037 (*maryna.maryna099@gmail.com*)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7505-7042>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.spec.8>

To cite this article: Myhun, M., (2022). Natsionalni menshyny krain YeS u ramkakh Yevrointehratsii. [National minorities of EU countries within European integration]. *Liudynoznavchi studii: zbirnyk naukovykh prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia "Filosofia" – Human Studies. Series of "Philosophy": a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Special issue, 115–129, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.spec.8>*

NATIONAL MINORITIES OF EU COUNTRIES WITHIN EUROPEAN INTEGRATION

***Summary.** The purpose of the article is to define the concept of representation of national minorities of EU member states. The article is devoted to the integration processes of the state ethno-national policy of European countries. National minorities, who are not the indigenous population of the states in which they live, play an important role in establishing the connection of international communications with other countries. In addition, national minorities play a dominant role in the foreign policy organization of state administration.*

The conditionality of this issue lies in the context of the preservation of the ethnic nation. More than 190 national minorities are compactly located within the borders of Europe. Particular attention is paid to the impact of European integration on the ethno-national structure of the EU.

In order to achieve the set goal, the European experience of protecting the rights of national minorities and ratified international agreements is considered. The place of national minorities in integration processes, the main origins of disintegration are determined. An assessment of the integration of the national potential is formed; the quantitative indicators of the ratio of national minorities (Romania and Hungary), the enclaves of their placement, the risks of assimilation are characterized.

The problems of European Union law in the area of protection of the rights and freedoms of national minorities are studied. Currently, the legislation of European countries has significant differences regarding the status of national minorities: the law of the European Union is practically limited in integration.

***The scientific novelty** will consist in the concept of representation of national minorities within the framework of European integration. The concept will contain the main universally recognized laws, acts, regulations regarding EU national minorities. There is a need to consider the concept of national minorities at the regional level, to find ways to consolidate the countries of the European Union.*

***Conclusions.** Taking into account the experience of foreign countries, proposals are made for the implementation of integration processes in Ukraine regarding the status of national minorities.*

The approved regulations for the adoption of a new law on the representation of national minorities in accordance with European requirements.

Key words: *national minority, EU, political/ethnic nation, ethno-national politics, European integration, ethnos, ethnic assimilation.*

Постановка проблеми. В умовах інтеграційних процесів фактор національної єдності являє собою важливу складову частину. Стрімка європейська інтеграція вносить доповнення, питання захисту прав і свобод меншин набуває нової актуальності. Повага до інтересів та рівноправ'я меншин є базою європейської демократії, що закріплена низкою договорів.

Загроза національних конфліктів є неминучим проявом дезінтеграції, яка може призвести до небажаних наслідків для європейських країн, у тому числі стрімкої асиміляції етнічної нації. Планування концепції представництва національних меншин дасть змогу стабілізувати асиміляцію та стане опорою у вирішенні міжнаціональних конфліктів.

Сьогодні право Європейського Союзу щодо національних меншин достатньо обмежене. Ключові повноваження покладені на європейську регіональну систему європейського права. Досить складно говорити про інтеграцію загалом, коли повноваження Європейського Союзу залишаються поза увагою та покладаються на міжнародне право. Слід переглянути повноваження права Європейського Союзу у питаннях етнонаціональної політики з огляду на динаміку інтеграційних процесів.

На шляху до євроінтеграції виникає потреба у спільній концепції представництва національних меншин для країн-учасниць ЄС. Ця концепція буде регулювати етнонаціональні відносини ЄС у рамках міжнародного співтовариства.

Ключовим завданням процесу реформування є вибір механізмів та пріоритетів, які будуть основою для євроінтеграції національного потенціалу. З національної точки зору необхідним є розгляд представництва національних меншин, законів, ратифікованих міжнародних угод і конвенцій, динаміки етнонаціонального розвитку. З'ясовується вплив асиміляції національних меншин на внутрішню політику країн Європи, а також важливість питання євроінтеграції національного законодавства для України.

Метою статті є визначення загальної концепції представництва національних меншин в умовах євроінтеграції для країн-учасниць ЄС.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До переліку провідних діячів, у працях яких зазначені основні етапи етнонаціонального розвитку держав, відносять М. Вебера, А. Ройса, Е. Сміта. Крім того, А. Лейпхарт приділяв увагу загально-суспільній демократії. Вітчизняні науковці С.А. Макаручук, О.М. Майборода, О.М. Мироненко, В.Б. Євтух, С.І. Здіорука, В.П. Колісник досліджували питання захисту прав і свобод національних меншин. Г.І. Луцишин розкривав роль національних меншин у євроінтеграційних процесах України.

З огляду на роботи науковців аспект представництва національних меншин в інтеграційних процесах залишається неналежно дослідженим, тому вартий уваги, а також надання концептуальних рішень та пропозицій.

Основний матеріал. У 27 країнах Європейського Союзу представлено близько 190 етнічних спільнот. Процеси інтеграції зумовили появу нових спільнот на європейському просторі, етнічне походження яких не сходиться з політичними кордонами країн.

Нерідко виникають протиріччя, пов'язані з політико-правовим регламентом прав національних меншин у міжнародному й національному просторі.

У контексті представництва національних меншин варто сказати про складнощі термінології. Дискусія з проблеми визначення поняття «національна меншина» в спеціальній Підкомісії ООН (Організації Об'єднаних Націй) точилась понад 40 років. Це пояснювалось неконструктивною позицією урядів кількох країн, які були незацікавлені у визнанні та наділенні особливими правами груп на своїй території, тому деякі держави вбачали в самому прийнятті таких прав загрозу цілісності держави. Підкомісією ООН у аспекті запобігання дискримінації і захисту меншин був наданий такий варіант термінології. Відповідно до нього, термін «меншина» включає тільки ті недомінуючі групи населення, які мають чи бажають зберегти стійкі етнічні, релігійні чи мовні традиції, що відрізняються від тих, які має інше населення. Такі меншини мають охоплювати кількість людей,

достатню для збереження таких традицій і характеристик. Нарешті, такі меншини мають бути лояльними до держави, громадянами якої вони є (UN Doc. E/CN. 4/641 Annex 1, Resolution II).

Радою Європи та іншими регіональними організаціями були укладені міжнародні нормативно-правові документи з урегулювання етнонаціональної політики в документах ООН.

На Віденській зустрічі НБСЄ (Організації з безпеки і співробітництва в Європі) у 1989 р. конкретизовані права національних меншин (Декларація прав національностей України, 1991). У регламенті Копенгагенської наради НБСЄ (1990 р.) був піднятий аспект правового статусу національних меншин. Комітет Ради Європи у 1992 р. прийняв «Європейську хартію регіональних мов». Ціль хартії полягає у захисті та розвитку європейських регіональних мов і мов меншин. Станом на 1 вересня 1998 р. Хартію підписали 18 країн (з числа 40 членів Ради Європи). У 2003 р. Україна ратифікувала Європейську хартію регіональних мов або мов меншин (Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин, 2003).

Рамкова конвенція про захист національних меншин 1995 р. передбачає систему моніторингу, яка дає змогу оцінити рівень реалізації положень Конвенції в країнах-учасниках. Важливою у цьому контексті є діяльність Комітету експертів з питань захисту національних меншин, який створений у 2005 р. Комітетом міністрів Ради Європи (Тищенко, 2012, с. 49).

Задля забезпечення прав національних меншин та узгодження національного законодавства із загальноєвропейським Україна ратифікувала у 1997 р. Рамкову конвенцію «Про захист національних меншин» 1995 р. (Луцишин, 2014, с. 68).

Цінність питання рівності представників національних меншин незалежно від етнічної, релігійної чи мовної приналежності визнає більшість сучасних правових країн.

Німеччина до національних меншин включає групи людей, які, окрім власної ідентичності, що базується на мовних і культурних диференціаціях порівняно з більшістю населення, мають статус традиційних резидентів Німеччини і мешкають у традиційно встановлених областях (Frunda, 2005).

Ідея полягає в тому, що Німеччина не визнає наявності меншин, крім національних меншин та етнічних груп, члени яких

мають німецьке громадянство. Аналогічні положення щодо статусу меншин містяться в національному законодавстві Люксембургу (Конституція Великого герцогства Люксембург), Хорватії (Конституція Республіки Хорватии).

За своїм походженням етнічна спільнота не є статичною структурою у суспільстві, а особливо у державах політичної нації. Логіка перебігу етнополітичних процесів вказує на те, що будь-яка етнополітична інтеграція має два напрями розвитку, такі як поглиблення інтеграції та дезінтеграція. Іншими словами, еволюціонувати етнополітичне наддержавне утворення може лише за рахунок поглиблення інтеграції (Вітман, 2015, с. 22).

На початковому етапі треба зупинитись на відмінностях етнічної та політичної націй. Зокрема, як етнічні нації, тобто нації, в яких показник етнічного корінного населення значно переважає над показником політичної нації, у другій половині ХХ століття було прийнято визначати Швецію, Італію, Німеччину, Францію.

У ХХІ столітті країнами етнічної нації вважаються Японія, Вірменія, Албанія. В Японії, до речі, відсоток корінного етнічного населення, за даними загальнонаціонального перепису 2010 року, складає 90%. До того ж 10% у державі складають корінні меншини – айни та рюкюсці.

Резонанс полягає у тому, чи дійсно ці меншини є окремими етносами або етнографічними групами японського народу. Станом на 2001 р. частка іноземців становила близько 1,4% населення Японії (Демографія Японії. Населення).

Є думка про те, що в Україні переважає політична нація. У ст. 3 Закону України «Про національні меншини в Україні», який прийнятий 25 червня 1992 р., зазначається, що «до національних меншин належать групи громадян України, які не є українцями за національністю, виявляють почуття національного самоусвідомлення та спільності між собою» (Закон України «Про національні меншини в Україні», 1992). Україна є державою українців, а не національних меншин. Всеукраїнський перепис населення 2001 р. засвідчив, що станом на 5 грудня 2001 р. загальна кількість населення України становила 48 млн 457 тисяч осіб (Всеукраїнський перепис населення, 2001), з них українці складають 77,8%, а представники національних меншин – 10 млн.

Виходить, що приблизно 22,2% українців утворюють єдину етнічну націю (Концепція української політичної нації).

Однак 22,2% є вагомим показником представництва національних меншин для етнонаціональної політики України. Зауважимо, що демографічна ситуація на фоні міграційних процесів стане поштовхом трансформацій та змін етнічного показника.

Угорщина – держава центральної Європи, країна-учасниця ЄС. Угорці як корінне населення держави складають 83,7%, 3,1% становлять роми, 1,3% – німці, 0,3% – словаки, 0,3% – румуни, 0,2% – хорвати в Угорщині. 1 455 883 осіб (14,7% від загальної чисельності населення) не заявляли про свою етнічну приналежність. Без урахування цих окремих груп угорці становили 98,0% від загальної кількості населення (EVI NÉPSZÁMLÁLÁS 3).

Динаміку скорочення складу національного населення спостерігаємо в Румунії. За даними перепису населення 2011 р., показник етнічного населення складає 88,92%, на відміну від 2002 р., коли він сягав 89,49%. Громади української діаспори в Румунії зменшуються, і станом на 2011 р. показник складав 0,27% від загальної кількості населення (World Population Prospects // United Nation). При цьому не варто забувати про масові потоки міграційних рухів українців на фоні загострення політичного конфлікту. Демографічні зміни, які вплинуть на етнічну складову частину українців в Румунії, будуть помітні за даними наступних переписів населення.

Угорці – найбільша національна меншина сучасної Румунії, офіційні права якої визначені Рамковою конвенцією про захист національних меншин. На території Румунії угорці розміщені анклавом. За даними перепису населення 2011 р., угорці – найбільша національна меншина в Румунії, що складає 6,1% від загальної кількості населення. Цікавим є те, що у 2002 р. національна меншина угорців в Румунії складала 1,4 млн осіб (6,6% населення країни, або 19,6% населення Трансільванії) (Угорці в Румунії). У 2002 р., на відміну від перепису населення Румунії 1992 р. (7,1%), загальна частка скоротилась приблизно на 12%. Право представників національних меншин на вивчення рідної мови та право навчати цієї мови гарантується п. 3 ст. 32 Конституції Румунії (Конституція Румунії).

Підрозділом, який суттєво впливає на політику щодо національних меншин Румунії, є Департамент міжетнічних відносин. Згідно з урядовим рішенням, Департамент міжнаціональних відносин виконує такі основні повноваження: реалізує визначену Урядову програму політики у сфері міжнаціональних відносин; розробляє та подає на затвердження Уряду стратегії щодо збереження, утвердження та розвитку етнічної ідентичності осіб, які належать до національних меншин; здійснює контроль за застосуванням внутрішніх та міжнародних нормативних актів щодо захисту національних меншин; бере участь у розробленні Звіту про застосування Румунією Рамкової конвенції Ради Європи про захист національних меншин, а також у формуванні розділів про національні меншини у звітах Румунії перед іншими міжнародними структурами (Румунія: еволюція етнополітики та її правові рамки).

Організації громадян, що належать до національних меншин, які не представлені у парламенті за загальною пропорційною системою (нині в Румунії це політична сила, що представляє угорську національну меншину), мають право на перше місце у парламенті за квотним принципом.

Угорщина проводить ліберальну політику щодо національних меншин, розраховуючи одержати адекватну позицію держав щодо угорських громад, які в них проживають. Закон Угорщини «Про права національних та етнічних меншин», прийнятий в Угорщині у 1993 р., для гарантування та захисту прав національних меншин запропонував певні політичні інститути, серед яких слід назвати наявність депутатів від національних меншин у Державних Зборах (Товт, 1999, с. 48).

Дані перепису населення в Угорщині 2011 р. показують, що етнічні угорці складають 85,6%. У світі найбільший відсоток мають в Румунії (Трансільванії), а саме 19,6% від загальної кількості населення Трансільванії, в Сербії етнічна група угорців становить 3,9%.

Законодавство Угорщини зазначає, що під час формування виборчих округів повинні враховуватись етнічні, релігійні та інші особливості населення (Етнополітика в Україні, 1998, с. 120). У Конституції Угорщини є окремий розділ «Уповноважені Національної Асамблеї з прав людини і прав

національних та етнічних меншин», в якому, зокрема, зазначається, що функції Уповноваженого Національної асамблеї з прав людини та етнічних меншин здійснює орган, до якого входять по одному представникові від кожної національної та етнічної групи (Савчин, 1996, с. 318).

Асиміляція національних меншин країн Європи дійсно прослідковується, малі меншини здебільшого лінгвістично асимілюються. Так, угорська мова визнається офіційною поряд з румунською в жудецах (повітах), де угорці складають понад 20% населення. Переважно це регіони Північної Трансільванії.

Щоправда, мова як індикатор приналежності до національної меншини не завжди спрацьовує. Примітним у цьому контексті є випадок з ромською меншиною. Роми Румунії не завжди розмовляють ромськими діалектами, а доволі часто називають себе носіями румунської або угорської мови. До ромської меншини не всі роми зголошуються на таку самоідентифікацію.

Огляд законодавства країн Європейського Союзу стосовно національних меншин (Угорщини та Румунії), міжнародні угоди, співвідношення показників національних меншин етнічної/політичної націй, їхня дисперсна асиміляція стимулюють до необхідності побудови концепції розвитку представництва національних меншин в умовах євроінтеграції.

Відсутність єдиного вектору розвитку етнонаціональної політики, розбіжності в законодавствах країн ЄС, як наслідок, будуть дезінтегрувати етнонаціональний показник єдності. У майбутньому все це приведе до виникнення міжнаціональних конфліктів, які так чи інакше принесуть небажані результати для країн центральної Європи, їхньої політичної, соціальної та економічної діяльності.

Концепція представництва національних меншин в умовах євроінтеграції полягатиме у перспективі інтеграції етнонаціональної політики, засад державного регулювання. Країни ЄС сприятимуть національній свідомості тих меншин, котрі проживають за межами своєї держави; слугуватимуть їх самоідентифікації; створюватимуть умови для розвитку етнічного, мовного, культурного, релігійного визнання; задовольнятимуть інтелектуальні та духовні потреби. Особливої актуальності концепція набуде в анклавних розміщення угорців в Румунії відповідно до

Рамкової конвенції Ради Європи про захист національних меншин.

Головними аспектами, які будуть покладені в основу концепції, є такі:

- статус національних меншин для країн-учасниць ЄС;
- самоідентифікація;
- захист прав і свобод відповідно концепції представництва меншин;
- відповідність ратифікованим угодам та раніше прийнятим законам;
- започаткування соціально-політичного механізму регулювання відносин між більшістю та меншістю;
- рівноправ'я національних меншин;
- право голосу на політичному рівні (обирати та бути обраним).

Це лише перелік основних напрямів функціонування концепції, їх буде значно більше, розглядатимуться всі позитивні та негативні фактори впливу на етнічний показник, що може призвести до дезінтеграції. Концепція працюватиме на інтеграційні процеси та позитивний розвиток.

Оскільки євроінтеграція має комплексний характер, етнонаціональна політика не повинна залишатись осторонь інтеграційних процесів, оскільки консолідацію європейської спільноти складно уявити без участі в ній національних меншин.

Висновки. Таким чином, практичний досвід демонструє, що національні меншини є важливою складовою частиною інтеграційних процесів. Останнім часом у світі спостерігається підвищена увага до етнонаціональної політики.

Країни Європейського Союзу зосереджуються на аспектах соціального та політичного характеру для контролю та регулювання представництва національних меншин у суспільстві. Корінь цього питання закладений у тому, що європейські концепції національних меншин країн Європейського Союзу далекі від своєї ідеології. Уряди країн-учасниць ЄС мають право визначати самостійно факт наявності чи відсутності національних меншин у правовому аспекті цього питання. Країни-учасниці Європейського Союзу так і не дійшли спільного визначення статусу національних меншин.

Міжнародне право спростовує повноваження та визнання національних меншин на їхнє самовизначення, а специфічні права національних меншин являють собою права в тих сферах, де вони виявляють себе як унікальна етнічна група.

Інтеграція до Європейського Союзу, відповідно до Копенгагенських критеріїв, має за мету удосконалення законодавства. Більшість країн ЄС ратифікували Рамкову конвенцію, низку міжнародних договорів, у конституції кожної з держав також закріплений статус національних меншин на державному рівні.

Захист прав національних меншин стає загальноприйнятим, обов'язковим принципом Європейського Союзу. Концепція представництва національних меншин в умовах євроінтеграції буде загальноприйнятою на законодавчій європейській платформі.

По-перше, планом є визначення основних аспектів, які взяті за основу концепції (закони, акти, нормативні документи). У процесі розроблення концепції варто зважати на такі показники, як кількісний відсоток наявності національних меншин у межах конкретних територій, анклавів їхнього розміщення, асиміляція, ризику дезінтеграції.

По-друге, концепція стане мотивацією для стрімкої євроінтеграції України. З огляду на те, що не так давно Україні надано статус кандидата у члени ЄС, подальші переговори Єврокомісії з цього питання відбуватимуться за умов виконання державою певних рекомендацій, які перш за все стосуватимуться реформ законодавства щодо статусу національних меншин.

Новоприйнятий закон, в основу якого покладені ратифіковані міжнародні угоди та конвенції, Закон України «Про національні меншини в Україні», допоможе виконати одну з умов Єврокомісії та запустити механізм європейської консолідації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вітман К.М. Тенденції етнополітичної дезінтеграції в європейському просторі. *Актуальні проблеми політики*. 2015. Вип. 54. С. 22.
2. Всеукраїнський перепис населення 2001 р. : вебсайт. URL: <http://2001.ukrcensus.gov.ua> (дата звернення: 06.09.2022).
3. Декларація прав національностей України від 1 листопада 1991 р. № 1771-ХІІ / Верховна Рада України : вебсайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1771-12#Text> (дата звернення: 10.09.2022).

4. Демографія Японії. Населення : вебсайт. URL: <https://sites.google.com/site/yponiaorlova/demografia-aponiie/1-naseenna> (дата звернення: 12.09.2022).

5. Етнополітика в Україні: Документи та матеріали / за ред. В.Б. Євтуха. Київ : Державний комітет України у справах національностей та міграції, 1998. 120 с.

6. Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин : Закон України від 15 травня 2003 р. № 80215. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/802-15#Text> (дата звернення: 11.09.2022).

7. Конституція Великого герцогства Люксембург : вебсайт. URL: <https://legalns.com/download/books/cons/luxembourg.pdf> (дата звернення: 11.09.2022).

8. Конституція Республіки Хорватії : вебсайт. URL: <https://legalns.com/download/books/cons/croatia.pdf> (дата звернення: 11.09.2022).

9. Конституція Румунії : вебсайт. URL: <https://legalns.com/download/books/cons/romania.pdf> (дата звернення: 11.09.2022).

10. Концепція української політичної нації. *Український погляд*: вебсайт. URL: <http://ukrpohliad.org/analytics/kontseptsiya-ukrayinskoyi-politychnoyi-natsiyi-peredistoriya-hvoroby-yiyi-diagnoz-ta-likuvannya.html> (дата звернення: 11.09.2022).

11. Луцишин Г.І. Роль національних меншин в євроінтеграційному процесі України. *Грані*. 2014. № 12. С. 68.

12. Про національні меншини в Україні : Закон України від 25 червня 1992 р. № 2494-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2494-12#Text> (дата звернення: 12.09.2022).

13. Румунія: еволюція етнополітики та її правові рамки. URL: http://grismua.org/ethno_go (дата звернення: 12.09.2022).

14. Савчин М.В. Порівняльне конституційне право. Київ, 1996. 318 с.

15. Товт М.О. Визначення поняття «корінний народ» і «національна меншина» у міжнародних документах. *Кримські татари: «національна меншина» або «корінний народ»* : матеріали «круглого столу». Київ, 1999. С. 48.

16. Тищенко Ю.А. Забезпечення ефективної участі меншин у суспільному житті: електоральні процеси. Аналітичний огляд. Київ : Український незалежний центр політичних досліджень, 2012. 49 с.

17. Угорці в Румунії. URL: https://www.wiki.uk-ua.nina.az/%D0%A3%D0%B3%D0%BE%D1%80%D1%86%D1%96_%D0%B2_%D0%A0%D1%83%D0%BC%D1%83%D0%BD%D1%96%D1%97.html (дата звернення: 12.09.2022).

18. Frunda G. The concept of “nation”. Report Committee on Legal Affairs and Human Rights. Parliamentary Assembly Council of Europe. URL: <https://pase.coe.int/en/files/11332> (дата звернення: 12.09.2022).

19. Központi Statisztikai Hivatal. 2011. ÉVI NÉPSZÁMLÁLÁS 3. Országos adatok. URL: https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/nepsz2011/nepsz_03_00_2011.pdf (дата звернення: 12.09.2022).

20. UN Doc. E/CN.4/641 Annex 1, Resolution II. URL: https://legal.un.org/ilc/documentation/english/a_cn4_641.pdf (дата звернення: 12.09.2022).

21. World Population Prospects. United Nation. Department of Economic and Social Affairs. URL: <https://population.un.org/wpp> (дата звернення: 13.09.2022).

REFERENCES

1. Vitman, K.M. (2015). Tendentsii etnopolitychnoi dezintehratsii v yevropeiskomu prostori [Trends of ethno-political disintegration in the European space]. *Aktualni problemy polityky*. Vyp. 54, p. 22 [in Ukrainian].

2. Vseukrainskyi perepys naselennia (2001). [All-Ukrainian population census]. Retrieved September 06, 2022, from <http://2001.ukrcensus.gov.ua> [in Ukrainian].

3. Deklaratsiia prav natsionalnostei Ukrainy (1991). [Declaration of the rights of nationalities of Ukraine]. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, Kyiv. Retrieved September 10, 2022, from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1771-12#Text> [in Ukrainian].

4. Demohrafiia Yaponii. Naselennia [Demography of Japan. Population]. Retrieved September 12, 2022, from <https://sites.google.com/site/yponiaorlova/demografia-aponiie/1-naselenna> [in Ukrainian].

5. Etnopolityka v Ukraini: Dokumenty ta materialy (1998). [Ethnopolitics in Ukraine: Documents and materials] / za red. V. Yevtukha – Derzhavnyi komitet Ukrainy u spravakh natsionalnostei ta mihratsii, Kyiv, 120 p. [in Ukrainian].

6. Pro ratyfikatsiiu Yevropeiskoi khartii rehionalnykh mov abo mov menshyn: Zakon Ukrainy (2003, March 15). [On the ratification of the European Charter of Regional or Minority Languages]. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, Kyiv. Retrieved September 11, 2022, from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/802-15#Text> [in Ukrainian].

7. Konstitutsiia Velikogo gertsogstva Lyuksemburg [Constitution of the Grand Duchy of Luxembourg]. Retrieved September 11, 2022, from <https://legalns.com/download/books/cons/luxembourg.pdf> [in Russian].

8. Konstitutsiia Respubliki Horvatii [Constitution of the Republic of Croatia]. Retrieved September 11, 2022, from <https://legalns.com/download/books/cons/croatia.pdf> [in Russian].

9. Konstitutsiia Rumynii [Romanian constitution]. Retrieved September 11, 2022, from <https://legalns.com/download/books/cons/romania.pdf> [in Russian].

10. Kontseptsiiia ukrainskoi politychnoi natsii [The concept of the Ukrainian political nation]. Ukrainskyi pohliad. Retrieved September 11, 2022, from <http://ukrpohliad.org/analytics/kontseptsiiia-ukrayinskoyi->

politychnoyi-natsiyi-peredistoriya-hvoroby-yiyi-diagnoz-ta-likuvannya.html [in Ukrainian].

11. Lutsyshyn, H.I. (2014). Rol natsionalnykh menshyn v yevrointehratsiinomu protsesi Ukrainy [The role of national minorities in the European integration process in Ukraine]. 68 p. [in Ukrainian].

12. Pro natsionalni menshyny v Ukraini: Zakon Ukrainy (1992, June 25). [About national minorities in Ukraine]. Retrieved September 12, 2022, from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2494-12#Text> [in Ukrainian].

13. Rumuniia: evoliutsiia etnopolityky ta yii pravovi ramky: veb-sait. [Romania: the evolution of ethnopolitics and its legal framework]. Retrieved September 12, 2022, from http://prismua.org/ethno_ro [in Ukrainian].

14. Savchyn, M.V. (1996). Porivnialne konstytutsiine pravo, [Comparative constitutional law] 318 p. [in Ukrainian].

15. Tovt, M.O. (1999). Vyznachennia poniattia “korinnyi narod” i “natsionalna menshyna” u mizhnarodnykh dokumentakh. [Definition of the concept of “indigenous people” and “national minority” in international documents]. *Krymski tatory: “natsionalna menshyna” abo “korinnyi narod”*: materialy “kruhloho stolu”, Kyiv. p. 48 [in Ukrainian].

16. Tyshchenko, Yu.A. (2012). Zabezpechennia efektyvnoi uchasti menshyn u suspilnomu zhytti: elektoralni protsesy [Ensuring the effective participation of minorities in public life: electoral processes]. Analitychnyi ohliad. *Ukrainskyi nezaleznyi tsestr politychnykh doslidzhen*, Kyiv. p. 49 [in Ukrainian].

17. Uhortsy v Rumunii [Hungarians in Romania]. Retrieved September 12, 2022, from https://www.wiki.ukua.nina.az/%D0%A3%D0%B3%D0%BE%D1%80%D1%86%D1%96_%D0%B2_%D0%A0%D1%83%D0%BC%D1%83%D0%BD%D1%96%D1%97.html [in Ukrainian].

18. Frunda, G. (2005). The concept of “nation”. Report Committee on Legal Affairs and Human Rights. Parliamentary Assembly Council of Europe. Retrieved September 12, 2022, from <https://pace.coe.int/en/files/11332> [in English].

19. Központi Statisztikai Hivatal. (2011). ÉVI NÉPSZÁMLÁLÁS 3. Országos adatok [ANNUAL CENSUS 3]. Retrieved September 12, 2022 from https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/nepsz2011/nepsz_03_00_2011.pdf [in Hungarian].

20. UN Doc. E/CN.4/641 Annex 1, Resolution II. Retrieved September 12, 2022 from https://legal.un.org/ilc/documentation/english/a_cn4_641.pdf.

21. World Population Prospects // United Nation. Department of Economic and Social Affairs. Retrieved September 13, 2022 from <https://population.un.org/wpp>.

УДК 93/94(477+4) “15/16”

ПЕТРУК Наталія – завідувач кафедри філософії та соціально-гуманітарних наук, Хмельницький національний університет, 11, вул. Інститутська, м. Хмельницький, індекс 29016 (nataliia.petruk@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6085-9034>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.spec.9>

Бібліографічний опис статті: Петрук, Н., (2022). Культурно-історична єдність України з Європою: феномен освітніх та інтелектуальних спільнот другої половини XVI – XVII ст. *Людинознавчі студії: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філософія»*, Спецвипуск, 130–143, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.spec.9>

КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНА ЄДНІСТЬ УКРАЇНИ З ЄВРОПОЮ: ФЕНОМЕН ОСВІТНІХ ТА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ СПІЛЬНОТ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XVI – XVII СТ.

Анотація. *Метою статті є аналіз культурно-історичних передумов формування загальноєвропейського простору буття в Україні другої половини XVI – XVII ст., у час першого культурно-національного відродження. Коло дослідницьких завдань окреслюється потребою з'ясування ролі об'єднань, товариств, духовних спільнот української еліти в утвердженні культурно-історичної єдності з Європою, у поширенні європейської за змістом (у поєднанні з православно-слов'янською) системи цінностей. **Методологічними** засадами дослідження є пізнавальні принципи та методи, на основі яких вивчається феномен освітніх, інтелектуальних спільнот і товариств, а також особливості їхньої духовної діяльності в другій половині XVI – XVII ст., з'ясовується їхня роль в утвердженні європейських вимірів життя в Україні. Йдеться передусім про принцип єдності теоретичного та історичного, а також про евристичні можливості діяльнісного, комунікативного, культурно-антропологічного підходів. Важливим для виконання*

основних завдань дослідження є використання історичної реконструкції соціокультурної реальності. **Наукова новизна** дослідження полягає у висновку про інтегрованість української культури в загальноєвропейський процес. Встановлено, що суттєвою передумовою формування єдиного історичного європейського простору в другій половині XVI – XVII ст. була діяльність українських інтелектуалів та духовної еліти, спрямована на поширення освіченості й знань. Враховано, що культурні форми життя європейського походження наповнювались національним змістом. **Висновки.** Обґрунтовано, що факт існування та діяльність культурно-освітніх об'єднань, зібрань, товариств у другій половині XVI – XVII ст. є прикладом входження української спільноти до загальноєвропейського простору. Це стало свідченням початку євроінтеграційних процесів в історії української культури. Сприйняття українською елітою цінностей європейського походження за збереження православно-руських основ життя відкривало перспективу для діалогу європейської та української культурних традицій.

Ключові слова: культурно-історична єдність, культурно-національне відродження, спільнота, культурно-освітнє об'єднання, інтелектуальне товариство.

PETRUK Nataliia – Head of the Department of Philosophy and Social and Humanities, Khmelnytskyi National University, 11, Instytutska St., Khmelnytskyi, postal code 29016 (nataliia.petruk@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6085-9034>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.spec.9>

To cite this article: Petruk, N., (2022). Kulturно-istorychna yednist Ukrainy z Yevropoiu: fenomen osvitnikh ta intelektualnykh spilnot drugoi polovyny XVI – XVII st. [The cultural and historical unity of Ukraine with Europe: the phenomenon of educational and intellectual communities of the second half of the XVI – XVII centuries]. *Liudynoznavchi studii: zbirnyk naukovykh prats Drohobytskoho derzavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia "Filosofia" – Human Studies. Series of "Philosophy": a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, Special issue, 130–143, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.spec.9>

**CULTURAL AND HISTORICAL UNITY
OF UKRAINE WITH EUROPE: THE PHENOMENON
OF EDUCATIONAL AND INTELLECTUAL
COMMUNITIES IN THE SECOND HALF
OF THE XVI – XVII CENTURIES**

*Summary. The purpose of the article is to analyze the cultural and historical prerequisites for the formation of a pan-European space of being in Ukraine in the second half of the 16th and 17th centuries, during the first cultural and national revival. The range of research tasks is outlined by the need to clarify the role of associations, societies, and spiritual communities of the Ukrainian elite in the establishment of cultural and historical unity with Europe, in the spread of the European in content (combined with the Orthodox-Slavic) system of values. **The methodological basis** of the research are cognitive principles and methods, on the basis of which the phenomenon of educational, intellectual communities and societies is studied, the peculiarities of their spiritual activity in the second half of the XVI – XVII centuries, and their role in the establishment of European dimensions of life in Ukraine is clarified. It is primarily about the principle of unity of theoretical and historical, as well as heuristic possibilities of activity, communicative, cultural and anthropological approaches. The use of historical reconstruction of socio-cultural reality is important for achieving the main research objectives. **The scientific novelty** of the research lies in the conclusion about the integration of Ukrainian culture into the pan-European process. It was established that the formation of a single historical European space in the second half of the 16th and 17th centuries was an essential prerequisite, was the activity of Ukrainian intellectuals and the spiritual elite aimed at spreading education and knowledge. It is taken into account that the cultural forms of life of European origin were filled with national meaning. **Conclusions.** It is substantiated that the fact of the existence and activity of cultural and educational associations, gatherings, and societies in the second half of the XVI – XVII centuries is an example of the entry of the Ukrainian community into the pan-Slavic and pan-European space. This was evidence of the beginning of European integration processes in the history of Ukrainian culture. The perception by the Ukrainian elite of values of European origin*

while preserving the Orthodox-Russian foundations of life opened up a perspective for a dialogue between European and Ukrainian cultural traditions.

Key words: *cultural-historical unity, cultural-national revival, community, cultural-educational association, intellectual society.*

Постановка проблеми. Сучасне буття України та української спільноти характеризується потужним прагненням до єдності з Європою з європейським життям та європейськими цінностями. Євроінтеграційні прагнення України визначають вектор її подальшого розвитку й вибору в просторі цивілізованого існування. Особливо гострою проблема європейського вибору України стає під час війни з Росією – жорстокою, нелюдяною країною з аморальними й примітивними у своїх думках та вчинках людьми, які керуються не нормами цивілізованого життя, а варварськими законами. Ця війна є війною за наше спільне з цивілізованим світом існування, це війна за нашу культуру.

У зрозумілому й обґрунтованому прагненні української спільноти до єдності з Європою надзвичайно велике значення має осмислення культурно-історичних засад формування цієї єдності, з'ясування ролі та можливостей об'єднань української людності, інтелектуальних та духовних спільнот, зусиллями яких творилась така єдність. Посиленої уваги у зв'язку з цим вимагає аналіз процесів, що відбувалися в українському духовному житті під час першого культурно-національного відродження (друга половина XVI – XVII ст.). Мусить бути усвідомлений той факт, що протягом століть Україна була невід'ємною частиною Європи, в українському житті утверджувалась європейська (разом із православно-слов'янською) система цінностей і формувалася органічний для європейської людини спосіб життя. Загалом йдеться не просто про прагнення (чи бажання) бути частиною загальноєвропейського простору, а про культурно-історичну єдність України з Європою.

Метою статті є обґрунтування соціокультурних передумов формування загальноєвропейського простору культурного буття в Україні XVI – XVII ст. Спектр важливих дослідницьких завдань характеризується також з'ясуванням ролі культурно-освітніх об'єднань, інтелектуальних та духовних спільнот в утвердженні

культурно-історичної єдності з Європою, у поширенні європейської за змістом системи цінностей в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти української духовної культури в кінці XVI – XVII ст., характер освітніх та інтелектуальних процесів, що відбувались під час першого культурно-національного відродження й поширення елементів ренесансно-реформаційної свідомості в Україні досліджувались такими українськими філософами, як В. Нічик, В. Литвинов, М. Кашуба, Я. Стратій. Досить переконливими постають висновки цих дослідників про те, що українська культура у XVI – XVII ст. розвивалася в складному процесі еволюції національних форм духовності та їх синтезу із західноєвропейськими формами мислення. С. Йосипенко аналізує українську духовну ранньомодерну культуру в європейському контексті. В праці М. Поповича характеризуються різні сторони культурного життя в Україні XVI – XVII ст., а сама культура розглядається як сукупність духовних, інтелектуальних, емоційних рис українського суспільства.

Основний матеріал. Осмислення місця України в сучасному цивілізованому просторі вимагає окреслення місця української спільноти у загальноєвропейському просторі культурного життя. У цьому контексті на особливу увагу заслуговує аналіз процесів, що відбувались в духовному та інтелектуальному житті української спільноти в один із найважливіших і значною мірою переламних періодів української культури, а саме в другій половині XVI – XVII ст. Це був час першого культурно-національного відродження, формування національної свідомості, а також інтенсивних зв'язків із західноєвропейською культурою. Незважаючи на те, що у XVI – XVII ст. українська культура перебувала в орбіті греко-слов'янських впливів і розвивалась переважно в координатах православного світу, є всі підстави говорити не лише про неперервність культурно-історичного розвитку з часів Київської Русі, але й про збагачення її європейським духовним досвідом доби Відродження та Реформації. Зберігаючи традиції руської духовності й водночас розвиваючись під впливом ренесансно-реформаційних ідей та тенденцій, українська культура формувалася значною мірою як європейська за характером і змістом, за поширюваними в українському житті цінностями.

Значний внесок у розвиток української духовної культури другої половини XVI – XVII ст. у загальному контексті європейського культурно-історичного процесу зробили українські книжники, інтелектуали, письменники, вчителі шкіл, які своєю діяльністю не тільки демонстрували належність до православного світу, але й виробляли зразки європейської освіти та культури. Вони стали головним транслятором на український ґрунт загальноєвропейських цінностей й були носіями європейського за походженням і змістом ренесансно-реформаційного світогляду. Звісно, про механічне запозичення ідей європейської культури українською спільнотою не йдеться. Однак синтез ідей західноєвропейського походження та української свідомості у XVI – XVII ст. свідчить про перші кроки у формуванні спільного з Європою культурного простору.

Як зазначає М. Попович, вже з другої половини XV ст. у Великому князівстві Литовському, а «передусім у найчисельнішій його «руській» частині, вже існувала, висловлюючись по-сучасному, інтелігенція досить високого рівня освіченості» (Попович, 2001, с. 142). Представники освіченої верхівки суспільства, видатні постаті загальноєвропейського масштабу долучали українську людину до культурних цінностей Європи, прокладали шлях до духовної емансипації особи, включалися в процес творення гуманістичної ідеології. При цьому у своїй різнобічній активності українська інтелігенція не віддалялась від духовних основ національного буття, виражаючи стиль мислення українства, глибинні архетипи його свідомості, національну ментальність. Українська духовна та інтелектуальна еліта поширювала передові ідеї тогочасної європейської культури в українському суспільстві, а утворивши особливі товариства, спільноти, гуртки, перша українська інтелігенція стала інтегральною частиною західноєвропейської «республіки вчених».

У духовній атмосфері України другої половини XVI – XVII ст. відчувалась і навіть усвідомлювалась потреба у знаннях, користі науки та освіти. Поширенню ідей гуманізму тоді сприяла наукова та педагогічна діяльність мандрівних учених, студентів, майстрів, які свого часу навчалися в Західній Європі і засвоїли там передові гуманістичні ідеї. Контакти української

інтелектуальної еліти із західноєвропейською помітні вже тоді, коли в Європі з'явилися перші студенти з України. Отримавши освіту в провідних європейських університетах, вони займали університетські кафедри, писали філософські твори, що стали здобутком як української, так і європейської культури. Досить показовою у цьому є діяльність Юрія Дрогобича (Котермака), Лукаша з Нового міста, Павла Русина з Кросна, Станіслава Оріховського. Випускники європейських університетів засвоювали і продовжували в себе на Батьківщині кращі традиції західноєвропейської освіти та культури. За типом європейських коледжів та університетів відбувалось в Україні становлення середньої і вищої освіти.

Близькими за формами та діяльністю до європейських були науково-освітні осередки та об'єднання, які виникали в Україні. В інтелігентському середовищі досить помітними стають літературно-перекладацькі гуртки, культурно-освітні об'єднання. Як і європейських гуманістів, українських діячів культури єднала передусім спільність інтересів і занять, а також усвідомлення потреби в духовному згуртуванні. Зокрема, ще в середині XV ст. у Львові освічена молодь гуртувалась навколо відомого гуманіста Григорія Саноцького. У першій половині XVI ст. певний час об'єднував прихильників гуманістичних ідеалів Станіслав Оріховський. В. Литвинов пише, що навколо цих непересічних постатей групувались учні та друзі, що організували літературно-наукове товариство, зразком якого була гуманістична Академія Римська Помпонія Лето Платіни і Калімаха (Литвинов, 2000, с. 30).

Важливими центрами української культури в другій половині XVI – XVII ст. були двори українських магнатів, а саме Острозьких, Збаразьких, Радзивілів, Чарторийських. Навколо них об'єднувались кращі представники української культури, а саме поети, викладачі шкіл, духовні особи. Важливо зауважити, що існування різних спільнот під патронатом великих феодалів було тоді досить поширеним явищем також у Європі. Видатними діячами, що концентрували навколо себе духовну та інтелектуальну енергію, були князь Костянтин Острозький, князь Ян Замойський, волинський воєвода Роман Федорович Сангушко, віленський архімандрит Леонтій Карпович, києво-печерські

архімандрити Єлисей Плетенецький і Захарія Копистенський, митрополит Йов Борецький, митрополит Петро Могила. Із середовища української інтелігенції виділяється низка особистостей, які задають спрямованість культурного й релігійного духу, стають центрами, навколо яких групуються і діють передові люди свого часу. В другій половині XVI – першій третині XVII ст. особливо помітною стає діяльність Острозького культурно-освітнього об'єднання. Значення цього інтелігентського об'єднання в розвитку української культури важко переоцінити, оскільки в ньому, як у фокусі, сконцентрувався цілісний процес розвитку української ментальності. Осмислення проблем православної церкви в час поширення Унії, розроблення цілісного комплексу реформаційних та гуманістичних ідей, літературно-ерудитські пошуки склали зміст діяльності українських книжників, що об'єднались навколо непересічної фігури князя Костянтина Острозького. До складу літературно-наукового гуртка вчених і літераторів входили визначні представники української культури, зокрема Дем'ян Наливайко, Герасим Смотрицький, Мелетій Смотрицький, Христофор Філарет. Діяльність Острозького інтелектуального об'єднання була сфокусована на питаннях, які стосувались обґрунтування істин православної віри. Водночас розроблялись такі погляди на людину й світ, які були характерні для ідеології Реформації.

Помітний слід в українській культурі XVI – XVII ст. залишив також князь Ян Замоїський. Ним була організована академія, навколо якої згурпувались видатні люди свого часу. В академії навчалась молодь як з польських, так і з українських земель, а саме майбутні поети, видатні українські релігійні та культурні діячі, професори Києво-Могилянської академії, зокрема Касіян Сакович, Ісайя Трохимович-Козловський, Сильвестр Косів, Йосиф Кононович-Горбацький, поляки Якуб Гаватович, Ян Щасний-Гербут, Шимон Шимонович. Існування таких культурно-освітніх осередків в Україні – це приклад трансляції європейських цінностей та ідей на український ґрунт, синтезу української ментальності та зразків західноєвропейського мислення.

Ознакою формування нової (європейської за характером) духовної ситуації на українських землях була відносно вільна віросповідна атмосфера й духовна толерантність, що існувала

на українських землях, зокрема на Волині у XVI – XVII ст. Тут сформувалось особливе соціальне та релігійне середовище, яке сприйняло та адаптувало до українських умов ідеї європейської Реформації, сприяло поширенню гуманістичного та реформаційного світогляду. Толерантність була найпомітнішою ознакою в діяльності Рахівської школи, яку сучасники називали «Сарматськими Афінами». Її започаткувала реформаційна громада соцініан. У роки найбільшого піднесення школи кількість студентів досягала близько тисячі, серед них були представники відомих родин, зокрема Чапличі-Шпановські, Немиричі, Войнаровські, Арцишевські. Освітні традиції і дух толерантності були притаманні також школі в Киселині, куди переїхала Рахівська академія. Можна припустити, що в цих культурно-освітніх осередках формувався такий стиль мислення й життя, який мав багато спільного із західноєвропейським. Звісно, він не мав загальноприйнятої сили в тогочасному українському суспільстві, однак це було свідченням того, що в інтелігентському середовищі культивувались такі цінності, як інтелектуалізованість, висока освіченість, культ духовності. Наднаціональний і позасповідний статус української еліти робило її громадянами пан'європейської «республіки вчених».

У XVII ст. центром і зосередженням українського життя стає Київ. Тут виникають культурні осередки, товариства вчених, які групувалися навколо київських шкіл, а згодом і Києво-Могилянської академії. Хоча за своїм складом, поглядами та вподобаннями учасників ці спільноти були досить неоднорідними, в них складалися передумови для культурної, розумової та просвітницької діяльності. Київ притягував передові культурні сили з інших частин України. На початку XVII ст., переслідувані католицькою реакцією, в Київ приїжджають і тут здійснюють свою культурно-освітню діяльність галичани Йов Борецький, Захарія Копистянський, Єлисей Плетенецький, Паво Беринда. Вони утворили значний культурний осередок і заклали школу, яка згодом перетворилася на Київську академію. Трохи пізніше тут виникне свій київський Парнас, що його проголосить у 1632 році Софроній Почаський.

Гурток високоосвічених людей був заснований Єлисеєм Плетенецьким у Києво-Печерській лаврі. Навколо Є. Плетенецького

згрупувалися книжники, перекладачі, друкарі, гравери, поети – люди видатних здібностей, широких інтересів і різноманітних прагнень. Всі вони були так чи інакше пов'язані з виробництвом знань і поширенням освіти. Незважаючи на те, що своїм головним призначенням вони вважали захист основ православ'я, вони демонстрували високий рівень освіченості, не нижчий від європейського. До гуртка належали Захарія Копистенський, Йов Борецький, Памво та Стефан Беринди, Тарас Земка, Лаврентій Зизаній, Олександр Митура, Гаврило Дорофієвич – цвіт тогочасної української суспільності. Це люди освічені, що знали по кілька мов, мали досвід полемічної боротьби, займалися книгодрукуванням при українських братствах. Архімандрит Плетенецький, який любив науку та усвідомлював важливість шкільного навчання, оточив себе цілою корпорацією вчених людей. Можна вважати, що ці люди представляли той тип особистості, який формувався в добу Ренесансу, адже важливими якостями людини вважалися освіченість і діяльність з поширення знань. Ці люди усвідомлювали особисту відповідальність за все, що виходило з-під їх пера чи пензля. Передмови до видань, різні присвяти, епіграми, панегірики вказують на персональність їхніх авторів. Власне, зникає середньовічна анонімність, а за написаними творами проступають авторська індивідуальність, усвідомлення значущості індивідуальної творчості. Все це стимулювало розвиток культури.

Загалом реформаційні та культурно-освітні спільноти на українських землях у XVI – XVII ст. можна розглядати як складову частину загальноєвропейського культурного руху. Їхня діяльність мала значний вплив на розвиток свідомості, освіти, національної культури й засвідчила суттєву роль особистості в українському та європейському житті. Одними з найсуттєвіших результатів діяльності української інтелігенції в другій половині XVI – XVII ст. стали поширення ренесансно-реформаційних ідей, утвердження цінності особистості, принципу толерантності.

Важливим етапом у розвитку європейських прагнень України була діяльність Київського колегіуму і спільноти високоосвічених людей при ньому за часів митрополита Петра Могили. Наслідком його великої активності стало не лише зміцнення

православної церкви, але й набуття українською освітою та культурою нових європейських обривів (Нічик, 2007). Відкрита за сприяння митрополита Петра Могили колегія, а згодом і Академія стала місцем зосередження і розквіту таланту багатьох українських інтелектуалів, філософів, які демонстрували європейський стиль мислення та життя, активно поширювали ідеї ренесансної, просвітницької філософії в Україні, формували такий духовно-інтелектуальний простір, в якому поєднувалися зразки європейської та української культури. Культивувалися в Київській академії і цінності свободи, зокрема свободи вибору, захисту своєї позиції, переконань.

Помітним кроком до утвердження культурно-історичної єдності з Європою стало формування такого освітнього простору, який був близьким до європейських норм освіти. Завдяки Петру Могилі та його сподвижникам Київський колегіум та академія відповідали структурі європейських навчальних закладів і прирівнювався до стандартів та вимог європейських освітніх програм. У колегіумі, як і у всіх західноєвропейських школах, перевагу віддавали латинській мові – мові тогочасної європейської науки. Знання її вважалося необхідним критерієм освіченості за європейським зразком. Виключно латиною читались курси поетики, риторики, філософії, богослов'я, проводились публічні студентські й богословські диспути. В Київському колегіумі, а згодом академії втілювалась ідея тримовності, що було співзвучним духу Ренесансу. Орієнтація на самостійне критичне мислення вимагало звернення не лише до латини, але й до грецької, гебрайської мов. При цьому суттєве місце в академії посідає старослов'янська, активно функціонує також давньоукраїнська мова, що свідчить про дотримання в академічному середовищі національних традицій. Загалом принципова настанова академії на багатомовність (крім названих мов, вивчалися французька та німецька) набуває особливого значення для включення української освіти та культури в європейський контекст. Вона відповідала характеру мислення українських інтелектуалів, їхньому прагненню до встановлення зв'язків з однодумцями у просторі європейської культури. Завдяки дотриманню гуманістичних традицій у Києво-Могилянській академії відбувалась трансляція цінностей європейського життя на український ґрунт.

Атмосфера академії формувала вільну особистість, незаангажовану, не обтяжену комплексом культурної неповноцінності. Освітня концепція академії сприяла формуванню самостійної особистості з критичним мисленням, здатної до захисту своєї власної гідності, переконань і поглядів. Сам митрополит Петро Могила також постає людиною європейської культури й високої гуманістичної освіченості. Програмовані ним зразки духовної діяльності реалізовувалися в середовищі його однодумців. Значною мірою завдяки цьому діалог, толерантність, порозуміння стають невід'ємними атрибутами культурного буття української еліти.

Висновки. Отже, історія українських культурно-освітніх об'єднань, зібрань, гуртків, товариств, Київського колегіуму та Києво-Могилянської академії – це яскравий приклад органічного входження української спільноти до загальнослов'янського та загальноєвропейського культурного руху. Це є підтвердженням того, що українська культура другої половини XVI – XVII ст. зростала в контексті європейського розвитку. Характер діяльності в інтелектуальному середовищі, міжособистісні контакти та інтенсивні комунікативні зв'язки з європейською науковою та освітньою спільнотою слугували формуванню інтелектуалів, орієнтованих на спілкування з однодумцями в загальноєвропейському масштабі і загалом на діалог європейської та української культурних традицій. Саме живий діалог із Заходом в царині науки, філософії, літератури став способом залучення української людини до надбань європейської культури і виразом інтегрованості української духовної культури в європейський процес.

Українською інтелігенцією та духовною елітою ідеали та цінності європейської культури були не просто сприйняті, але й переосмислені відповідно до умов, що диктувалися особливостями національного життя та історичною ситуацією. Надзвичайно актуальними для України XVI – XVII ст. та історично перспективними загалом виявилися поширені в культурному середовищі цінності співжиття, діалогу та порозуміння.

Зберігаючи засади української духовності, власні національні традиції, українська інтелектуальна та духовна еліта робила велику справу для України, адже вона не тільки захищала власну

ідентичність, але й проклала шляхи духовної та інтелектуальної співпраці з Європою, а її діяльність була своєрідною протидією культурному ізоляціонізму та самообмеженню. Визнання належності до української спільноти, збереження традиційних основ українського життя доповнювалися усвідомленням потреби в прискореному інтелектуальному розвитку української нації, прагненні посісти своє місце на карті Європи. Перспективи подальших наукових досліджень визначаються потребою осмислення шляхів формування в Україні автономних структур громадянського суспільства, що є беззаперечним свідченням історичної тягlosti євроінтеграційних прагнень української спільноти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Йосипенко С. До витоків української модерності: українська ранньомодерна духовна культура в європейському контексті. Київ : Український центр духовної культури, 2008. 392 с.
2. Кашуба М. Дилема віри й розуму в українській культурі першого національного відродження. *Наукові записки НУ «Острозька академія». Серія «Філософія»*. 2008. № 4. С. 46–54.
3. Литвинов В. Ренесансний гуманізм в Україні. Ідеї гуманізму та Відродження в українській філософії XVI – початку XVII ст. Київ : Вид С. Павличко «Основи», 2000. 472 с.
4. Нічик В., Литвинов В., Стратій Я. Гуманістичні і реформаційні ідеї на Україні. Київ : Наукова думка, 1991. 382 с.
5. Нічик В. Петро Могила в духовній історії України. Київ : Український центр духовної культури, 1997. 328 с.
6. Попович М. Нарис історії української культури. Київ : АртТек, 2001. 727 с.
7. Стратій Я. Українська філософія на зламі епох. *Sententiae*. 2018. № 1. С. 183–218.

REFERENCES

1. Yosypenco, S. (2008). Do vytokiv ukrainiskoi modernosti: ukrainska ranniomoderna duchovna cultura v yevropeiskomu konteksti [To the origins of Ukrainian modernity: Ukrainian early modern academic culture in the European context]. Kyiv: Ukr. tsentr dukhovn. Kultury [in Ukrainian].
2. Kashuba, M. (2008). Dylema viry i rozumu v ukrainiskii kulturi pershogo nazionalnoho vidrodzhennia [The dilemma of faith and reason in the Ukrainian culture of the first national revival]. *Naukovi zapysky NU "Ostrozka academia"*. *Seria "Filosofia"*. 2008, 4, 46–54 [in Ukrainian].

3. Lytvynov, V. (2000) *Renesansnyi humanizm v Ukraini. Idei humanizmu ta Vidrozhennia v ukrainskii filosofii XVI – pochatku XVII st.* [Renaissance humanism in Ukraine. Ideas of humanism and the Renaissance in the Ukrainian philosophy of the XVI – the beginning of the XVII century.]. Kyiv: Vyd. S. Pavlychko “Osnovy” [in Ukrainian].

4. Nychyk, V., Lytvynov, V., Stratii, Y. (1991). *Humanistychni i reformaziini idei na Ukraini* [Humanistic and reform ideas in Ukraine]. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

5. Nychyk, V. (1997). *Petro Mohyla v duchovnij istorii Ukrainy* [Petro Mohyla in the intellectual history of Ukraine]. Kyiv: Ukr. tsentr dukhovn. kultury [in Ukrainian].

6. Popovych, M. (2001). *Narys istorii ukrainskoi kultury* [Essay on the history of Ukrainian culture]. Kyiv: ArTek. [in Ukrainian].

7. Stratii, J. (2018). *Ukrainska filosofia na zlami epoch* [Ukrainian philosophy at the turn of the era]. *Sententiae*. 1. 183–218. [in Ukrainian].

УДК 1(091)(477)(092):177.72

ПОПЛАВСЬКА Тетяна – кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності, Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського», 26, вул. Старопортофранківська, м. Одеса, Україна, індекс 65020 (Sofistriya@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2492-8068>

ФЕДОРОВА Інна – аспірантка кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності, Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського», 26, вул. Старопортофранківська, м. Одеса, Україна, індекс 65020 (fedorovainna2505@gmail.com).

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6345-2309>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.spec.10>

Бібліографічний опис статті: Поплавська, Т., Федорова, І., (2022). Проблема досконалої людини як проблема сталого суспільства у глобалізованому світі. *Людинознавчі студії: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філософія»*, Спецвипуск, 144–164, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.spec.10>

ПРОБЛЕМА ДОСКОНАЛОЇ ЛЮДИНИ ЯК ПРОБЛЕМА СТАЛОГО СУСПІЛЬСТВА У ГЛОБАЛІЗОВАНОМУ СВІТІ

Анотація. Метою статті є звернення до витоків східної, точніше, китайської антропології, що сформувала образ досконалої людини, та обґрунтування актуальності аналізу цього образу для поширення цінності моральності на сучасну європейську масову свідомість, яка переживає кризу у зв'язку з ідейним вакуумом щодо зразків поведінки та засобів життя. **Методологія.** Продуктивним є застосування методів історико-філософського аналізу та філософсько-антропологічного підходу до можливості проаналізувати та дослідити проблему самовдосконалення людини, її мотивів та культурний фон, який сприяє цьому феномену. **Наукова новизна.** У статті

розглянуто реалії кризи індустріальної людини, який настав через девальвацію ідеї Людини та ідеалу людини Нового часу, що актуалізує сьогодні звернення до антропологічних напрацювань давньокитайської філософської думки, яка зберегла образ досконалої людини та визначила основні критерії щодо її ідентифікації. Сформувати образ досконалої людини нашої епохи можна тільки на основі аналогічних образів попередніх епох, тому звернення до східної мудрості сприяє філософському осмисленню реконструкції ідеалу людини, зрозумілого та прийнятого масовою свідомістю. Запропонована модель гармонійної людини є кроком на шляху побудови прикладного філософсько-антропологічного знання про саморозвиток людини в заданих кризою умовах. **Висновки.** Перше, що впадає у вічі під час знайомства з концепцією ідеальної людини у давньокитайських трактатах, – це розуміння феномена самовдосконалення як умови духовного розвитку. Другий момент, який також хотілося б відзначити, – це розуміння духовного розвитку через удосконалення моральної свідомості, яке можливе внаслідок кропіткої роботи особистості над рисами свого характеру. Умовою чи мотивацією до самовдосконалення виступають певні здібності людини, головною з яких є здатність до змін або трансформацій. У цьому контексті розкривається сенс відомої пари протилежностей: добра та зла. Добро – це здатність до оновлення, найвища форма творчості; зло – відсталість, гальмо, нездатність до оновлення. Це третій момент, на який також хотілося б звернути увагу. Два генія китайської філософської думки – Лао-цзи та Конфуцій – розвивали концепцію досконалої людини, ідентичну за цілями, але різну за способами досягнення. Отже, сучасна європейська людина, що має здатність і мотивацію до змін, може вибрати собі один із варіантів, запропонованих китайською антропологією та психологією. Для досягнення кар'єрного зростання та матеріального добробуту підходить концепт Конфуція, такий популярний у сучасному Китаї. Якщо людина прагне глибинних метаморфоз, то їй буде корисним досвід даосів, популярний серед прихильників сучасної позитивної психології.

Ключові слова: досконала людина, європейська самосвідомість, давньокитайська антропологія, конфуціанство, даосизм, моральність.

POPLAVSKA Tetyana – Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor at the Department of Philosophy, Sociology and Management of Socio-Cultural Activities, South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushinsky, 26, Staroportofrankivska str., Odesa, Ukraine, postal code 65020 (Sofistriya@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2492-8068>

FEDOROVA Inna – Graduate Student at the Department of Philosophy, Sociology and Management of Sociocultural Activities, Southern Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushinsky, 26, str. Staroportofrankivska, Odesa, Ukraine, postal code 65020, (fedorovainna2505@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6345-2309>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.spec.10>

To cite this article: Poplavska, T., Fedorova, I., (2022). Problema doskonaloyi lyudyny yak problema staloho suspil'stva u hlobalizovanomu sviti. [The problem of the perfect man as a problem of a sustainable society in a globalized world]. *Liudynoznavchi studii: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia "Filosofia" – Human Studies. Series of "Philosophy": a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, Special issue, 144–164, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.spec.10>

THE PROBLEM OF THE PERFECT MAN AS A PROBLEM OF A SUSTAINABLE SOCIETY IN A GLOBALIZED WORLD

Summary. *The purpose of this article is to refer to the origins of Eastern, more precisely, Chinese anthropology, which formed the image of a perfect person, and to substantiate the relevance of the implementation of this image in the contemporary European mass consciousness, which is in crisis due to the ideological vacuum regarding patterns of behavior and means of life. **Methodology.** It is productive to apply the methods of historical-philosophical analysis and the philosophical-anthropological approach to the possibility of analyzing and investigating the problem of human self-improvement, its motives and the cultural background that contributes to this phenomenon. **Scientific novelty.** The article examines the realities of the crisis of industrial man, which came*

*about due to the devaluation of the idea of Man and the ideal of man in the New Age, which actualizes today the appeal to the anthropological developments of ancient Chinese philosophical thought, which preserved the image of a perfect man and defined the main criteria for his identification. It is possible to form the image of a perfect person of our era only on the basis of similar images of previous eras, therefore, turning to Eastern wisdom contributes to the philosophical understanding of the reconstruction of the ideal of a person, understood and accepted by the mass consciousness. The proposed model of an ideal person is a step on the way to building applied philosophical and anthropological knowledge about the self-development of a person in the conditions set by the crisis. **Conclusions.** The first thing that catches your eye when you get acquainted with the concept of an ideal person in ancient Chinese treatises is the understanding of the phenomenon of self-improvement as a condition for spiritual development. The second point, which I would also like to note, is the understanding of spiritual development through the improvement of moral consciousness, which is possible as a result of the painstaking work of an individual on his character traits. A condition or motivation for self-improvement is certain human abilities, the main of which is the ability to change or transform. In this context, the meaning of the well-known pair of opposites: good and evil is revealed. Goodness is the ability to renew, the highest form of creativity; evil – backwardness, inhibition, inability to update. And this is the third point, which I also wanted to pay attention to. Two geniuses of Chinese philosophical thought – Lao Tzu and Confucius – developed the concept of a perfect person, identical in terms of goals, but different in the ways of achieving them. So, a modern person who has the ability and motivation to change can choose one of the options offered by Chinese anthropology and psychology. To achieve career growth and material well-being, the concept of Confucius, so popular in modern China, is suitable. Well, if a person seeks profound metamorphosis, then the experience of the Taoists, popular among supporters of positive psychology, will be useful to him.*

Key words: perfect man, European consciousness, ancient Chinese anthropology, Confucianism, Taoism, moral.

Постановка проблеми. Один із пунктів «Глобальної стратегії Європейського Союзу із зовнішньої політики та політики безпеки»(2019) присвячений підвищенню сталості та інтегрованому підходу. Європейський Союз бачить перспективу сталого розвитку через зміцнення держав та суспільств. Проте розвиток сталого суспільства перебуває не тільки у сфері політики та економіки, але й у сфері соціальної психології та освіти.

Як відомо, гармонійне суспільство – це суспільство, де є критична маса гармонійних людей, тобто задоволених своїм психічним, фізичним та соціальним становищем. Це не утопія, а цілком можливе завдання в умовах розвитку інформаційних технологій, що об'єднують усю планету в єдину полікультурну спільноту.

На жаль, у сучасній європейській культурі намітився певний ідейний вакуум щодо образу гармонійної (досконалої) людини, пов'язаний перш за все з кризою метафізичних і трансцендентних її підстав, з одного боку, і пануванням стандартизованих моделей способу життя, особистісної поведінки, що нав'язуються масовою культурою, з іншого боку. У цій ситуації тим більш актуальним є звернення до проблеми вдосконалення в історичному її аспекті, оскільки сформувати образ досконалої людини нашої епохи можна тільки на основі аналогічних образів попередніх епох.

У сучасній науці і філософії є різні трактування вдосконалення людини, які часто є взаємовиключними щодо одне одного. Це зумовлено недостатньою розробленістю критеріїв досконалості, що відповідають філософським концепціям, з одного боку, і науковій теорії, з іншого боку. Пошук таких критеріїв допоможе створити універсальний образ гармонійної людини, зрозумілий та актуальний.

Метою статті є звернення до витоків східної, точніше, китайської антропології, що сформувала образ досконалої людини і зберегла його для нащадків, та обґрунтування актуальності втілення цього образу у сучасну європейську свідомість, яка перебуває у кризі у зв'язку з ідейним вакуумом щодо самовдосконалення та самовизначення.

У межах сформульованої мети необхідно вирішити такі завдання:

- проаналізувати образ досконалої людини у конфуціанстві;

- визначити основні риси досконалої людини у даоській традиції;
- з'ясувати те спільне, що поєднує обидві концепції, і те відмінне, що їх різнить;
- визначити праксеологічну цінність обох філософсько-антропологічних концепцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Витоки проблеми вдосконалення людини виявляються вже в далекій давнині, перш за все в рамках східної культурної традиції. У таких класичних пам'ятках, як китайська класична «Книга змін» або «І-цзин», «Дао-де-цзін», «Упанішади», «Дхамманада», «Бхагават-Гіта», «Авеста», «Тибетська книга мертвих», «Єгипетська книга мертвих», «Смарагдова скрижаль», чітко проглядаються ідеї вдосконалення людини, виражені переважно образною алегоричною мовою. Природно, що основний зміст цих пам'яток є фактично релігійним, тому протягом століть проблемою самовдосконалення займались на базі релігійних навчань, у релігійних школах та під керівництвом саме релігійних наставників.

Тут треба відзначити, що у східній культурній традиції релігія ніколи не протистояла ані науці, ані філософії. Згідно з традицією, носіями релігійного, філософського та наукового знання були представники певного класу – брахмани в Індії, шляхетні чоловіки у Китаї, верховні жреці в Єгипті та Вавилоні, тобто весь обсяг знання про Всесвіт та Людину був зосереджений в одних руках, точніше головах. Таке знання набувало цілісного характеру, тому всі сфери взаємно доповнювали одна одну.

Ми часто зустрічаємо в підручниках та монографіях, присвячених східній філософії, стереотипну характеристику – синкретичність, релігійність, метафізичність, інфантильність, що, на думку західних та вітчизняних інтелектуалів, ніяк не сприяло розвитку таких розділів філософії, як етика, естетика, антропологія, аксіологія, психологія, філософія науки, культури, історії. Однак так сталось не тому, що філософія на Сході не розвивалась, а тому, що вона фактично є холистичною, тобто в неї вчення про Всесвіт доповнюється вченням про Людину, яке немислиме без психологічного, аксіологічного, етичного та естетичного аспектів, і всі ці сфери знання гармонійно розміщуються у потоці історичного часу та національній культурі.

Яку б філософську школу ми не розглянули, чи то Індії, чи то Китаю, чи то Єгипту, скрізь проблема людини, її походження, сенсу її життя, природи та призначення посідає центральне місце.

З початком відкриття східних країн європейцями все, що можна було назвати культурною спадщиною, розглядалось як щось екзотичне, цікаве хіба що вузькому колу спеціалістів, зокрема синологів, індологів, політиків та бізнесменів.

Нарешті західні філософи, психологи, психотерапевти, навіть фізики звернули увагу на невпинну свіжість та актуальність східної мудрості, і вже з другої половини ХХ століття стали масово з'являтися цікаві та оригінальні дослідження східних духовних практик, східної медицини, східної кулінарії, а разом із ними філософії та релігії.

Завдяки зусиллям Ріхарда Вільгельма, який зробив переклад давньокитайського трактату «Секрет Золотої Квітки» з чималим психологічним коментарем К.Г. Юнга (1929), публікаціям книг Г.Р. Хойхера «Душа як живий організм» (1932) і Джеральдіни Костер «Йога і західна психологія» (1934) у західному інтелектуальному середовищі розгорнулась активна дискусія, що мала далекосяжні наслідки. Водночас у країнах Заходу зріс інтерес до східного життя, а саме до дзен-буддизму, і наступним внеском у цей взаємообмін стала спільна робота Еріха Фромма та Д.Т. Судзукі «Дзен-буддизм і психоаналіз» (1960).

Інформаційний прорив, який зробили ці та багато інших вчених Європи та Америки у ХХ столітті, вивели східну антропологію і психологію на якісно інший рівень. На базі східних духовних практик розвилась позитивна психологія, яка набирає з кожним роком все більше прихильників. Одним із опорних пунктів позитивної психології є концепція усвідомленості, яка безпосередньо прийшла зі східних традицій. Це розділ наукової психології, присвячений доказовим дослідженням умов та факторів добробуту, якісного і гідного життя, а не просто виживання та пристосування. Її не треба плутати з ідеологією позитивного мислення («Посміхайся, і все буде добре!»), яка не спирається на наукові дані. На відміну від неї, позитивна психологія не закликає, а пояснює та озброює перевіреними інструментами роботи над собою.

Книги Мартіна Селігмана (Селигман 2006; 2011; 2018) та Міхая Чіксентміхайї (Чиксентмихайи, 2011), а також їхніх молодших послідовників, зокрема Роберта Еммонса, Соні Любомирські, Леї Уотерс, Шарлотти Стайл, давно стали бестселерами як на Заході, так і в нашій країні.

Широкої популярності у наших сучасників набуває так звана практика *mindfulness* – наука та мистецтво управління увагою. Це ефективний метод тренування уваги, навичок усвідомленості, управління стресом та формування життєстійкості. Найчастіше *mindfulness* називають фітнесом для розуму.

В основу майндфулнесс-підходу також покладено багатовіковий практичний досвід медитації та сучасні дані нейробіології. Східна мудрість переосмислюється у зв'язку із західними традиціями навчання та підтверджується новітніми результатами досліджень роботи мозку людини.

У масовій свідомості виник інтерес до так званої велнес-філософії (*Wellness*), яку можна трактувати як багатоступінчастий комплекс, що веде до благополуччя. Життя в стилі велнес – це не просто тренування тричі на тиждень і фреш із селери натще, а щире бажання бути здоровим ментально та фізично, яке інтуїтивно підкріплюється гарною їжею, фізичною активністю, духовним розвитком та фокусуванням на моменті «зараз», а не «потім».

Отже, зовсім непомітно для нас у наше життя увійшли такі поняття зі східної культури, як медитація, усвідомленість, йога, цигун, дихальні вправи, медицина Тибету, аюрведа. Однак не треба забувати витoki цих культурних феноменів і долучатися до них задля недопущення спотворень та спрощень, до яких так тяжіє масова свідомість.

Слід зазначити, що в українському філософсько-інтелектуальному середовищі ці проблеми поки що перебувають на маргінесі дослідницького поля, але в нас є дуже потужна традиція, репрезентована у філософсько-антропологічній творчості Григорія Сковороди та його послідовника Памфіла Юркевича. Саме ідеї філософії серця зближують цих мислителів з даоською метафізикою серця, як і образ досконалої людини, що було сформовано у двох таких далеких, але, як виявилось, таких близьких концепціях.

Можна також відзначити цілу низку українських філософів, які так чи інакше займалися проблемами філософської антропології, таких як П. Копнін, М. Попович, І. Бичко, А. Бичко, С. Кримський, В. Табачковський, В. Шинкарук. Однак сьогодні, у час глобальних трансформацій, виявилась ціла низка проблем, що вимагають глибоких досліджень, зокрема проблема саморозвитку та самореалізації особистості у суспільстві, що постійно і швидко змінюється. Таким чином, заявлена проблема має як науково-теоретичне, так і практичне значення, що зумовило вибір теми дослідження.

Основний матеріал. Практично кожна розвинена культура має свій образ ідеальної (досконалої) людини, і цей образ багато в чому визначає загальну ідею того чи іншого соціокультурного простору. Між тим якщо ретельно дослідити літературні пам'ятки культури античних народів Сходу чи Заходу, то можна побачити те спільне, що у них є щодо образу ідеальної людини. Століттями цей образ передавався від покоління до покоління і служив певним маяком для тих, хто шукає та прагне.

У сучасній культурі намітився певний ідейний вакуум у цьому напрямі. Як зазначає С. Хоружий,

іноді стверджують, що ідея досконалої людини не є універсальною антропологічною ідеєю – іншим епохам і товариствам вона не властива. Саме таким виявився і наш час, епоха егалітарних демократій. Демократія – спільнота принципово недосконалих громадян і правителів, що не претендують на досконалість. Адже, якщо є досконалі, слід їх знайти і повністю довірити їм все управління – і це теж буде аж ніяк не демократія. Для пануючих сьогодні поглядів ідея досконалої людини не тільки далека, але й навіть підозріла (Хоружий, 2000, с. 184).

Дійсно, – продовжує цю думку В. Веряскіна, – визнання можливостей конкретного етичного ідеалу і, тим більше, прагнення до такого ідеалу нерідко асоціюється з тоталітарною утопією і виглядає загрозою для такої дорогої ліберальному гуманізму ідеї толерантності. Але інтерес до проблеми етичного сприйняття або несприйняття як такий не зник, нехай навіть концепт «зразкової особистості», «людини на всі часи» здебільшого змінився моделями «соціально прийнятної поведінки», а нормативні образи і приписи поступаються описовим конструкціям

і методологічним обґрунтуванням «етичної науки», соціальної філософії, соціології та психології. У довгій історії людства ідея етичної досконалості, змінюючи свої форми, «перетікаючи» зі сфери релігійно-філософської в соціально-філософську або філософсько-наукову, проте незмінно залишається затребуваною. І без аналізу ідеалу «абсолютної людини» і рефлексії над ним в науці і культурі, різючих трансформацій цього ідеалу від епохи до епохи і від культури до культури – з його незмінною затребуваністю, без спроби зрозуміти місце, яке ці ідеали посідали в різних культурах, ми не зможемо навіть приступити до пошуку загального знаменника для діалогу культур і цивілізацій або навіть просто для міжкультурного спілкування (Веряскина, 2004, с. 49–50).

У цій ситуації тим більш виправданим є звернення до традиційної філософської спадщини Китаю як однієї з найстародавніших на планеті.

Достатньо звернутися до класичної «Книги змін» («І-Цзін»), створеної між 1000 і 500 роками до н. е., щоб переконатися в існуванні в далекому минулому досить сформованої концепції досконалої людини.

«І-Цзін» – особливий пам'ятник в історії китайської культури. Хоча виник він на базі практики ворожіння, розвиненої в Китаї, як, мабуть, ніде у світі, принаймні в давнину, вищий зміст його полягає не в мантичних маніпуляціях самих по собі і навіть не в пошуках вдалих передбачень, не у здобутті впевненості у разі сприятливого розкладу символів. Все це в «І-Цзіні» є і відіграє свою роль. Однак головним у маніпуляціях з триграмами і гексаграмами все ж таки є не статика (як у картах або під час гри в кістки: випало так, і все), а, навпаки, динаміка, постійні взаємопереходи та взаємоподолання, зміни (звідки й назва книги). Життя йде вперед. Постійно щось змінюється. Вам випало так – афоризм пояснює, що може за цим слідувати, дає стриманого характеру рекомендації (бійтеся того, намагайтеся діяти так). Ви незадоволені, ворожите знову, випадає інший розклад – і нова рекомендація. Як діяти? Думайте, дослухайтесь до знаючої людини, яка веде процес ворожіння тощо.

Фахівці виходять із того, що «І-Цзін» як книгу магічних формул слід сприймати та тлумачити у двох аспектах: у власне

мантичному та філософському. Обидва закладені у формули основного тексту, але мантика в ньому представлена виразно, а філософія подана в латентній формі і найчастіше потребує розкриття її сенсу. Р. Вільгельм у свій час навіть стверджував, що в «І-Цзіні» прихована вся мудрість тисячоліть китайської історії, вона відіграла величезну роль у процесі формалізації китайської думки, що це зрештою більше книга мудрості, ніж книга ворожін (Вільгельм, 1998).

В ідеях «І-Цзіна» були здавна закладені й завжди імпліцитно присутні деякі метафізичні константи і конструкції. Це і взаємоперехід однієї якості в іншу, і чергування двох основних начал, позитивного і негативного, і, нарешті, уявлення про світ і природу як про щось вище і єдине, цілісне та стабільне у всіх своїх циклічних чергуваннях та взаємопереходах.

У II столітті до н. е. «І-Цзін» був прийнятий конфуціанською традицією як один із канонів конфуціанського П'ятикнижжя, що зумовило її зміст та головні акценти. У чому це виражається?

У «Книзі змін» вдосконалення людини розкривається через етичну та естетичну термінологію, хоча ні етика, ні естетика тут ніколи не виділялись як самостійні науки. Тут уже фіксуються такі моральні якості, як добро, обов'язок, справедливість, совість, гідність, любов. Однак перш за все ці якості розглядаються не з боку внутрішньої структури, як властивості людської духовності, а у функціональному плані, оскільки вся книга є зводом правил, що визначають, як людині поводитися в різних життєвих ситуаціях.

Як зазначає відомий синолог В. Малявін, для китайців особистість – це насамперед «обличчя», втілення суспільної значущості людини. Китайська етика «особи» робить акцент на взаємозалежності індивідів: людина має «обличчя» доти, доки вона визнається іншими, і має робити те, чого чекає від неї суспільство (Малявін, 2019, с. 541).

Розкриття моральних якостей здійснюється через ставлення до розвитку, тобто зазначається їхня роль у розвитку людини, спрямування її до досконалості.

Так, добро – це здатність до оновлення, найвища форма творчості; зло – відсталість, гальмо, нездатність до оновлення. Коли людина не здатна до розвитку, зло, як колодка, «охоплює всю

людину знизу доверху». Воно охоплює шию, притискає вуха, щоб не чути ніяких умовлянь, тому ніякий компроміс зі злом фактично є неприпустимим.

Вже з епохи Хань (вчення Дун Чжун-шу) конфуціанці починають космологізувати етичні категорії та норми, поступово універсалізуючи їх і перетворюючи на основу не тільки людської екзистенції, але й буття самого Космосу. Вершини цей процес досягає в неоконфуціанстві, що створило універсальну моральну метафізику під гаслом відомого висловлювання Мен-цзи: «Небо і людина перебувають у гармонійній єдності» (тянь жень хе і) (Древнекитайская философия, 1972, с. 225).

Космічну значущість людини можна простежити і в такому народному прислів'ї: «Коли людина здійснить свій шлях, шлях Неба здійсниться сам собою», а справжня свобода – це дотримання Загального Шляху Космосу, співпраця з ним (Малявін, 2019, с. 16; 23).

Космологічність людини передбачає наявність у неї певних якостей. Розбір цих якостей та визначення ролі кожної з них в процесі самовдосконалення є центральним місцем в антропології Конфуція.

На сторінках своїх трактатів Вчитель розвиває цілу теорію шляхетної людини – цзюнь-цзи. У книзі «Чжунь юн», що входить до збірника «Чотирикнижжя», можна знайти таке визначення цієї людини:

Шляхетна людина поводиться відповідно до свого становища, не викликаючи заздрощів у тих, хто її оточує ззовні. Перебуваючи серед багатих і знатних, вона чинить так, як роблять серед багатих і знатних. Перебуваючи серед бідних і злиденних, вона чинить так, як роблять серед бідних і злиденних. Перебуваючи серед варварів, вона робить так, як роблять серед варварів. Знаходячись серед страждаючих і бідних, вона чинить так, як роблять серед страждаючих і бідних. Куди б шляхетна людина не потрапила, хіба вона не знайде своє місце? Займаючи високе становище, вона не зневажає нижчих за статусом. Займаючи низьке положення, вона не волає про допомогу до верхів. Суворо ставиться до себе і не збиткується з інших, тому не зустрічає ворожості. Вгорі не нарікає на Небо, внизу вона не звинувачує людей. Ось чому шляхетна людина поводиться скромно і чекає

наказу [Неба], маленька людина нехтує небезпекою і сподівається на щасливий випадок.

Вчитель сказав: «У стрільбі з лука є щось таке, що характеризує шляхетну людину: не потрапивши до центру мішені, запитують тільки з себе» (Конфуціанское «Четверокнижје», 2004, с. 133).

Образ цзюнь-цзи не може не нагадати ідеальний образ лицаря, але не лицаря-воїна, а лицаря-вченого та лицаря-чиновника. Цзюнь-цзи ставить відданість вище за вигоду (на відміну від свого антипода, нікчемної людини – сяо жэнь), цзюнь-цзи не може бути знярядям, він вимогливий до себе і поблажливий до інших, він готовий безсторонньо критикувати імператора в ім'я відданості тому ж імператору, він гуманний і справедливий, освічений і незмінно дотримується норм ритуалу, мудрий і щирий. Куди ж сягає коріння такого дивного для європейської культури образу? Наведемо цитату з книги відомого британського синолога першої половини ХХ століття С.П. Фіцджеральда, який виявив велику проникливість, описуючи генезу конфуціанства (йдеться про доімперський період епохи Раннього Чжоу, XI – VIII століття до н. е.):

Замість грецької концепції свободи, прерогативи громадянського класу, у китайській знаті, що була єдиним володарем політичної влади, існувала вірність (чжун): вірність сина батькові та членам клану, вірність чиновника князю, а князя – Синові Неба. За цим принципом будувалася вся феодальна система, як наслідок, правитель, щоб виправдати вірність, повинен керувати за допомогою справедливості, гуманності та щирості. Почесні клани не підкорялися закону. Закон являв собою систему покарань, що застосовувалися до простого народу. Життя «цзюнь-цзи» регламентувалося їхнім власним кодексом лицарської честі та моралі, відомим як «лі», ритуал. Злочин проти «лі», якщо він був досить серйозний, міг бути викуплений лише самогубством злочинця. Самогубство, таким чином, було благородним вчинком, яким аристократ міг змити ганьбу (Фіцджеральд, 1998, с. 66–67).

Таким чином, панетизм є найважливішою особливістю конфуціанства, що наклав свій відбиток на всю традиційну китайську культуру. Моральність – родова властивість людини, адже

саме наявність моральності відрізняє людину від тварини. Звідси походить важлива особливість конфуціанської антропології: людиною може бути названо лише *homo moralis*, людину моральну. Коротше кажучи, «людина – це звучить гордо», а що гордо не звучить, те й не людина. Справді, людьми не вважались, наприклад, «варвари» (тобто всі не китайці), що уподібнювались до звірів і птахів у людському образі. Інша річ, що їхня нелюдність несуттєва і минуща: якщо вони засвоять норми китайської культури (для китайців – культури *perse*, культури з великої літери), то вилюдняться і перестануть бути людиноподібними тваринами (антропологічного расизму традиційна китайська культура не знала).

Вивчення східної парадигми ідеальної людини буде не повним, якщо ми не проаналізуємо вчення Лао-цзи щодо цієї проблеми.

Хоча даосизм і конфуціанство пропонували різні, часто альтернативні способи вирішення філософських, моральних та соціальних проблем, антагонізм двох духовних систем вкрай рідко сягав спроб повного знищення одним з ідейних суперників іншого.

Якщо даосизм обстоював індивідуальну релігійну свободу і давав керівництво задля досягнення довголіття і навіть безсмертя окремих осіб, то дотримання конфуціанських норм сприяло утвердженню імперативів колективізму в китайському суспільстві.

І в конфуціанстві, і в даосизмі важливу роль відіграють суворо розроблені, складні системи ритуалів, проте в даосизмі ці ритуали відрізняються більшою варіативністю, більшою свободою, креативним підходом, тоді як у конфуціанстві порушення, а тим більше руйнування ритуалу розглядалось як зазіхання на загальний порядок у суспільстві та Природі. Ритуал у конфуціанстві визнавався всеосяжним способом упорядкування як зв'язку людини з природним («небесним») середовищем, так і функцій суспільного організму, підтримки суспільних взаємозв'язків: якщо весь світ побудований за єдиною моделлю, то і всі речі підпорядковуються загальним закономірностям.

Конфуціанська психокультура впливала головним чином на верхні «поверхи» особистості. Це вчення не мало адекватних

методів для якісної зміни глибинних структур психіки, та й не ставило перед собою такої мети. Даоси ж, навпаки, наголошували саме на зміні глибинних структур психіки і розробили відповідну техніку, яка давала змогу радикально перебудовувати вихідні психічні структури. З цієї причини до вчення Лао-цзи звертались люди, які, як правило, розчарувалися в цінностях матеріальної реальності, в цінностях зовнішнього світу, щоб набутти гармонії у світі внутрішньому.

Водночас конфуціанство пропонувало набір методів і засобів для досягнення успіху та благополуччя саме у зовнішньому світі. Однак і в даосизмі, і в конфуціанстві досягнення цих цілей передбачало старанну роботу над собою, самоосвіту і самовдосконалення з тією різницею, що даоси здійснювати цю роботу задля досягнення просвітлення або звільнення від ілюзій матеріального світу, бажань чи пасток, що роблять людину рабом, а конфуціанці – задля досягнення слави, визнання, кар'єрного зростання і, як наслідок, матеріального благополуччя.

Отже, ідеал благородної людини у даосизмі теж відрізняється від ідеалу цзюнь-цзи у конфуціанстві. Один із канонів «Дао де цзина», а саме «Канон Досконалості», повністю присвячений шляху вдосконалення та характеристиці ідеальної людини. Удосконалення за Лао-цзи – це зусилля (іронічне за своєю сутністю) «спустошення серця», що передбачає звільнення від будь-якого предметного знання. Досконалість є здатністю бути «дзеркалом світу», спонтанно переживати все, що відбувається у світі, або, іншими словами, бути зі світом, не роблячи розрахунків і не переслідуючи цілей. Мудрий вбирає все суще і... нічого не має: «Тому той, хто втрачає, часом набуває, а хто набуває – той втрачає» (Дао-Де цзин, 2004, с. 228).

Отже, ідеал людини – це мудрець, про якого Лао-цзи каже:

Не виходячи з двору, можеш пізнати світ. Не відчиняючи вікна, можеш побачити Небесний Шлях. Чим далі йдеш, тим менше дізнаєшся. Ось чому премудрий чоловік нікуди не ходить – а все знає, ні на що не дивиться – а все розуміє, нічого не робить – а все робиться (Дао-Де цзин, 2004, с. 246).

Мудрість – це знання, що зрослося із життям. Вона не видобувається довільним зусиллям думки, а, подібно до плоду, визріває в часі. У мудрості свої терміни: існуючи в часі, вона

проявляється тільки в конкретних обставинах, але зберігає в собі нескінченно довгий шлях серця. Мудрість є не чим іншим, як чесною і чистою, абсолютно невигадливою радістю життя. Відвертатися від неї заради знання безликого і всім доступного – велика дурість, що межує з безумством. «Погляд у віддалене» – таку багатозначну назву дала цьому розділу китайська традиція.

Мудрість у Лао-Цзи має моральний аспект: вона несе в собі своєрідний парадокс: чим менше людина думає про себе, тим більше те, чого вона досягає у світі, тобто чим вона більш морально досконала, тим більш здатна до розуміння світу, яке забезпечує їй успіх.

У повному розумінні моральним є лише той, хто вміє задовольнятися необхідним. Необхідно ж людині тільки те, що перебуває на Шляху. Шлях – це точка тяжіння всього суцього, таємна надія всіх людей. Це творча мати життя. Через Шлях проходить вісь світового кругообертання, круговороту. На ньому тримається єдність буття. Хто пізнав Шлях, миттєво очиститься і стане порожнім. Порожнеча ж дорівнює чистоті.

Шлях по суті порожній. Ця порожнеча є згодою Інь та Ян і рівновагою наповненого та порожнього. Той, хто йде цим шляхом, не хоче пересичення: він порожній – і тільки, але не називає себе порожнім, бо боїться, що люди обтяжать себе ідеєю порожнечі. Тільки той, хто має в собі пересичення, не впускає в своє серце думок про нове і старе, досягнення і руйнування (Дао-Дэ цзин, 2004, с. 121).

Філософського осмислення порожнечі китайська думка до «Дао-де цзина» не знала, у трактаті воно розроблено дуже глибоко. Порожнеча скрізь. Однак це не важливо. Важливіше те, що вона корисна. Чим більша порожнеча, тим сильніший рух, як це очевидно у випадку з ковальськими міхами (§ 5); з глини ліплять посуд, але його використання залежить від порожнечі, як, втім, і користування будинками (§ 11). Власне, і найбільше Дао – алгорія великої Порожнечі (Дао-Дэ цзин, 2004).

Досконала людина не відступає від Шляху заради своїх домагань і прагнень та не знищує свою автентичність. У розділі XXVIII Лао-цзи розвиває дуже важливу думку про те, що не існує непереборного протиріччя між самореалізацією особистості та життям у світі з людською спільнотою. Усуваючи

себе, мудрий дає світові бути і сам є частиною буття світу. Ця точка вищої рівноваги внутрішнього і зовнішнього вимірів людського життя перевершує як підпорядкування індивідуальності суспільством, так і нігілістичний бунт проти цивілізації. Вона є символічною «серединністю» існування, яка визначає або випереджає всі явища, але являє собою «інше» всіх видимих тенденцій. Настанови цього розділу начебто роз'яснюють сенс принципу оволодіння «силою обставин» чи «потенціалом ситуації», що лежить в основі традиційної китайської стратегії (Малявін, 2001, с. 113–114).

У концепції Лао-Цзи важливе місце посідає ідея про тотальну всеєдність, субстанціальну гармонію людини й природи. Сутність природи і всього Всесвіту полягає в безмежній гармонії всеєдності, де все, що відокремлене одне від одного, зливається воедино. Тут ми спостерігаємо естетичний аспект китайської антропології. Ця гармонія має свої ступені досконалості. Так, гармонія музичних звуків поєднує в собі стихійну гармонію світового хору і незбагненно безмовну гармонію Неба.

Важливо підкреслити, що досконалість будь-якої істоти, в тому числі людини, залежить від того, до якого рівня гармонії вона належить. Вищий ступінь досконалості, що містить вищий рівень гармонії, – це повністю свідоме життя, яке звільнило свої творчі потенції і насолоджується собою, це життя мудрої людини.

Мудрих небагато. Звісно, основа мудрості – знання. Однак не тільки й навіть не стільки. Головне в мудрості – вміння розумно використовувати свої знання і здібності, вміння приборкувати народжувані ними бажання й пристрасті, завдяки чому спрямовувати знання не на деструктивне розростання потреб, а у сферу розумного їх застосування, передусім на благо простих людей, якими керують мудрі: «Мудрий нічого не накопичує. Чим більше він робить для людей, тим більше одержує сам» (§ 81); «Навчаючись і щодня збільшуючи свої знання, той, хто слідує Дао, щодня зменшує свою активність», тобто бажання і прагнення (§ 48); не виявляючи активності («не виходячи з двору»), справжній мудрець «здатен пізнати світ» (§ 47); «Мудрий не має власних турбот; його турботи – це турботи людей. Добрим він робить добро, недобрим – теж добро, цим і досягається чеснота» (§ 49);

«Мудрець принциповий, але не шкодить; різкий, але не робить несправедливості; відвертий, але не безцеремонний; блискучий, але не засліплює» (§ 58); «Мудрий відмовляється від надмірностей, екстравагантності, марнотратства» (§ 29) (Дао-Дэ цзин, 2004).

Наведені цитати, число яких легко збільшити, досить чітко й повно характеризують того, хто у трактаті називається мудрим. До цього можна додати, що сам мудрець ніколи не пишається своєю мудрістю, не виставляє її напоказ. Швидше, навіть навпаки: «Той, хто знає, не говорить, той, хто говорить, не знає» (§ 56); «Мудрий ставить себе позаду інших – і тому виявляється попереду» (Дао-Дэ цзин, 2004). Саме та прихована, глибока, внутрішня мудрість, те накопичене вченням і перевірене досвідом знання, яке одне тільки й робить мудреця істинним мудрецем, у будь-якій ситуації майже автоматично виведе його вперед і вручить у його руки долі людей, і ось тут, ставши відповідальним за інших, мудрий повинен не схибити, він зобов'язаний налагодити те мудре управління, яке відповідає законам великого Дао.

Отже, згідно зі вченням Лао-Цзи, досконалість є вічним, всеосяжним, захованим елементом світобудови і поєднує темну, символічну область досвіду, в якій поєднуються протилежності граничної індивідуалізації і граничної загальності. Лао-Цзи доводить, що жити відповідно до досконалості – це стверджувати собою всесвітню гармонію, зберігаючи цілісність буття, тим самим здійснювати приховану підтримку всього Суцього.

Таким чином, образ досконалої людини, що був сформований у даоській філософській традиції, – це образ мудреця-пустельника, проте не позбавленого почуття відповідальності за долю свого народу та своєї країни. Це мудрець, який виховує свій народ не проповіддю, а особистим прикладом, усім образом свого життя.

Висновки. Перше, що впадає у вічі під час знайомства з концепцією ідеальної людини у давньокитайських трактатах, – це розуміння феномена самовдосконалення як умови духовного розвитку.

Другий момент, який також хотілося б відзначити, – це розуміння духовного розвитку через удосконалення моральної

свідомості, яке можливе внаслідок кропіткої роботи особистості над рисами свого характеру.

Умовою чи мотивацією до самовдосконалення виступають певні здібності людини, головною з яких є здатність до змін або трансформацій. У цьому контексті розкривається сенс відомої пари протилежностей: добра та зла. Добро – це здатність до оновлення, найвища форма творчості; зло – відсталість, гальмо, нездатність до оновлення. Це третій момент, на який також хотілося б звернути увагу.

Одним із центральних понять китайської концепції досконалої людини є гармонія як умова та кінцева мета процесу самовдосконалення. Гармонія у цьому контексті виступає як моральний, аксіологічний, естетичний, гносеологічний та праксеологічний імператив.

Два генія китайської філософської думки – Лао-цзи та Конфуцій – розвивали концепцію досконалої людини, ідентичну за цілями, але різну за способами досягнення.

Якщо концепція Конфуція впливала головним чином на верхні «поверхи» особистості, не торкаючись глибинних структур психіки, то концепція Лао-цзи наголошувала саме на зміні глибинних структур психіки, для чого були розроблені відповідні техніки та методи, які давали змогу радикально перебудувати основи психіки людини.

Однією з установок китайської культурної традиції є пієтет перед мудрістю предків, які дали зразок соціальної гармонії. Багато поколінь китайців постійно співвідносили свої уявлення, ідеї, рекомендації та взагалі весь модус поведінки з ідеалізованими зразками минулого, насамперед глибокої давнини. Сьогодні, в час глобалізованого світу, ми можемо вибирати собі зразки з різних культур, головне, мати правильний набір критеріїв, а такими у всі часи були моральність та духовність.

Отже, сучасна людина, що має здатність і мотивацію до змін, може вибрати собі один із варіантів, запропонованих китайською антропологією та психологією. Для досягнення кар'єрного зростання та матеріального добробуту підходить концепт Конфуція, такий популярний у сучасному Китаї. Якщо людина прагне глибинних метаморфоз, то їй буде корисним досвід даосів, популярний серед прихильників позитивної психології.

ЛІТЕРАТУРА

1. Веряскина В. Конфликт «образцового человека». *Человек*. 2004. № 4. С. 49–50.
2. Вильгельм Р., Вильгельм Г. Понимание «И-цзин» : сборник / пер. В. Курносова. Москва : Алетей, 1998. 208 с.
3. Дао-Дэ цзин, Ле-цзы, Гуань-цзы Даосские каноны / пер. с кит. В. Малявина. Москва : Астрель ; АСТ, 2004. 542 с.
4. Древнекитайская философия. Собрание текстов : в 2 т. Т. 1. Москва : Мысль, 1972. 303 с.
5. Конфуцианское «Четверокнижие» («Сы шу») / пер. с кит. и коммент. А. Кобзева и др. Москва : Восточная литература, 2004. 431 с.
6. Малявин В. Китайская цивилизация. Москва : Астрель ; АСТ, 2001. 632 с.
7. Малявин В. Сумерки Дао. Культура Китая на пороге Нового времени. Москва : АСТ, 2019. 560 с.
8. Селигман М. В поисках счастья. Как получать удовольствие от жизни каждый день / пер. с англ. Москва : Манн, Иванов и Фербер, 2011. 320 с.
9. Селигман М. Как научиться оптимизму / пер. с англ. Москва : Альпина Паблишер, 2018. 544 с.
10. Селигман М. Новая позитивная психология. Научный взгляд на счастье и смысл жизни / пер. с англ. Москва : София, 2006. 368 с.
11. Фицджеральд С.П. Китай. Краткая история культуры / пер. с англ. Р. Котенко ; науч. ред. Е. Торчинов. Санкт-Петербург : Евразия, 1998. 571 с.
12. Хоружий С. О старом и новом. Санкт-Петербург : Алетей, 2000. 477 с.
13. Чиксентмихайи М. Поток: Психология оптимального переживания / пер. с англ. Москва : Смысл ; Альпина Нон-фикшн, 2011. 461 с.

REFERENCES

1. Veryaskina, V. (2004) Konflikt “obraztsovogo cheloveka” [Conflict of “exemplary man”] *Chelovek*. 2004, № 4. S. 49–50. [in Russian]
2. Vil’gel’m, R., Vil’gel’m, G. (2003) Ponimaniye “I-TSzin” [Understanding the I Ching]. Moskva: Aleteyya, 224 s. [in Russian]
3. Dao-De tszin, Le-tszy, Guan’-tszy: Daoskiye kanony. (2004) [Tao Te Ching. Taoist Canons] / per. V. Malyavina. Moskva: Astrel; AST, 542 s. [in Russian]
4. Drevnekitayskaya filosofiya (1972) [Ancient Chinese Philosophy] Sobraniye tekstov v dvukh tomakh. T. I. Moskva: Mysl’, 303 s. [in Russian]
5. Konfutsianskoye “Chetveroknizhiye” (2004) [Confucian “Tetrabook”] Per. s kit. i koment. A. Kobzeva i dr. Moskva: Vostochnaya literatura, 2004. 431 s. [in Russian]

6. Malyavin, V. Kitayskaya tsivilizatsiya (2001) [Chinese Civilization] Moskva: Astrel; AST, 632 s. [in Russian]
7. Malyavin, V. Sumerki Dao. Kul'tura Kitaya na poroge Novogo vremeni. (2019).[Twilight Tao. Chinese Culture on the Threshold of Modern Times] Moskva: AST, 560 s. [in Russian]
8. Seligman, M. V poiskakh schast'ya.Kak poluchat' udovol'stviye ot zhizni kazhdyy den' (2011) [In Search of Happiness. How to Enjoy Every Day]. Moskva: Mann, Ivanov i Ferber, 320 s. [in Russian]
9. Seligman, M. Kak nauchit'sya optimizmu (2018) [How to Learn Optimism] Moskva: Al'pina Pablisher, 544 s. [in Russian]
10. Seligman, M. Novaya pozitivnaya psikhologiya. Nauchnyy vzglyad na schast'ye i smysl zhizni (2006) [New Ppositive Psychology. Scientific View of Happiness and Meaning of Life]. Moskva: Sofiya, 368 s. [in Russian]
11. Fitsdzheral'd, S.P. Kitay. Kratkaya storiya kul'tury (1998) [China: A Short Cultural History] / per. s angl. R. Kotenko ; nauch. red. Ye. Torchinov. Sankt-Peterburh: Yevraziya, 571 s. [in Russian]
12. Khoruzhiy, S.S. O starom i novom. (2000) [About Old and New] Sankt-Peterburh: Aleteya, 477 s. [in Russian]
13. Chiksentmikhayi, M. Potok: Psikhologiya optimal'nogo perezhivaniya (2011) [Flow: The Psychology of Optimal Experience] / per. s angl. Moskva: Smysl, Al'pina Non-fikshn, 461 s. [in Russian]

УДК 1:37.01

ТКАЧЕНКО Олександр – кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії імені професора Валерія Григоровича Скотного, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, 24, вул. Івана Франка, Дрогобич, Україна, індекс 82100 (tkacenkoaleksandr1928@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0674-0144>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.spec.11>

Бібліографічний опис статті: Ткаченко, О., (2022). Паризька декларація «Європа, в яку ми можемо вірити» і проблеми сучасної освіти. *Людинознавчі студії: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філософія»*, Спецвипуск, 165–177, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.spec.11>

ПАРИЗЬКА ДЕКЛАРАЦІЯ «ЄВРОПА, В ЯКУ МИ МОЖЕМО ВІРИТИ» (2017) І ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ

***Анотація.** Метою статті є соціально-філософський аналіз однієї з головних ідей Паризької декларації 2017 року «Європа, в яку ми можемо вірити», а саме проблеми сучасної освіти. **Методологічними** засадами дослідження стали філософсько-антропологічний напрям та християнська догматика. Також для вирішення поставлених завдань використано герменевтичний та традиціоналістський підходи. **Наукова новизна.** Зміст Паризької декларації розглядається не як критика Європейського простору, а як спроба європейських інтелектуалів з філософських позицій показати «справжню Європу», акцентувавши увагу на істинних цінностях європейського спадку. Паризька декларація – це голос розуму, який повинен звучати у цьому складному світі, наповненому пропагандою та маніпуляціями. В Декларації йдеться не про хронологічні питання історичного буття Європи, а про особливий спосіб існування людини. Концептуальне виявлення глибинних засад традиції у її духовних вимірах дало змогу глибше*

зрозуміти проблеми європейської освіти. **Висновки.** Наголошуючи на тому, що сутністю «справжньої Європи» є її християнський та філософський діалогічний характер, автори Декларації визначають головну мету освіти – творення мислячої, вільної людини. Підкреслюючи значимість християнства як основи європейської культури, наголошуємо на вихованні (навчанні) дітей, молоді не стільки у дусі християнських цінностей, скільки самим духом християнської Істини. Також важливим залишається питання реформування програм навчання так, щоб вони служили для передачі спільної культурної спадщини, а не для індоктринації молоді культурою відторгнення.

Ключові слова: античність, Європа, індоктринація, культура, людина, освіта, традиція, християнство.

TKACHENKO Oleksandr – Candidate of Philosophy Sciences, Associate Professor at the Philosophy Department named after Valeriy Skotnyy, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24, Ivan Franko Str., Drohobych, Ukraine, postal code 82100 (tkachenkoaleksandr1928@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0674-0144>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.spec.11>

To cite this article: Tkachenko, O., (2022). Paryzhska deklaratsiia “Ievropa, v yaku my mozhemo viryty” (2017) i problemy suchasnoi osvity. [The Paris declaration “A Europe we can believe in” (2017) and problems of modern education]. *Liudynoznavchi studii: zbirnyk naukovykh prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia “Filosofiiia” – Human Studies. Series of «Philosophy»: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, Special issue, 165–177, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.spec.11>

THE PARIS STATEMENT “A EUROPE WE CAN BELIEVE IN” (2017) AND PROBLEMS OF MODERN EDUCATION

Summary. *The purpose of the article is to give a socio-philosophical analysis of one of the main ideas in the Paris statement of 2017 “A Europe we can believe in” – the problem of modern education. The philosophical and anthropological*

*direction and Christian dogma became the **methodological basis** for the research. Also, hermeneutic and traditionalist approaches were used to solve the tasks. **Scientific novelty.** The content of the Paris Statement is not viewed as a criticism of the European space, rather an attempt undertaken by European intellectuals to show the “real Europe” from a philosophical standpoint emphasizing the true values of the European heritage. The Paris Statement is the voice of reason that must be heard in this complex world filled with propaganda and manipulation. The statement does not dwell on the chronological issues of Europe’s historical existence but on a special way of human existence. The conceptual identification of the deep foundations of the tradition in its spiritual dimensions makes it possible to deeper understand the problems in European education. **Conclusions.** Emphasizing that the essence of real Europe is its Christian and philosophical dialogic character, the authors of the statement define the main goal of education – creating a thinking, free person. Emphasizing the importance of Christianity as the basis for European culture, the stress is placed on the upbringing (educating) of children and youth not so much in the spirit of Christian values, but in the very spirit of Christian Truth. Also important remains the issue of reforming curricula to transmit a common cultural heritage, and not to indoctrinate the youth with a culture of repudiation.*

Key words: antiquity, Europe, indoctrination, culture, human, education, tradition, Christianity.

Постановка проблеми. Минуло майже п’ять років з дня публікації Паризької декларації під назвою «Європа, в яку ми можемо вірити» (“A Europe we can believe in”), яку без перебільшення можна назвати однією з головних інтелектуальних подій 2017 року. В ній відомі європейські мислителі¹ Франції, Німеччини, Великобританії, Іспанії, Польщі та інших країн запропонували своє розуміння сучасної Європи, над якою «з усім

---

¹ Philippe Bénétou (France), Rémi Brague (France), Chantal Delsol (France), Roman Joch (Česko), Láncki András (Magyarország), Ryszard Legutko (Polska), Pierre Manent (France), Janne Haaland Matlary (Norge), Dalmacio Negro Pavón (España), Roger Scruton (United Kingdom), Robert Spaemann (Deutschland), Bart Jan Spruyt (Nederland), Matthias Storme (België).

її багатством і неймовірністю нависла загроза внаслідок помилкового розуміння самої себе» (The Paris Statement, 2017). Зазначимо, що це не перший критичний аналіз² європейського простору, який починається з епохи модерну. Дійсно, «про смерть Європи ми вже чуємо останні 200 років. Про смерть Європейського Союзу ми чуємо останні 15 років. Але вони, як в тому анекдоті Марка Твена: не помирають і не помирають» (Грицак, 2018). Нашим головним завданням є не продовження такої критики, адже сучасна Європа – це простір свободи, прав людини, реалізації її інформаційних і творчих можливостей, прагнення утвердити цінності миролюбства, терпимості, неагресивного мислення та поведінки.

Паризька декларація, на наш погляд, є не просто критикою, а спробою європейських інтелектуалів з філософських позицій показати «справжню Європу», акцентувавши увагу на істинних цінностях європейської традиції, адже насправді річ у тім, щоб уміти об'єктивно побачити і розрізнити, а не тільки здійснити спроби оцінювати сучасну Європу поняттями «добре» й «погано». Ці питання мають надзвичайно велике значення, зумовлене європейським вектором розвитку України.

Метою статті є соціально-філософський аналіз однієї з головних ідей Паризької декларації 2017 року «Європа, в яку ми можемо вірити» – проблеми сучасної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На думку А. Баумейстера, Паризька декларація знову актуалізує важливі питання про природу та цінності європейської традиції. Що таке Європа? Якою була справжня історія Європи? Які ідеї та цінності сформували сучасну Європу? Яким повинно бути майбутнє європейської цивілізації? (Баумейстер, 2017).

Український філософ вважає, що Паризька декларація – це голос розуму, який повинен чітко й твердо звучати у цьому складному світі, наповненому пропагандою та маніпуляціями.

---

² Так, критика зосереджувалась, наприклад, на профанному гуманізмі, необмеженому раціоналізмі, розпаді цілісного буття людини, її самозвеличенні, прагненні до утопічного прогресу. Слова Шпенглера на початку ХХ ст. про «занепад Європи», які поставили під сумнів усі досягнення «єри розуму», звучали як здійснене проорцтво.

Йдеться про філософію як «практику розуміння, вияснення, практику критики та зваженого аналізу» (Баумейстер, 2017).

Більш стриманою є позиція Еріка Шліссера (2017), який пише, що Паризька заява була підписана еkleктичним різноманіттям незалежних мислителів, лжепророками; вона не вирішує проблеми регіонального націоналізму (Шотландія, Каталонія, Фландрія), і «деколи вона являє собою невиразний компромісний текст» (Schliesser, 2017), хоча він розділяє стурбованість авторів Декларації стосовно «зростаючої спустошеності європейського культурного і духовного життя і відсутності сьогодні в Європі «державної мудрості»» (Schliesser, 2017).

Ідеологізованою, на наш погляд, є також оцінка Декларації Сімоном Штраусом (2017), який вважає, що група консервативно налаштованих інтелектуалів запропонувала маніфест, у якому добрі наміри поєднуються з деякими заїждженими формулами провокації і дуже мало розмов про «дух Європи». Дивними видаються останні слова, адже саме про істинний дух Європи йдеться в Паризькій декларації.

Якими б не були ідеологічні протистояння в сучасній Європі, а, на жаль, політика дуже часто визначає релігійні, соціально-культурні проблеми, погодимось з українським істориком Ярославом Грицаком (2018), який наголошує на тому, що Європа не має іншого вибору, крім повернення до серйозних розмов про цінності, «тому що мусить бути щось таке, що називається метафізикою політики, метафізикою ідентичності, яка робить нас більшими від того, ким ми є» (Грицак, 2018).

В цьому контексті актуальність Паризької декларації 2017 року не викликає сумнівів. В запропонованих сучасними філософами положеннях акцентується увага на значимості того спадку – живого духу, за який ми несемо відповідальність перед наступними поколіннями.

Основний матеріал. Текст Декларації на дев'яти європейських мовах було опубліковано в жовтні 2017 року. Він складається з 36 положень. Власне проблемам освіти присвячені 21, 32 параграфи. Хоча роздуми авторів Декларації про роль і місце традиції, зокрема релігійної, сім'ї в сучасному світі, проблеми свободи та виклики глобальної цивілізації особливо важливі, якщо ми прагнемо зрозуміти істинну мету і зміст освіти та виховання.

Насамперед потрібно уточнити твердження авторів Декларації про те, що «Європа мусить черпати з бездонної мудрості своїх традицій, а не послуговуватися спрощеними гаслами та відозвами, що породжують розщеплення та емоції» (The Paris Statement, 2017). Про які «бездонні мудрості традиції» йдеться? Що саме складає те, що носить ім'я «Європа»? Погодимось з А.В. Ахутіним, який вважає, що «ні об'єктивні «логії» (етно-, культуро-, соціо-, політико-), ні історичні перекази, ні навіть практичні вимоги самовизначення в Конституції Європейського Союзу <...> не відповідають на запитання, що ж це за спадок» (Ахутін, 2013).

Автори Декларації чітко зазначають, що першопочатками «справжньої Європи» є античність та християнство. Як філософи, вони розуміють, що має йтися не про хронологічні питання історичного буття Європи, а про особливий спосіб існування людини. Дійсно, «єдине, що надає внутрішній зв'язок Європі, – культура, яка по суті свого буття визначена філософствуванням» (Ахутін, 2013), яке творить європейську культуру. «Справжня Європа зберегла пам'ять <...> про дух філософських диспутів» (The Paris Statement, 2017).

Отже, подальші наші роздуми про освіту та виховання будуть визначатися двома головними ідеями про те, що сутністю «справжньої Європи» є її християнський та філософський діалогічний характер, а це означає творення мислячої, вільної людини, а не тільки фахівця в тій чи іншій сфері; виховання людської душі; формування здатності піклуватися про свою душу; культивування людини як людини. Тільки такий спосіб існування людини у світі можна назвати європейським. Крім того, Європа – це єдина духовна сутність, яка внутрішньо включає свої традиції, спілкування культур. Для нас тут головним є актуалізація традиції як особливої онтологічної реальності; метафізичної основи буття культури; антропологічного стрижня. Саме традиція як трансчасовий і просторовий феномен священний, релігійний за своїм змістом в історії культури є онтологічним принципом людського існування. Традиція задає внутрішній зв'язок умовам реалізації духовного потенціалу людини, суспільства, народу і людства в історії. Пригадаємо К. Ясперса, який писав таке:

Людина живе не ізольовано, а як член сім'ї в домі, як товариш у спілкуванні індивідів, як співвітчизник, що належить певному історичному цілому. Вона стає самою собою завдяки традиціям, які дозволяють їй зазирнути в темні глибини свого походження і жити, відчуваючи відповідальність за майбутнє своє і своїх близьких; занурена на довгий час в субстанцію своєї історичності, людина дійсно присутня у світі, який створюється нею з отриманого спадку (Ясперс, 1994, с. 235).

В Декларації (2017) наголошується на тому, що наші університети є гордістю європейської цивілізації. Однак, на жаль, «якщо колись вони старалися передавати новим поколінням мудрість попередніх віків, то нині їхня більшість ставить знак рівності між критичним мисленням і нерозумним відторгненням минулого» (The Paris Statement, 2017).

Не важко помітити, що автори Декларації, на відміну від ідеологів транснаціональних парадигм Європи, усвідомлюють, що розмивання традиційних релігійних основ Європи – християнського спадку – може привести до її майбутнього зникнення. Теоретичний, духовно-практичний досвід, який накопичений релігією в розумінні людського буття, на наш погляд, завжди повинен залишатися чи не найголовнішим у розумінні та організації освітнього процесу. Наприклад, йдеться про потенціал християнської антропології, яка має величезне теоретичне й практичне значення. Невипадково спостерігається дедалі більша зацікавленість в антропологічному та педагогічному змісті творів святих Отців Церкви, філософсько-педагогічних ідей представників релігійної філософії. Надання педагогіці християнського смислу, а точніше, освячення педагогічної думки й практики Світлом Христовим, пов'язане з розумінням того, що християнство є не тільки спасінням людства, але й певним одкровенням про людину, Церкву, яка є тілом Христовим і Боголюдським організмом, тобто єдністю Божественного і людського начал. Засвоєння істин християнського світовідношення сучасним педагогічним мисленням, отже, й відповідними педагогічними практиками дасть змогу перестати говорити про виховання дітей у дусі християнських цінностей і перейти до виховання (навчання) їх самим духом християнської Істини.

Стурбовані автори Декларації і тим, що в університетах поступово змінюється ідеал інтелектуальної чесності та об'єктивності, які раніше були дороговказом європейського духу.

Дисципліна мислення, що колись прагнула звільнити розум від тиранії домінуючої думки, переродилась у самовдоволену і безрефлекційну упередженість щодо всього нашого власного. Така постава культурного відторгнення стала дешевим і простим способом бути «критичним» (The Paris Statement, 2017).

В цьому контексті ми хотіли б зупинитись на кількох міркуваннях. По-перше, поруч із розвитком науки й техніки йдуть байдужість до роздумів, тотальна бездумність, внаслідок чого людина починає заперечувати й відкидати глибокі роздуми над сенсом, який панує у світі і який, власне, є її визначальною характеристикою. На жаль, під впливом різноманітних інтересів та історичних спонук життя люди все менше віддаються природному потягу їх розуму в напрямі філософії та мудрості. Відсутність істинної раціональності стає джерелом нерозуміння людьми свого власного існування і призначення. Онтологічно притаманна людині мудрість розуму (універсальне самопізнання духу) стає відчуженою формою, і вкотре на авансцені історії панує головний герой – зіпсутий «натуралізм» і «прагматизм» раціоналізм. Трагізм цієї іронії посилюється в ситуації, коли сучасне суспільство, маючи захист у системі освіти як потенційної умови звільнення свідомості людини від «розрахункового мислення» (М. Гайдеггер) ігнорує таку можливість. Без сумніву, «слід зупинити культ експертності, що шириться коштом втрати мудрості, такту і культури в нашому житті. Не може бути відновлення Європи без рішучої відмови <...> зведення мудрості до технічних навичок» (The Paris Statement, 2017).

По-друге, погодимось з авторами Декларації в тому, що принцип релятивізму глибоко проникає у всі сфери суспільного життя і, зокрема, в освіту.

Протягом останніх поколінь це промують в аудиторіях, і воно стало доктриною, догмою. А кожного нового послідовника такого культурного кредо вважають «просвітленим» і духовно обраним. В результаті наші університети стали нині активними агентами постійної культурної деструкції (The Paris Statement, 2017).

Однак відмова від абсолютного і поширення релятивізму у сучасній культурі є небезпечним симптомом для людського ставлення до світу. В умовах технологічної цивілізації абсолютне з елементу життєвої мудрості перетворюється на силу, ворожу життю, тому, можливо, нам слід повернутись до того культурно-історичного досвіду, в якому абсолютне сприймалося в статусі іманентного не лише людській свідомості, але й будь-якому буттю взагалі (Петрушенко, 2013).

Йдеться про релігію. З теологічного самопізнання пропонують починати оновлення Європи також автори Паризької заяви.

Універсалізм та універсалізуючі претензії фальшивої Європи показують, що вона є ерзац-релігійним проєктом разом із сильними квазірелігійними обов'язками і анафемою. Це потужний опіум, який паралізує Європу як політичний організм. Ми мусимо наполягати на тому, щоб релігійні прагнення були релігійною – у вузькому значенні цього слова – сферою, а не сферою політики, а тим паче не сферою бюрократичної адміністрації. Для відновлення нашої політичної та історичної суб'єктності критично важливою є ресекуляризація європейського суспільного життя (The Paris Statement, 2017).

По-третє, в Декларації акцентується увага на небезпечній для вищої освіти тенденції – індокринації. Це один із двох типів освіти, який, згідно з Аврамом Ноамом Хомським (2012), разуче відрізняється від традиційної форми. Якщо остання бере початок з Просвітництва, а її метою є дослідження в контексті традиції та творення, то сутність індокринації – ідеологічна обробка (Noam Chomsky, 2012). У своєму виступі «Мета освіти» на конференції «Навчання без кордонів» в Лондоні Ноам Хомський (2012) звернув увагу на те, що, після 60-х років ХХ ст. робляться спроби повернути систему освіти в напрямі більшого контролю, більшої індоктринації, більшої професійної підготовки, яка заманює студентів у пастку конформізму тощо. На жаль, соціально-гуманітарна освіта завжди була і є «об'єктом ідеологічної індоктринації, коли суто наукові принципи та педагогічні вимоги методики викладання приносяться в жертву вимогам політичної кон'юнктури і вузькопартійної доцільності. Залежно від політичної та ціннісної орієнтації ліберали, націоналісти, комуністи, фашисти, мультикультуралісти чи ідейно

вмотивовані гомосексуалісти дуже по-різному визначають і визначатимуть «фажливі» історичні факти, не говорячи вже про принципово відмінну їх інтерпретацію (Розумюк, 2009, с. 120). У зв'язку з цим автори Декларації закликають «реформувати програми навчання так, щоб вони служили для передачі спільної культурної спадщини, а не для індоктринації молоді культурою відторгнення» (The Paris Statement, 2017). На думку багатьох дослідників, освіта завжди претендувала на те, щоб виховувати людей, але насправді в освітніх моделях формальної педагогіки та ідеологічної «обробки» живі та прекрасні особистісні основи учнів/студентів фрагментуються і розмиваються.

Декілька слів хотілося б сказати про феномен учительства, адже «на вчителях і вихователях кожного рівня лежить обов'язок пам'яті. Вони мають гордитися своєю роллю моста, що поєднує минулі покоління з прийдешніми» (The Paris Statement, 2017). В цьому контексті пригадується один із геніальних висновків В.Г. Табачковського (2005), якого він доходить, розмірковуючи про проблеми педагогіки у зв'язку із сучасною філософською антропологією. «Учитель є свого роду повпредом: а) типу соціуму; б) типу культури; в) світу дорослих; г) людства; д) світу загалом – для кожного, хто постає у ролі учня» (Табачковський, 2005, с. 145). В Декларації актуалізується роль учителя у підтриманні порозуміння між поколіннями, адже

учитель – це персональна й водночас загальнозначуща запорука нероз'єднаності «зв'язку часів» у людському способі буття <...> Самим чинником власного буття, сумлінністю щодо своїх рольових функцій вчитель репрезентує спосіб трансформації часового у вічне (Табачковський, 2005, с. 146).

Висновки. Соціально-філософський аналіз головних ідей Паризької декларації «Європа, в яку ми можемо вірити» 2017 року показав стурбованість сучасних мислителів тенденціями європейського освітнього простору. На жаль, ми живемо в такий період історії, який веде «до відриву від субстанційних передумов, від традицій до того, що складає голе мислення, начебто в цій позбавленій субстатійності сфері чистої раціональності (ratio) щось може бути створено» (Ясперс, 1994, с. 245), тому необхідно усвідомлювати духовний, предметний зміст традиції, яка повинна визначати освіту й виховання. Традиція, в яку

входить людина в будь-який момент сучасності, потенційно здатна вивести її зі стану байдужості, конформізму і нагадати про відповідальність та обов'язок, які безпосередньо пов'язані зі ставленням до духовних основ культурно-історичного процесу.

Наголошуючи на тому, що сутністю «справжньої Європи» є її християнський та філософський діалогічний характер, автори Декларації визначають головну мету освіти – творення мислячої, вільної людини. Ми повинні дати відповідь на такі запитання: «Яким ми бачимо майбутнього випускника університету: засобом економічного зростання держави, уявного прогресу чи Людиною?», «Чи не перетворюється освіта на керований економічними потребами та орієнтаціями ринку праці проєкт?». Будемо реалістами, адже багато освічених студентів поступово перетворились на покоління, яке не вмє жити й творити. Підкреслюючи значимість християнства як основи європейської культури, наголошуємо на вихованні (навчанні) дітей, молоді не стільки у дусі християнських цінностей, скільки самим духом християнської Істини.

Поза сумнівом, тенденції, на яких наголошено в Паризькій декларації, отримують своє відображення – складне й нелінійне – в Україні. Причому воно є специфічним і потребує глибоких та всебічних досліджень.

Ідеї Паризької декларації спонукають до подальших досліджень проблем глобального управління освітою; ролі культурних та історичних факторів, що впливають на національну освітню політику та її результати; співвідношення європейських і національних стандартів якості освіти; проблем сучасної гендерної освіти тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ахутин А.В. Философское существо европейской культуры. 2013. URL: <https://www.academia.edu/5615441> (дата звернення: 10.06.2022).
2. Баумейстер А. О соблазнах ложной Европы. Почему парижская декларация ведущих философов чрезвычайно важна именно сейчас. 2017. URL: <https://day.kyiv.ua/ru/blog/politika/o-soblaznah-lozhnoy-evropy> (дата звернення: 03.06.2022).

3. Грицак Я.М. Європа – це криза. 2018. URL: <https://zbruc.eu/node/83180> (дата звернення: 10.04.2022).
4. Петрушенко В.Л. Абсолютне як іманентне свідомості: людські надбаня чи втрати? 2013. URL: <http://7promeniv.com.ua/naukovi-doslidzhennia/mizhdystsyplinarnyi-zhurnal/202-2013-vipusk-1/1117-viktor-petrushenko-absoliutne-iaak-imanentne-svidomosti.html> (дата звернення: 10.04.2022).
5. Розумюк В.В. Індоктринація псевдоісторією: модифікація свідомості засобами освіти. *Дослідження світової політики* : збірник наукових праць. Вип. 49. Київ : ІСЕМВ НАН України, 2009. С. 114–121.
6. Табачковський В.Г. Проблеми педагогіки у світлі сучасної філософської антропології. *Філософія освіти*. 2005. № 1. С. 135–147.
7. Ясперс К. Смысл и назначение истории. Москва : Республика, 1994. 527 с.
8. Chomsky N. Відеоматеріали виступу на конференції “Learning Without Frontiers”. 2012. Лондон. URL: <https://profesorbaker.wordpress.com/2012/02/01/noam-chomsky-the-purpose-of-education-learning-without-frontiers> (дата звернення: 13.05.2022).
9. Schliesser E. On the Paris Statement. 2017. URL: <https://digressionsnimpresions.typepad.com/digressionsnimpresions/2017/11/on-the-paris-statement.html> (дата звернення: 25.06.2022).
10. Strauss S. Manifest über europas zukunft: Resäkularisierung und Selbstbehauptung. 2017. URL: <https://www.faz.net/aktuell/feuilleton/intellektuelle-fordern-geistige-renovation-europas-15245035.html> (дата звернення: 21.06.2022).
11. The Paris Statement. A Europe we can believe in. 2017. URL: <https://thetrueeurope.eu/a-europe-we-can-believe-in> (дата звернення: 12.01.2022).

REFERENCES

1. Akhutyn, A.V. (2013). Fylosofskoe sushchestvo evropeiskoi kultury. [Philosophical being of European culture] Retrieved June 10, 2022, from <https://www.academia.edu/5615441> [in Russian].
2. Baumeister, A. (2017). O soblaznakh lozhnoi Evropy. Pochemu paryzhskaya deklaratsiya vedushchikh fylosofov chrezvychaino vazhna ymenno seichas. [About the temptations of false Europe. Why the Paris Declaration of Leading Philosophers is Extremely Important Right Now] Retrieved June 03, 2022, from <https://day.kyiv.ua/ru/blog/politika/o-soblaznah-lozhnoy-evropy> [in Russian].
3. Chomsky, N. (2012). Videomaterialy vystupu na konferentsii “Learning Without Frontiers” 25 yanvaria 2012, London. Retrieved May 13, 2022, from <https://profesorbaker.wordpress.com/2012/02/01/noam-chomsky-the-purpose-of-education-learning-without-frontiers> [in English].
4. Hrytsak, Ya.M. (2018). Yevropa – tse kryza [Europe is a crisis]. Retrieved April 10, 2022, from <https://zbruc.eu/node/83180> [in Ukrainian].

5. Petrusenko, V.L. (2013). Absolutne yak imanentne svidomosti: liudski nadbannia chy vtraty? [Absolutely like immanent evidence: what do people spend?] Retrieved April 10, 2022, from <http://7promeniv.com.ua/naukovidoslidzhennia/mizhdystyplinarnyi-zhurnal/202-2013-vipusk-1/1117-viktor-petrushenko-absolutne-ia-imanentne-svidomosti.html>.

6. Rozumiuk, V.V. (2009). Indokrynatsiia psevdohistoriieiu: modyfikatsiia svidomosti zasobamy osvity. [Indoctrination by pseudo-history: modification of consciousness by means of education] *Doslidzhennia svitovoi polityky: Zb. nauk. pr. – Research of world politics: Collection of scientific papers*. K.: ISEMV NAN Ukrainy, № 49, 114–121 [in Ukrainian].

7. Schliesser, E. (2017). On the Paris Statement. Retrieved July 25, 2022, from <https://digressionsnimpresions.typepad.com/digressionsnimpresions/2017/11/on-the-paris-statement.html>.

8. Strauss, S. (2017). Manifest über Europas Zukunft: Resäkularisierung und Selbstbehauptung. Retrieved June 21, 2022, from <https://www.faz.net/aktuell/feuilleton/intellektuelle-fordern-geistige-renovation-europas-15245035.html>.

9. Tabachkovskyi, V.H. (2005). Problemy pedahohiky u svitli suchasnoi filosofskoi antropolohii. [Problems of pedagogy in the light of modern philosophical anthropology] *Filosofii osvity – Philosophy of education*, № 1, 135–147 [in Ukrainian].

10. The Paris Statement. A Europe we can believe in. (2017). Retrieved January 12, 2022, from <https://thetrueeurope.eu/a-europe-we-can-believe-in>.

11. Yaspers, K. (1994). Smysl y naznacheniye ystoryy. [Meaning and purpose of history]. M.: Respublyka [in Russian].

ХАЛІМАН Марина – кандидат філософських наук, Запорізький національний університет, 66, вул. Жуковського, м. Запоріжжя, Україна, індекс 69600 (*mary.khaliman@gmail.com*)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8980-8097>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.spec.12>

Бібліографічний опис статті: Халіман, М., (2022). Євроінтеграція жінок до та в період воєнного стану на території України. *Людознавчі студії: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філософія», Спецвипуск*, 178–191, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.spec.12>

ЄВРОІНТЕГРАЦІЯ ЖІНОК ДО ТА В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

Анотація. *Проблема соціального та правового захисту жінок як в Україні, так і в усьому світі була та залишається кричущою та потребує постійного втручання й регулювання. Жінки всього світу регулярно стають жертвами домашнього насилля, а більша частина випадків насилля замовчується жінками з різних психологічних причин, що унеможлиблює надання їм допомоги кваліфікованими соціальними службами, психологами та реабілітологами. Найжахливішим у таких ситуаціях є те, що часто від домашнього насилля у сім'ї потерпають і діти. Вони можуть зазнавати як фізичних знущань від кривдника, так і психологічної травми через знущання над їхніми матерями. Карантин, спричинений COVID-19, призвів до зростання кількості звернень жінок до органів МВС України зі скаргами на домашнє насилля. Кількість звернень на початку 2020 року зросла на 48% порівняно з показником 2019 року. Запровадження на території України воєнного стану, на жаль, не надто поліпшило цю статистику, жінки продовжують потерпати від домашнього насилля. Вирішити це питання та наблизити Україну до європейського рівня розв'язання цієї проблеми покликана міжнародна угода Ради Європи щодо насильства проти жінок та домашнього насильства (далі – Стамбульська*

конвенція), відкрита для підписання у Стамбулі (Туреччина) у 2011 році, ратифікована Україною 21 червня 2022 року. **Метою** дослідження є одержання свідчень і конкретних даних про рівень поширеності насильства щодо жінок в Україні, контекст насильства та фактори ризику, що стосуються окремих індивідів, рівень наближення України до європейського рівня подолання домашнього насилля. Як **методологія** було використано метод соціологічних опитувань, метод психологічного аналізу та статистичні методи дослідження. **Наукова новизна** результатів дослідження полягає в тому, що у статті було проаналізовано сучасний стан проявів домашнього насильства в Україні, причини погіршення ситуації з домашнім насиллям внаслідок пандемії COVID-19 та запровадження воєнного стану на території України, розглянуто наслідки та значення ратифікації Україною Стамбульської конвенції, можливі перспективи покращення захисту прав українських жінок як у межах нашої держави, так і за кордоном. **Висновки**, отримані внаслідок проведеного дослідження, дають змогу вважати, що Україна нині наближається до вступу до ЄС за рівнем захисту прав та свобод людини та громадянина. Головним чином це відбувається завдяки євроінтеграції українських жінок та посилення охорони їхніх прав та свобод національним законодавством способами та заходами, наближеними до європейських.

Ключові слова: дискримінація, толерантність, домашнє насильство, європейська інтеграція, гендерна рівність.

KHALIMAN Maryna – Candidate of Philosophy Sciences, Zaporizhzhya National University, 66, Zhukovsky str., Zaporozhye, Ukraine, postal code 69600 (mary.khaliman@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8980-8097>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.spec.12>

To cite this article: Khaliman, M., (2022). European integration of women before and during the martial law in Ukraine. *Liudynoznavchi studii: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia "Filosofiiia" – Human Studies. Series of "Philosophy": a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Special issue, 178–191, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.spec.12>*

EUROPEAN INTEGRATION OF WOMEN BEFORE AND DURING THE MARTIAL LAW IN UKRAINE

Summary. The purpose problem of social and legal protection of women, both in Ukraine and around the world, was and remains blatant and requires constant intervention and regulation. Women around the world regularly become victims of domestic violence, and the majority of cases of violence are kept silent by women for various psychological reasons, which make it impossible to provide them with help from qualified social services, psychologists and rehabilitation specialists. The most terrible thing in such situations is that often children also suffer from domestic violence in the family. They may experience both physical abuse from the abuser and psychological trauma from the abuse of their mothers. The quarantine caused by COVID-19 has led to an increase in the number of appeals by women to the Ministry of Internal Affairs of Ukraine with complaints of domestic violence. The number of requests at the beginning of 2020 increased by 48% compared to the indicator of 2019. The introduction of martial law on the territory of Ukraine, unfortunately, did not improve these statistics too much; women continue to suffer from domestic violence. The international agreement of the Council of Europe on violence against women and domestic violence (hereinafter – the Istanbul Convention), opened for signature in Istanbul (Turkey) in 2011, ratified by Ukraine on June 21, 2022, is intended to solve this issue and bring Ukraine closer to the European level of solving this problem. Therefore, the purpose of the study is to obtain evidence and specific data about the level of prevalence of violence against women in Ukraine, about the context of violence and risk factors related to individual individuals, the level of Ukraine's approach to the European level of overcoming domestic violence. As a methodology, the method of sociological surveys, the method of psychological analysis and statistical research methods were used. The scientific novelty of the research results is that the article analyzed the current state of manifestations of domestic violence in Ukraine, the reasons for the deterioration of the situation with domestic violence due to the COVID-19 pandemic and the introduction of martial law on the territory of Ukraine, analyzed the consequences and significance of Ukraine's ratification of the Istanbul Convention, possible

prospects improving the protection of the rights of Ukrainian women both within our country and abroad. The conclusions obtained as a result of the conducted research give reasons to believe that Ukraine is currently approaching the accession to the EU in terms of the level of protection of human and citizen rights and freedoms. And, mainly, this happens thanks to the European integration of Ukrainian women and the strengthening of the protection of their rights and freedoms by national legislation in ways and measures similar to European ones.

Key words: *discrimination, tolerance, domestic violence, European integration, gender equality.*

Постановка проблеми. Зростання в Україні показника підтверджених фактів домашнього насильства та відсутність ефективного механізму протидії домашньому насильству, а також необхідність реалізації норм та положень Стамбульської конвенції, ратифікованих Україною 21 червня 2022 року, вимагають більш ретельного дослідження цього питання та формулювання обґрунтованих висновків, які б мали дієвий вплив на наявну систему боротьби з домашнім насиллям в Україні.

Метою статті є аналіз сучасного стану та перспектив розвитку системи захисту права українських жінок від домашнього насилля в контексті сучасної євроінтеграції. Відповідно, завданнями дослідження є визначення поняття домашнього насилля, законодавчо закріплених форм захисту жертв насилля та притягнення винних осіб до відповідальності, європейських методів впливу на систему боротьби з гендерною дискримінацією в Україні, дослідження сучасного стану реалізації європейських практик та рекомендацій, спрямованих на боротьбу за права жінок та їхню євроінтеграцію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тема захисту прав жінок, гендерної рівності та боротьби з домашнім насиллям неодноразово досліджувалась вітчизняними та зарубіжними вченими. Зокрема, О. Уварова у роботі «Права жінок та гендерна рівність» дослідила питання гендерної рівності в рамках реалізації Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, становлення стандартів ЄС щодо гендерної рівності, а також сучасний стан гендерної рівності в Україні

(Уварова, 2018, с. 5). Т. Марценюк під час дослідження, проведеного у науковій роботі «Соціологічні дослідження домашнього насильства: методологічні засади», здійснила опитування громадської думки стосовно оцінки обізнаності про існування Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок та дотичних до неї законів. Нею було зроблено висновки про те, що лише третина респондентів обізнана щодо існування національного та міжнародного законодавства проти дискримінації (Марценюк, 2020, с. 45). Дослідниці А. Блага та О. Уварова у роботі «Права жінок» розробили чіткий перелік рекомендацій з удосконалення механізму захисту прав жінок (Блага & Уварова, 2017, с. 63).

Основний матеріал. За даними МВС України, до карантину, спричиненого COVID-19, більше 40% опитаних жінок, що потерпають від домашнього насилля, не мали такого негативного досвіду раніше. У I півріччі 2019 року МВС було зафіксовано 68,4 тис. звернень про домашнє насилля від жінок, тоді як за I півріччя 2022 року ця цифра зросла до 101,5 тис. звернень (Правова допомога постраждалим від домашнього насильства).

Частіше за все сексуальне, економічне або психологічне насилля над жінками приймає для них абсолютно нормальне значення та має приховані форми. Часто жінка навіть може не усвідомлювати того, що над нею вчиняють саме домашнє насилля, адже воно може бути не тільки у формі тілесних ушкоджень або сексуальних домагань, але й у вигляді образ, залякувань, заборон, принижень, економічних утисків, заборони народжувати дитину, спілкуватися з рідними, друзями, отримувати освіту, працювати, позбавлення одягу, їжі та економічних засобів для існування.

Варто зазначити, що, окрім жінок, жертвами домашнього насилля також іноді стають чоловіки, діти, батьки, а також інші члени родини.

Найжорсткішим засобом боротьби проти домашнього насилля в Україні сьогодні є кримінальна відповідальність у вигляді громадських робіт строком на 6 місяців або обмеження волі строком до 5 років, або позбавлення волі на строк до 2 років (Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III).

Також українське законодавство передбачило спеціальні заходи протидії домашньому насиллю у вигляді термінового заборонного припису щодо кривдника або обмежувального припису стосовно кривдника. В межах дослідження варто розглянути кожен захід більш детально для більш чіткого усвідомлення рівня захищеності українських жінок від домашнього насилля.

Терміновий заборонний припис щодо кривдника може бути винесений уповноваженим підрозділом органу Національної поліції України, якщо існує реальна загроза життю та здоров'ю постраждалої людини для негайного припинення дій або загрози вчинення дій, спрямованих на насилля над людиною, попередження повторного вчинення акту домашнього насилля. Терміновий заборонний припис може бути винесений в декількох формах (рис. 1).

Рис. 1. Форми термінового заборонного припису, що можуть вноситися кривднику постраждалої особи від домашнього насилля

Джерело: (Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III)

Варто зазначити, що наведені на рис. 1 форми термінових заборонних приписів у вигляді зобов'язання залишити місце проживання потерпілої особи та заборони та вхід та перебування за її місцем проживання не можуть бути застосовані до кривдника віком до 18 років.

Важливо, що за законодавством України термінові заборонні приписи можуть бути винесені як за заявою постраждалої особи, так і за ініціативою уповноваженого підрозділу органів Національної поліції України, що полегшує боротьбу з домашнім насиллям, яке замовчується жертвами або сприймається ними як нормальне явище, проте загрожує як їхньому власному життю та здоров'ю, так і життю та здоров'ю їхніх дітей та оточуючих.

Обмежувальний припис щодо кривдника є заходом тимчасового обмеження його прав або покладення обов'язків на нього, спрямованих на забезпечення безпеки постраждалої особи, та полягає в декількох обмежувальних заходах (рис. 2).

Рис. 2. Заходи, що можуть бути зазначені в обмежувальному записі щодо кривдника, що вчиняє домашнє насилля

Джерело: (Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III)

Обмежувальний припис, на відміну від попереднього, може бути винесений тільки судом за місцем проживання потерпілої особи. Він також не може виноситися стосовно особи, що не досягла 18 років, за більшістю позицій.

Оскільки проблема домашнього насилля стала особливо актуальною протягом останніх років, важливо, щоб люди вміли розпізнати домашнє насильство, усвідомлювали його форми

та розуміли, куди саме можна звернутися за допомогою за потерпання від домашнього насилля.

7 січня 2018 року Верховною Радою України був прийнятий Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», яким були внесені зміни до Закону України «Про безоплатну правову допомогу» та надано право на всі види безоплатної правової допомоги особам, постраждалим від домашнього насилля та гендерно зумовленого насилля (Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 7 грудня 2017 року № 2229-VIII).

Варто зазначити, що безоплатна правова допомога передбачає захист та представництво інтересів постраждалої особи у судах всіх рівнів, у державних органах та органах місцевого самоврядування, у відносинах з фізичними особами, а також укладення документів правового характеру. Надання названих послуг центрами надання безоплатної правової допомоги сплачується державою.

За період з моменту прийняття змін до законодавства про безоплатну правову допомогу до 2021 року місцевими центрами з надання БВПД ухвалено 2 203 рішення про надання такої допомоги особам, що постраждали саме від домашнього насилля. Зокрема, протягом 2020 року, тобто в період впровадження карантинних обмежень, спричинених COVID-19, було винесено 1 172 таких рішення. У 96% випадків постраждалими від домашнього насильства були все ж таки жінки переважно віком від 31 до 40 років (36%) (Правова допомога постраждалим від домашнього насильства).

Щодо питань, з якими звертаються жертви домашнього насилля до центрів надання безоплатної правової допомоги, варто виокремити такі категорії (Правова допомога постраждалим від домашнього насильства):

- сімейне право (29,5%);
- цивільний процес (21,8%);
- кримінальний процес (8,3%);
- житлове право (4,2%);
- інші питання (26,7 %).

Нині Україною здійснюється робота з європейської інтеграції українських жінок із залученням європейського досвіду до питання вирішення проблеми домашнього насильства проти

жінок у нашій державі. Зокрема, у 2020 році Україна приєдналась до «Партнерства Біарріц», у рамках якої було примножено впровадження найкращих європейських практик щодо гендерної рівності жінок та чоловіків в Україні, в тому числі Уряд України взяв на себе зобов'язання подолати наявну сьогодні нерівність між жінками та чоловіками шляхом вжиття таких заходів (Правова допомога постраждалим від домашнього насильства):

- 1) надавати відпустку чоловікам під час народження дитини;
- 2) зменшити різницю в заробітній платі жінок та чоловіків;
- 3) підвищити рівень реагування держави та ініціативи уповноважених органів щодо випадків домашнього насильства задля подолання проблеми їх замовчування;
- 4) розбудувати українську інфраструктуру таким чином, щоб вона була підлаштована під потреби сімей з дітьми та маломобільних груп;
- 5) інтегрувати гендерний компонент до освітнього процесу задля виховання толерантності українців з наймолодшого віку.

Відкритим питанням для України протягом тривалого часу була ратифікація Стамбульської конвенції, що стала першим документом, який юридично зобов'язав створити правову базу для боротьби з насиллям щодо жінок. Ратифікація цієї Конвенції передбачає криміналізацію психологічного насильства, переслідування, фізичного та сексуального насильства, примусового шлюбу, примусових абортів та стерилізації (Правова допомога постраждалим від домашнього насильства).

21 червня 2022 року Стамбульська конвенція була ратифікована Україною, що означає для України зміну її законодавства та наближення вступу до Європейського Союзу (Як Стамбульська конвенція наближає Україну до ЄС?).

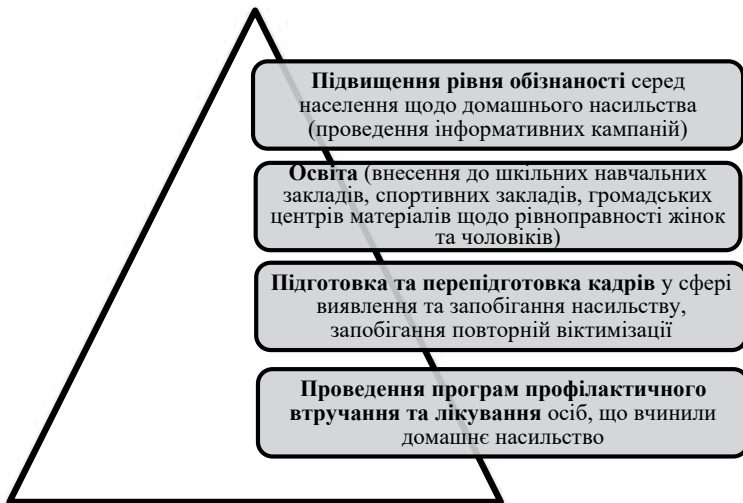
Важливо, що ратифікація Стамбульської конвенції дає можливість експертам Ради Європи контролювати виконання Україною взятих на себе зобов'язань, а також право України вимагати посилення відповідальності кривдників українських жінок, що перебувають за кордоном, притягнення їх до відповідальності.

Важливим моментом Стамбульської конвенції варто вважати визнання вчинення насильства проти особи в присутності дитини, чого не передбачає українське законодавство (Як Стамбульська конвенція наближає Україну до ЄС?).

Основними цілями Стамбульської конвенції можна визначити такі (Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція)):

- 1) захист жінок від будь-якого насильства, практичне викоринення насильства над жінками та домашнього насильства;
- 2) сприяння встановленню рівних прав жінок та чоловіків;
- 3) захист та допомога постраждалим від домашнього насильства;
- 4) сприяння міжнародній співпраці, що спрямована проти домашнього насилля;
- 5) надання допомоги організаціям та правоохоронним органам щодо їх співпраці для видалення насильства проти жінок з українського суспільства.

Стамбульською конвенцією запропоновано конкретні заходи, спрямовані на попередження та запобігання насильству, що мають обов'язково бути реалізовані в Україні (рис. 3).

Рис. 3. Заходи, спрямовані на попередження та запобігання домашньому насильству, передбачені Стамбульською конвенцією

Джерело: (Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція))

Сьогодні можна сміливо говорити про активізацію боротьби з домашнім насильством щодо українських жінок, спричинену євроінтеграцією України.

Наприклад, у липні 2022 року Громадською організацією «Жіночий ветеранський рух» у межах проєкту ООН «Жінки: трансформаційні підходи для досягнення гендерної рівності в Україні» за підтримки Офісу Віцепрем'єрки з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України та фінансування Уряду Швеції організовано онлайн-групу психологічної підтримки жінок «Тримайся, сестер», що запросила долучитися українських жінок та дівчат («Тримайся, сестер»: ветеранки розпочали проєкт психологічної допомоги українським жінкам).

Перші групові заняття охоплюють теми безпечного волонтерства (що таке стрес, дистрес і психотравма, які стани є найбільш ефективними для допомоги іншим) та самовідновлення (як провести самодіагностику та зробити себе більш ефективною). Їх проведе психолог, травмотерапевтка та тренер-інструкторка з психологічного виживання в екстремальних умовах, яка має досвід роботи з військовими, ветеранами та членами їхніх родин з 2014 року («Тримайся, сестер»: ветеранки розпочали проєкт психологічної допомоги українським жінкам).

Кімната кризового реагування для постраждалих від домашнього насильства та насильства за ознакою статі відкрита у серпні 2022 року у Хмельницькому. Кімната розрахована на 7 місць та обладнана всім необхідним для безпечного перебування від 10 до 20 днів жінок із дітьми, які постраждали від насильства. За потреби жінки тут можуть отримувати також психологічну та юридичну допомогу. Адреса кімнати не розголошується задля безпеки (У Хмельницькому відкрили кризову кімнату для жертв домашнього насильства).

«Кризову кімнату» відкрили представники органів місцевого самоврядування за підтримки Фонду ООН у галузі народонаселення в Україні (UNFPA), ГО «Ініціатива», ГО «Тепло рідних сердець» за фінансової підтримки Швеції та за сприяння Офісу Віцепрем'єрки з питань євроінтеграції та євроатлантичної інтеграції.

Сьогодні в Україні реалізовується проєкт «Трамплін до рівності», що фінансується Швецією, спрямований на зміну

соціальних норм та відмову від гендерних стереотипів в освіті, на роботі, вдома, у житті громади та створення сприятливого середовища, а також зростання суспільного попиту на просування рівних прав та можливостей для жінок та чоловіків в Україні (У Хмельницькому відкрили кризову кімнату для жертв домашнього насильства).

Висновки. На підставі проведеного дослідження можна говорити, що насилля над жінками в Україні сьогодні, на жаль, приймає абсолютно нормальне значення та має приховані форми. Методи боротьби з домашнім насиллям, передбачені сьогодні українським законодавством, не можна вважати ефективними. Саме тому Україні потрібна негайна євроінтеграція у цьому питанні. 21 червня 2022 року Стамбульська конвенція була ратифікована Україною, що означає для України зміну її законодавства та наближення вступу до Європейського Союзу. Стамбульською конвенцією запропоновано конкретні заходи, спрямовані на попередження та запобігання насильству, що мають обов'язково бути реалізовані в Україні. Сьогодні можна сміливо говорити про активізацію боротьби з домашнім насильством щодо українських жінок, спричинену євроінтеграцією України, що проявляється у проведенні онлайн-курсів, тренінгів, масовому поширенні в державних органах та шкільних закладах матеріалів, націлених на боротьбу з домашнім насиллям, відкритті так званих кризових кімнат у містах України. Через велику кількість звернень жінок України зі скаргами про насильство над ними, зокрема над тими жінками, що перебувають за кордоном через проведення на території України воєнних дій, тема боротьби з насильством проти жінок потребує подальшого більш ретельного дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Правова допомога постраждалим від домашнього насильства. URL: <https://minjust.gov.ua/m/pravova-dopomoga-postrajdalim-vid-domashnogo-nasilstva> (дата звернення: 15.09.2022).
2. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 15.09.2022).
3. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 7 грудня 2017 року № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (дата звернення: 15.09.2022).

4. Як Стамбульська конвенція наближає Україну до ЄС? URL: <https://armyinform.com.ua/2022/06/21/yak-stambulska-konvencziya-nablyzhaye-ukrayinu-do-yes> (дата звернення: 15.09.2022).

5. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція). URL: <chrome-extension://efaidnbmninnibpcjpcglclefindmkaj/https://rm.coe.int/1680096e45> (дата звернення: 15.09.2022).

6. «Тримайся, сестер»: ветеранки розпочали проєкт психологічної допомоги українським жінкам. URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/novyny/trymaysya-sister-veteranky-rozpochaly-proyekt-psyhologichnoyi-dopomogy-ukrayinskym-zhinkam> (дата звернення: 15.09.2022).

7. У Хмельницькому відкрили кризову кімнату для жертв домашнього насильства. URL: [https://vsm.ua/dopomahayemo/u-hmelnitskomu-vidkrili-krizovu-kimnatu-dlya-zhertv-domashnogo-nasilst-11644741.html#:~:text=\(дата звернення: 15.09.2022\).](https://vsm.ua/dopomahayemo/u-hmelnitskomu-vidkrili-krizovu-kimnatu-dlya-zhertv-domashnogo-nasilst-11644741.html#:~:text=(дата звернення: 15.09.2022).)

8. Уварова О. Права жінок та гендерна рівність : навчальний посібник. Київ : ФОП Голембовська О.О., 2018. 198 с.

9. Марценюк Т. Соціологічні дослідження домашнього насильства: методологічні засади. Київ : НУ «Києво-Могилянська академія», 2020. С. 45–47.

10. Блага А., Уварова О. Права жінок. Київ : Видання Української Гельсінської спілки з прав людини, 2017. С. 63–68.

REFERENCES

1. Pravova dopomoga postrazhdalim vid domashnogo nasilstva [Legal assistance to victims of domestic violence]. (n. d.). minjust.gov.ua. Retrieved from <https://minjust.gov.ua/m/pravova-dopomoga-postrajdalim-vid-domashnogo-nasilstva> [in Ukrainian].

2. Kriminalnij kodeks Ukrayini № 2341-III vid 05 kvit. 2001 [Criminal codex of Ukraine № 2341-III dated April 5, 2001]. (n. d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> [in Ukrainian].

3. Pro zapobigannya ta protidiyu domashnomu nasilstvu: Zakon Ukrainy № 2229-VIII vid 07 hrud. 2017 [On preventing and combating domestic violence: Law of Ukraine № 2229-VIII dated December 7, 2017]. (n. d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> [in Ukrainian].

4. Yak Stambulska konvenciya nablizhaye Ukrainu do Yes? [How the Istanbul Convention brings Ukraine closer to the EU?]. (n. d.). armyinform.com.ua. Retrieved from <https://armyinform.com.ua/2022/06/21/yak-stambulska-konvencziya-nablyzhaye-ukrayinu-do-yes> [in Ukrainian].

5. Konvenciya Radi Yevropi pro zapobigannya nasilstvu stosovno zhinok i domashnomu nasilstvu ta borotbu z cimi yavishami (Stambulska konvenciya)

[Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence (Istanbul Convention)]. Retrieved from chrome-extension://efaidnbmnmbnbpcajpcgclefindmkaj/https://rm.coe.int/1680096e45 [in Ukrainian].

6. “Trymaisya sister”: veteranky rozpochaly proekt psyhologichnoi dopomohy ukraïnskym zhinkam [“Hold on, sisters”: female veterans started a project of psychological assistance to Ukrainian women]. (n. d.). eu-ua.kmu.gov.ua. Retrieved from <https://eu-ua.kmu.gov.ua/novyny/trymaisya-sister-veteranky-rozpochaly-proyekt-psyhologichnoyi-dopomogy-ukrayinskym-zhinkam> [in Ukrainian].

7. U Hmel'nitskomu vidkryly kryzovu kimnatu dlya zhertv domashnyoho nasył'stva [A crisis room for victims of domestic violence was opened in Khmelnytskyi]. (n. d.). vsim.ua. Retrieved from [https://vsim.ua/dopomahayemo/u-hmelnitskomu-vidkrili-kryzovu-kimnatu-dlya-zhertv-domashnogonasilst-11644741.html#:~:text="](https://vsim.ua/dopomahayemo/u-hmelnitskomu-vidkrili-kryzovu-kimnatu-dlya-zhertv-domashnogonasilst-11644741.html#:~:text=) [in Ukrainian].

8. Uvarova O. (2018). Prava zhinok ta henderna rivnist' [Women's rights and gender equality]. (Tutorial). Kyiv: FOP Homblevs'ka O.O. [in Ukrainian].

9. Marcenyuk T. (2020). Sociologichni doslidzhennya domashnyoho nasył'stva: metodolohichni zasady [Sociological studies of domestic violence: methodological principles]. (Scientific Article). Kiyiv: NU “Kiyev-Mogilyanska akademiya” [in Ukrainian].

10. Blaga A., Uvarova O. (2017). Prava zhinok [Women's rights]. (Scientific Article). Kiyiv: Vidannya Ukrayinskoyi Gelsinskoyi spilki z prav lyudini [in Ukrainian].

УДК 378:662; 008

ХУДАВЕРДІЄВА Вікторія – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри туризму, Державний біотехнологічний університет, м. 44, вул. Алчевських, Харків, Україна, індекс 61002 (viki75807@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0100-5079>

Researcher ID, Publons: <https://publons.com/wos-op/researcher/4926659/khudaverdiyeva-viktoriya>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.spec.13>

Бібліографічний опис статті: Худавердієва, В., (2022). Вплив соціально-культурного аспекту туризму на генезис цивілізаційного процесу та євроінтеграційні комунікаційні зв'язки. *Людинознавчі студії: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філософія», Спецвипуск, 192–213, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.spec.13>*

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНОГО АСПЕКТУ ТУРИЗМУ НА ГЕНЕЗИС ЦИВІЛІЗАЦІЙНОГО ПРОЦЕСУ ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ КОМУНІКАЦІЙНІ ЗВ'ЯЗКИ

Анотація. *Метою статті є дослідження впливу феномена туризму як соціально-культурного явища на генезис цивілізаційного процесу та інтеграційні комунікаційні зв'язки між Україною і країнами Європейського Союзу (ЄС). Розкриваються головні важелі розвитку туризму, його основні аспекти та соціальні функції. Нині туризм розглядається як предмет наукового вивчення зі своїм понятійним апаратом, функціями та сферою впливу. У статті розглядаються соціальні та культурні чинники розвитку сучасного туризму. Особливу увагу приділено питанням потреби індивіда у туристичних послугах, визначено соціальний характер потреби туриста, проаналізовано особливості задоволення потреб у туристських послугах. **Методологічними** засадами дослідження стали загальнонаукові методи та прийоми дослідження, такі як аналіз, синтез, порівняння, аналіз статистичних даних. Проведений*

аналіз точок зору зарубіжних та вітчизняних авторів з питань дослідження соціальних та смислових граней туризму, концептуального апарату соціології туризму дав змогу обґрунтувати вплив соціокультурних аспектів туризму на глобалізаційні процеси та євроінтеграційні комунікаційні зв'язки, а також визначити актуальні напрями розвитку туризму у контексті євроінтеграційних процесів в Україні. **Наукова новизна.** Визначено, що туризм, будучи одним із проявів соціальної форми руху, є важливим фактором, що сприяє багатоплановим комунікаційним зв'язкам і впливає на генезис цивілізаційного процесу, проте довгий час він не мав однозначного й чіткого визначення і по-різному трактувався як окремими фахівцями, так і організаціями. **Висновки.** В результаті дослідження встановлено, що у сучасному світі туризм поєднує багато сфер життєдіяльності людини і впливає як на саму людину, так і на всі сфери її життя і на життя суспільства загалом, здійснюючи пізнавальну функцію. У місцях із розвиненою сферою туризму спостерігається зміна у суспільстві: відбувається переорієнтація робочої сили у професії, які пов'язані з туристичною діяльністю. Доведено, що за розвинених форм туризм сильно впливає як на саму людину, так і на багато сфер його життя, а саме організацію праці та відпочинку, економічний і соціальний розвиток, перетворює середовище в регіоні, в якому розвивається.

Ключові слова: туризм, культура, соціально-культурний аспект туризму, функції туризму, євроінтеграційні комунікаційні зв'язки.

KHUDAVERDIYEVA Viktoriya – Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Tourism, State Biotechnological University, 44, Str. Alchevskih, Kharkiv, Ukraine, 61002 (viki75807@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0100-5079>

Researcher ID, Publons: <https://publons.com/wos-op/researcher/4926659/khudaverdiyeva-viktoriya>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.spec.13>

To cite this article: Khudaverdiyeva, V., (2022). Vplyv sotsial'no-kul'turnoho aspektu turyzmu na henezys tsyvilizatsijnoho protsesu ta ievrointehratsijni komunikatsijni zv'iazky. [The influence of the

socio-cultural aspect of tourism on the genesis of the civilization process and European integration communication links]. *Liudynoznavchi studii: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Serii "Filosofia" – Human Studies. Series of "Philosophy": a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Special issue, 192–213, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.spec.13>*

THE INFLUENCE OF THE SOCIO-CULTURAL ASPECT OF TOURISM ON THE GENESIS OF THE CIVILIZATION PROCESS AND EUROPEAN INTEGRATION COMMUNICATION LINKS

*Summary. The purpose of the article is to study the impact of the phenomenon of tourism as a socio-cultural phenomenon on the genesis of the civilization process and integration communication links between Ukraine and the countries of the European Union (EU). The main levers of tourism development, its main aspects and social functions are revealed. Currently, tourism is considered as a subject of scientific study, with its conceptual apparatus, functions and sphere of influence. The article examines the social and cultural factors of the development of modern tourism. Particular attention was paid to the issues of the individual's need for tourist services, the social nature of the tourist's needs was determined, and the peculiarities of meeting the needs in tourist services were analyzed. **The methodological** foundations of the research were general scientific methods and techniques of research: analysis, synthesis, comparison, analysis of statistical data. The analysis of the points of view of foreign and domestic authors on the research of the social and meaningful aspects of tourism, the conceptual apparatus of the sociology of tourism allowed to substantiate the influence of sociological aspects of tourism on globalization processes and European integration communication links, as well as to determine the current directions of tourism development in the context of European integration processes in Ukraine. **Scientific novelty.** It was determined that tourism, being one of the manifestations of a social form of movement, is an important factor that contributes to multifaceted communication links and affects the genesis of the civilization process, but for a long time it did not have a clear*

*and unambiguous definition, and was interpreted differently by individual specialists, and organizations. **Conclusions.** As a result of the study, it was established that in the modern world tourism combines many spheres of human activity and affects both the person himself and all spheres of his life and the life of society as a whole, performing a cognitive function. In places with a developed sphere of tourism, there is a change in society – there is a reorientation of the workforce in professions related to tourism. It has been proven that in developed forms, tourism strongly affects both the person himself and many areas of his life – the organization of work and leisure, economic and social development, transforms the environment in the region in which it develops.*

Key words: *tourism, culture, socio-cultural aspect of tourism, functions of tourism, European integration communication links.*

Постановка проблеми. Соціологічні дослідження туризму – явище відносно недавнє. Набагато частіше ми стикаємося з аналізом туризму як об'єкта економічної діяльності або механізму міжкультурної комунікації. Водночас саме у сфері туризму стають видимими та фіксованими найважливіші форми освіти та відтворення соціальної структури суспільства, набуття соціальної солідарності. Все частіше фіксується, що розвиток та функціонування туризму безпосередньо пов'язані з його соціальною функцією, особливою системою смислів та інститутів, якими наділено простір туризму. Туризм є важливим соціальним явищем у житті світової спільноти, заснованим на гуманістичних цілях і принципах (Туристична діяльність та її соціальні функції у житті людини). Питання про туризм як об'єкт соціологічних та інших наукових досліджень вимагає свого спеціального розроблення. Невизначеність та широта об'єкта дослідження робить досить невизначеним сам предмет вивчення. Однак соціологічна складова частина у дослідженні туризму є досить значною та актуальною.

Метою статті є дослідження впливу феномена туризму як соціально-культурного явища на генезис цивілізаційного процесу та інтеграційні комунікаційні зв'язки між Україною і країнами Європейського Союзу (ЄС).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні соціальні та смислові грані туризму, концептуальний апарат соціології туризму розглядалися в роботах М.М. Белкіна (2017). Природа самого туризму, його зв'язок з життєдіяльністю людини відображались у фундаментальних працях П.А. Добушовського (2020) в галузі соціології.

С.В. Дусенко (2004) в кандидатській дисертації дає перше в історії соціології визначення соціології туризму.

Соціологія туризму – це галузь соціології, що вивчає поведінку людей під час відпочинку як елемент способу життя, зіставляючи його з робочим часом, соціальними інститутами (сім'єю, освітою), культурою тощо; досліджує зв'язок туризму та суспільства; визначальне місце та роль туризму у системі суспільних відносин. Вивчення та знання працівниками туристичної сфери потреб та цінностей людей, закономірностей територіальної організації соціального життя суттєво важливі для розуміння проблем клієнтів та надання їм відповідних послуг. Знання соціології туризму може сприяти ефективній роботі з різними категоріями клієнтів туристичних фірм.

Проблематика дослідження формувалась на перетині кількох проблемних напрямів науки про суспільство. Насамперед це класична проблемна галузь досліджень щодо заснування соціальної структури суспільства. У цьому аспекті слід зазначити соціологічні роботи таких авторів, як П. Бурдьє (2013), А.Ф. Філіппов (2012), Р. Мертона (Merton, 2006), Т. Парсонса (Parsons, 2002), Є.Г. Фуруботн, Р. Ріхтер (2005).

Основний матеріал. Для соціальних наук залишаються відкритими два питання. Перше полягає у вивченні впливу туризму на суспільство та зростання соціальних потреб, що виникають через розвиток туризму. Друге пов'язане з вивченням зміни наших уявлень про туризм, його функції та соціальну роль. Цим починають серйозно займатися психологія та соціологія. Водночас з'являється багато інших проблем. У міжнародному туризмознавстві туризм називають соціальним феноменом. Соціальний (від лат. *socialis* – суспільний) – це той, що належить до життя суспільства. Феномен (нім. *phanomen* – те, що є) трактується у таких двох значеннях: філософське поняття,

синонім явища, наданого нам у досвіді чуттєвого пізнання; незвичайне, рідкісне явище; винятковий факт, людина. За ступенем формування соціальних наук вчення про соціальний феномен туризму набуває складнішої структури. Більшість учених аналізує вузькі аспекти туризму, такі як територіальна організація, економічні механізми, психологічні мотивації. Вивчення туристичної діяльності почалося з економічної дисципліни, в якій воно зародилося, а згодом охопило практично всі науки. Соціологічна складова частина туризму поки що недостатньо представлена у вітчизняній соціології. Соціологія туризму перебуває в стадії інституціоналізації. На нашу думку, соціологія туризму є галуззю соціології, яка вивчає структуру, функціонування та розвиток туризму як суспільного феномена з точки зору соціальних інститутів, соціальних організацій та соціальних відносин. Соціологія туризму розглядає як предмет аналізу мотиви, цілі, інтереси та моделі поведінки індивідів, залучених до туризму, а також функціонування туристичних організацій.

Потреба в соціологічному осмисленні туризму викликана винятковим впливом сучасного туризму на різні сфери діяльності соціуму в глобальному світі. На думку експертів, рівень міжнародного туризму по прибуттях у 2000–2023 роках може становити понад 1 трлн туристів [9], однак окремі вчені вважають, що він складатиме не більше 937 млн. Спочатку туризм був локальною соціальною практикою, що застосовувалась обмеженою соціальною спільнотою. Однак з другої половини ХХ століття туризм, що досяг глобальних масштабів і залучив у процес свого виробництва та споживання глобальні людські ресурси, зачіпає багато сторін суспільного життя, значно впливаючи на його соціальні аспекти.

Як видно з табл. 1, розмір пасажирських перевезень в Україні у 2020 році порівняно з 2019 роком скоротився з 975 млн дол. США до 313 млн дол. США, також зменшилась кількість прибуттів іноземних туристів у межах національних кордонів з 13 710 тис. до 3 382 тис. Аналогічну тенденцію має показник кількості відправлень та розміру туристичних витрат в інших країнах (табл. 1).

Таблиця 1

Показники в'їзного та виїзного туризму в Україні в динаміці за 2000–2020 роки (за даними КНОЕМА)

№	Показники	2000 рік	2005 рік	2010 рік	2015 рік	2016 рік	2017 рік	2018 рік	2019 рік	2020 рік
1	Виїзний туризм, пасажирські перевезення (млн дол. США)	169	417	908	580	645	758	824	975	313
2	Прибуття іноземних туристів у межах національних кордонів (тис.)	11 691	20 489	24 114	13 025	13 734	14 579	14 342	13 710	3 382
3	Відправлення (тис.)	–	–	17 741	23 336	25 226	27 067	27 977	29 346	11 251
4	Туристські витрати в інших країнах (млн дол. США)	561	3 078	4 134	5 408	6 306	7 536	8 287	8 907	4 823

Джерело: World Data Atlas. КНОЕМА. Світовий атлас даних, 2021

Згідно з даними Всесвітньої туристичної організації (UNWTO), у 2019 році було здійснено 1,5 млрд міжнародних туристичних поїздок. Кількість міжнародних туристичних поїздок збільшилась на 4%, про що повідомляє АТОР. Лідером світового туризму, як і раніше, залишається Франція. Країна прийняла 90,2 млн відвідувачів, що на 800 000 більше, ніж у 2018 році. Найбільш відвідуваними країнами світу є Франція (90,2 млн туристів), Іспанія (83,8 млн), США (78,7 млн), Китай (67,5 млн), Італія (64,6 млн), Туреччина (52,5 млн), Мексика (44,9 млн), Таїланд (39,7 млн), Німеччина (39,4 млн). Також були названі найшвидше зростаючі напрямки 2019 року. Лідером виявилась М'янма, де приріст туристів порівняно з 2018 роком становив 40,2%. У 2011 році в цій країні з новою силою спалахнув конфлікт між корінними араканцями-буддистами та етнічними

бенгальцями-мусульманами, яких місцеві жителі вважають нелегальними мігрантами з Республіки Бангладеш. Експерти зазначають, що у 2019 році ситуація нормалізувалась, що сприяло зростанню туристичного потоку до М'янми. Найшвидше прогресуючими туристичними напрямками світу за підсумками 2019 року виявились такі: М'янма (+40,2%), Пуерто-Ріко (+31,2%), Іран (+27,9%), Узбекистан (+27,3%), Чорногорія (+21,4%) (UNWTO, 2020).

На початку ХХ століття виник і набув поширення соціальний туризм, обумовлений суспільною потребою. Його основними рисами є масовість, інтенсивність, перетворення на індустрію відпочинку зі своїми організаційними формами й методами, туристичним продуктом і виробничим циклом. Нині туризм стає, з одного боку, дедалі більш диференційованим, з іншого – спеціалізованим, за умови різноманітності соціальних потреб у відпочинку, розвагах, подорожей тощо. У результаті масовізації сучасної культури формується особливий тип людини, яку визначають як людину масову, споживаючу. У соціальній сфері відбуваються трансформації, пов'язані з тим, що ринок виробників змінюється ринком споживачів (Дусенко, 2004). Ускладняється мотивація туристичного попиту: разом із рекреаційним зростаюче значення набувають освітній, комунікативний та інвестиційний аспекти туризму.

Сьогодні туризм перетворився на найбільшу галузь виробництва, поступаючись за прибутковістю лише видобутку та переробці нафти. Туризм (за даними Всесвітньої туристичної організації) забезпечує 10% обігу виробничо-сервісного ринку планети. На сферу туризму припадають близько 6% світового валового національного продукту, 7% світових інвестицій, 11% світових споживчих витрат, 5% усіх податкових надходжень, кожне 16 робоче місце. Консалтингова компанія “Strategy Partners” представила підсумки міжнародного дослідження конкурентоспроможності країн у сфері подорожей та туризму “The Travel and Tourism Competitiveness Report 2019” (World Data Atlas. KNOEMA, 2020), проведеного WEF у партнерстві зі Strategy Partners та Євразійським інститутом конкурентоспроможності.

Порівняно з 2018 роком склад топ-10 країн рейтингу не змінився. До першої трійки традиційно увійшли Іспанія, Франція та Німеччина, які набрали по 5,4 бали кожна. Слідом йдуть Японія (5,3), Сполучені Штати Америки (5,3), Великобританія (5,2). Австралія, Італія та Канада отримали по 5,1 балу рейтингу. Завершує «десятку найкращих» Швейцарія, яка у 2019 році набрала 5,0 балів. Варто зазначити, що цього року Великобританія опустилася з п'ятої на шосту позицію через погіршення бізнес-атмосфери та меншу увагу до власних природних та культурних ресурсів. Щодо Європи, то у поточному рейтингу найбільше зростання показала Сербія, піднявшись одразу на 12 пунктів у загальному рейтингу (з 95 на 83 місце). Естонія, яка раніше займала 37 позицію, у 2019 році опустилась на 46 місце. Латвія посіла 56 рядок рейтингу, Грузія – 70, Азербайджан – 71, Казахстан – 81, Україна – 88, Молдова – 103, Таджикистан – 107, Киргизія – 115. Зазначено, що загалом конкурентоспроможність країн у сфері подорожей та туризму (Т&Т) продовжує зростати у всьому світі (Туризм. Світовий ринок, 2022).

У 2019 році цей вид індустрії приніс 10% світового ВВП і приблизно стільки ж міжнародного ринку праці (Туризм. Світовий ринок, 2022). Щодо України, то цей показник за останні 20 років коливається в межах від 8,7% у 2005 році до 5,2% у 2019 році (World Data Atlas. КНОЕМА, 2020). Це найнижчий показник за весь період дослідження, і, на жаль, причин для такого падіння достатньо (табл. 2).

Експерти очікують, що наступного десятиліття цей показник може подвоїтися завдяки збільшенню кількості представників середнього класу, особливо в Азії. За даними СОТ, щороку одна третина населення світу бере участь у поїздках. Згідно з прогнозами, приріст міжнародного туризму складатиме щорічно 4%. Таким чином, туризм, з одного боку, детермінований соціально-економічним, науково-технічним розвитком суспільства та культури, а з іншого боку, перетворився на сильний чинник та показник суспільного благополуччя та цивільності.

Таблиця 2

**Загальне туристичне споживання всередині країни
(України) у динаміці за 2000–2019 роки
(за даними KNOEMA)**

№	Показники	2000 рік	2005 рік	2010 рік	2015 рік	2016 рік	2017 рік	2018 рік	2019 рік
1	Туризм, загальний внесок у ВВП (частка, %)	7,2	8,7	7,6	5,4	5,4	5,6	5,4	5,2
2	Туризм, загальний внесок у ВВП (млрд дол. США)	2,2	7,5	10,4	4,9	5,1	6,3	6,8	7,1
3	Туризм, внутрішнє споживання (млрд дол. США)	1,9	6,2	8,9	4,3	4,4	5,3	5,9	6,2
4	Туризм, внутрішнє споживання, реальний темп приросту (%) (щорічна відсоткова зміна у мільярдах доларів США 2000 року)	17,6	-7,0	0,5	-8,9	2,5	2,0	3,0	-0,1
5	Витрати міжнародних туристів усередині країни (млрд дол. США)	0,5	3,4	4,5	1,4	1,5	1,7	2,0	2,2
6	Витрати міжнародних туристів усередині країни (млрд од. національної валюти)	3,0	17,4	35,8	30,4	37,5	45,7	53,8	63,0
7	Витрати міжнародних туристів у країні, реальний темп приросту (%)	19,4	-6,3	-3,4	-7,1	5,4	0,0	6,6	5,5
8	Туризм, витрати резидентів усередині країни (млрд дол. США)	1,4	2,8	4,3	2,9	2,9	3,5	3,9	4,0
9	Туризм, витрати резидентів у країні (частка, %)	4,2	3,1	3,1	3,19	3,0	3,0	3,0	2,8

Джерело: World Data Atlas. KNOEMA. Світовий атлас даних, 2020

У матеріалах Всесвітньої конференції з туризму, проведеної Всесвітньою туристичною організацією (СОТ) у 1981 році у Мадриді, туризм визначається як один з видів активного відпочинку, що являє собою подорожі, що здійснюються задля пізнання тих чи інших районів, нових країн та поєднуються у низці країн з елементами спорту. У 1993 році статистична комісія ООН прийняла більш широке визначення туризму:

Туризм – це діяльність осіб, які подорожують і здійснюють перебування в місцях, що перебувають за межами їхнього звичайного середовища, протягом періоду, що не перевищує одного року поспіль, задля відпочинку, з діловими та іншими цілями.

У Законі України «Про туризм» від 15 вересня 1995 року № 325/95-ВР визначення таке: «туризм – це тимчасовий виїзд особи з місця проживання в оздоровчих, пізнавальних, професійно-ділових чи інших цілях без здійснення оплачуваної діяльності на місці, куди особа від'їжджає». У сучасному світі туризм є одним із ефективних засобів задоволення дозвільних потреб людей і нині набуває масового характеру. Це сталося завдяки зростанню взаємозв'язку та взаємозалежності країн у результаті відкритості кордонів та збільшення масштабів міжнародної торгівлі, що охоплює обмін як товарами і капіталом, але й послугами. Індустрія туризму водночас справляє важливий вплив на міграційні процеси населення, сприяє обміну соціокультурною інформацією між спільнотами у глобальному масштабі. Словом, туризм як невід'ємний елемент соціальної системи впливає на буття окремого індивіда, соціальних груп, соціуму загалом, що дає змогу окреслити якісно нові характеристики туризму та осмислити їх у рамках соціологічного підходу.

Відмінною рисою сучасного туризму є його соціальна спрямованість. Розвиток туристичної індустрії останніми роками відбувається швидкими темпами. Людина, подорожуючи країною та світом, пізнає нове. Розвиток і збагачення людського інтелекту, світогляду, вдосконалення духовно-моральних відносин стають необхідними умовами відтворення суспільства. Це приводить до розбудови механізмів соціокультурної ідентифікації особистості. Руйнується психологічна прихильність до традиційних соціально-групових структур, відбувається відрив людини від колективу, що супроводжується не тільки усвідомленням

особистої свободи й незалежності, але іноді й дискомфортом, тугою за колективом, в якому людина була раніше. Такий розпад систем зовнішньої детермінації життєдіяльності особистості не просто послаблює її залежність від соціокультурного середовища, але й приводить до виникнення зворотних ліній детермінації, а саме залежності соціальних структур від стану душі людини, її світовідчуття. Кожна людина, вирушаючи в подорож, прагне отримати позитивні емоції, зняти стрес, відновити духовні та фізичні сили, пізнати нове, поглибити знання про природу, історію та культуру інших країн і народів. Отже, людині треба дати можливість організувати свій відпочинок, відновити сили та здоров'я. Стаття 1 «Хартії Туризму» (1985 рік, ЮНВТО) свідчить про те, що «право кожної людини на відпочинок та дозвілля, включаючи право на розумне обмеження робочого дня та на оплачувану періодичну відпустку, а також право вільно пересуватися без обмежень, крім тих, які передбачені законом, визнається у всьому світі».

Вплив туризму на життя місцевого населення може бути як позитивним, так і негативним. Позитивними сторонами впливу туризму є створення робочих місць, зростання доходів, унаслідок чого відбувається підвищення рівня життя; прискорення соціальних та культурних процесів, процесу урбанізації та розвитку міських служб, інфраструктури та культурних організацій; відродження місцевих культурних цінностей, розвиток народної творчості, традицій, звичаїв, народних ремесел; підвищення попиту на сільськогосподарську продукцію та товари місцевого виробництва; охорона та відновлення місцевих пам'яток культури, а також відродження місцевого культурного життя, підвищення привабливості регіону.

Туризм сприяє розвитку місцевих підприємств, таких як об'єкти культури та розваги (виставки, музеї, кінобізнес, шоу-бізнес, меморіальні комплекси та пам'ятники), які через оподаткування приносять дохід регіону та місцевому населенню; підприємства з виготовлення сувенірів, спеціального туристичного спорядження та народного промислу (продукція цих підприємств у всьому світі спрямована на туристів); транспортні підприємства та місцеві фірми (пункти прокату автомобілів, використання автобусів під екскурсії, громадський транспорт,

місцеві авіакомпанії значною мірою орієнтовані на прибутки від туризму) (Бігус, Гальків, Добушовський, 2020).

Найважливіша соціокультурна характеристика туризму полягає в тому, що він є соціальною практикою, яка змінює людину і позиціонує її у соціальному просторі. Це реалізується його функціями та соціальним призначенням. Механізм функціонування феномена туризму визначає вплив туристичної діяльності лише на рівні внутрішнього світу людини, міжособистісних відносин, соціуму, фокусуючи найзначніші трансформації сучасної соціокультурної ситуації, у результаті чого туристичний досвід стає соціально значимим. Туризм, будучи одним із проявів соціальної форми руху, є важливим фактором, що сприяє багатоплановим комунікаційним зв'язкам і впливає на генезис цивілізаційного процесу. Проте довгий час він не мав однозначного і чіткого визначення й по-різному трактувався як окремими фахівцями, так і організаціями. Водночас сучасний туризм – дуже складне та багатогранне явище, тому вивчення феномена туризму потребує звернення до психології, антропології, соціології, економіки, географії, інформатики, права.

Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, яка набула чинності у 2017 році, запровадження безвізового режиму для громадян України стали демонстрацією нового формату відносин між нашою країною та ЄС, які ґрунтуються на спільних інтересах створення сприятливого клімату для розвитку міжнародного туризму. Глобальність процесів у розвитку сучасного туризму формує нові умови для діалогу різних культур і національних традицій у системі світових взаємин. Діалог культур висуває проблему пошуку загальнолюдських цінностей для плідної позитивної співпраці та взаєморозуміння. Орієнтація на загальнолюдські цінності – це природна відповідь сучасного туризму на виклик часу. За даними Національної туристичної організації України, кількість в'їздів міжнародних туристів до України у 2020 році склала 3,3 млн осіб, а виїзд громадян України дорівнює 11,2 млн осіб, що у різниці становить 7,8 млн осіб усіх міжнародних туристичних подорожей. (табл. 3) (USAID. *Turystychnyj barometr Ukrainy*, 2020).

Таблиця 3

**В'їзд іноземців та осіб без громадянства в Україну
і виїзд громадян України за кордон за даними
Державної прикордонної служби
і Національної туристичної організації України (осіб)**

Рік	В'їзд іноземців та осіб без громадянства в Україну	Виїзд громадян України за кордон	Сальдо
2009	20 798 342	15 333 949	5 464 393
2010	21 203 327	17 180 034	4 023 293
2011	21 415 296	19 773 143	1 642 153
2012	23 012 823	21 432 836	1 579 987
2013	24 671 227	23 761 287	909 940
2014	12 711 507	22 437 671	-9 726 164
2015	12 428 286	23 141 646	-10 713 360
2016	13 333 096	24 668 233	-11 335 137
2017	14 229 642	26 437 413	-12 207 771
2018	14 342 290	27 976 681	-13 634 391
2019	13 709 562	29 345 897	-15 636 335
2020	3 382 097	11 251 406	-7 869 309

Джерело: за даними USAID. Туристичний барометр України, 2020

Сфера туризму має подвійну природу: вона, з одного боку, є комерційною сферою діяльності, з іншого боку, має соціально спрямований характер задля задоволення та розвитку суспільних потреб, впливає на процес розвитку особистості, виступає джерелом та інструментом перерозподілу національного доходу всередині регіону та країни. Туризм водночас орієнтований на вирішенні практичних проблем. У зв'язку з цим особливого значення набуває функція задоволення життєвих потреб суспільства за допомогою забезпечення соціального благополуччя, створення передумов для стабільного розвитку регіону, які стримують ймовірність соціальної напруги. Результати його різнобічної діяльності можуть використовуватись на користь різних соціальних груп, служити способом формування стереотипів, ціннісних переваг. Міжнародні зв'язки дають можливість краще

зрозуміти спосіб життя мешканців інших країн, що сприятиме руйнуванню забобонів та стереотипних уявлень про інші суспільства, наголошуючи на його впливі на гуманітарні аспекти глобалізації та зростання рівня соціальної безпеки.

Роль, місце й значення туризму в житті культури та суспільства визначаються його основними функціями, а саме задоволенням потреб у самоактуалізації; пізнавальною функцією (через цю діяльність відкриваються можливості для активного набуття нових знань про культуру); комунікативною функцією, пов'язаною з розширенням та зміцненням меж спілкування; соціалізацією та інкультурацією особистості, пов'язаною з можливістю засвоєння соціальних та культурних норм; мотиваційною функцією, тобто ця діяльність здатна сформувати у свідомості людини певні ідеали та зразки поведінки, а також навіть стиль життя (Петрович, Бондаренко, Просович, 2019).

23 червня 2022 року було ухвалено рішення про надання Україні статусу кандидата на членство у Європейському Союзі. У зв'язку з цим та задля створення належних умов для імплементації положень Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їх державами-членами необхідно вдосконалити окремі аспекти законодавчої процедури задля створення оптимальних механізмів опрацювання законопроектів, спрямованих на адаптацію законодавства України до положень права Європейського Союзу (*acquis* ЄС), виконання міжнародно-правових зобов'язань України у сфері європейської інтеграції. У ході голосування за надання Україні статусу кандидата на вступ до Європейського Союзу Україну підтримали усі 27 країн блоку. Після отримання бажаного статусу мають розпочатися переговори щодо вступу України до ЄС. Україна отримає план вступу до блоку: у дорожній карті будуть прописані конкретні рекомендації. Їх виконання та оцінка може зайняти не один рік (Мартинко, 2022).

Співпраця з країнами Європейського Союзу та використання їхнього досвіду в галузі туризму сприятимуть успіху та допоможуть Україні сформувати свою політику у сфері туризму, розробити законодавчо-нормативну базу відповідних норм та стандартів ЄС. Така співпраця дасть змогу просунути вітчизняні туристичні послуги на європейський ринок та підвищити їхню

конкурентоспроможність, долучитися до міжнародного інформаційного простору, отримати досвід туристичної діяльності успішних підприємств країн ЄС. Україна має всі можливості стати одним із провідних європейських туристичних центрів Європи, оскільки має відповідний туристично-рекреаційний потенціал.

Висновки. Вивчення впливу туризму з наукової точки зору з недавніх пір привернуло увагу вчених багатьох галузей знань. Туризм став об'єктом вивчення соціологів, економістів, глобалістів. У зв'язку з цим виникла потреба у розробленні точних визначень та термінів. Проблема вивчення впливу туризму та його функцій у житті суспільства не така проста, як здається на перший погляд. Нею щорічно займаються різноманітні організації, такі як Ліга Націй, Організація Об'єднаних Націй (ООН), Всесвітня туристична організація Організації Об'єднаних Націй (UNWTO), Організація економічного співробітництва та розвитку.

Туризм сьогодні є високоприбутковою галуззю економіки, що динамічно розвивається. Вплив туризму має складний характер і може бути як позитивним, так і негативним. Важко оцінити та виявити всі можливі соціальні аспекти впливу туризму. Його розвиток на регіональному рівні багато в чому визначає структуру доходів місцевих бюджетів, в які туризм міг би приносити значний внесок. Туристська галузь, посідаючи важливе місце у суспільстві, бере на себе найважливіші соціальні функції, такі як відновлення психофізіологічних ресурсів суспільства; сприяння працездатності людини та раціональному використанню вільного часу; забезпечення зайнятості населення та зростання його доходів; спрямованість на підтримку та відновлення рекреації регіонів.

Облік туристичних міст сильно змінюється для того, щоб задовольнити потреби туристів. У міському плануванні та благоустрої дедалі більше уваги приділяється створенню місць відпочинку, розробленню пішохідних прогулянкових маршрутів історичними вулицями міст, які безпосередньо пов'язані з впливом туризму. Після адаптації досвіду США до вітчизняних умов, аналізу їхнього досвіду організації автомобільного туризму, ландшафтних, технічних ресурсів приміської зони з'явилась можливість вирішення проблеми організації короткострокового

відпочинку населення шляхом створення на територіях приміських зон паркових доріг. Сьогодні туризм став складовою частиною стратегічних концепцій економічного та соціального розвитку. Лише поодинокі країни не рекламують себе як туристичні центри. Туризм намагалися і намагаються розвивати країни, які мають зовсім різні економічні та політичні системи. Ставши товаром, вираженим у послугі, туризм набув загальносвітової значущості, відіграючи важливу роль у процесі формування глобального світового порядку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Туристична діяльність та її соціальні функції у житті людини. URL: <http://www.kazatur.narod.ni/mut/7.HTML>.
2. Белкін М.М. Навіщо і за чим? Мандрівник та турист в історичній перспективі. *Інтелектуальний форум*. 2017. № 1.
3. Дусенко С.В. Інфраструктура у системі управління регіональним туризмом : дис. ... канд. соціол. наук. 2004, 180 с.
4. Бурдьє П. Соціологія політики. Київ, 2013. 336 с.
5. Філіппов А.Ф. Гетеротопологія природних просторів. Вітчизняні записки. 2012. № 6–7.
6. Merton R. Science, Population and Scienty. *Sociological Review*. 2006. Vol. 28.
7. Parsons T. On institutions and social evolution: selected writings / L.H. Mayhew (ed.). Chicago : University of Chicago Press, 2002. 363 p.
8. Фуруботн Є.Г., Ріхтер Р. Інститути та економічна теорія: Досягнення нової інституційної економічної теорії / пер. з англ. ; ред. В.С. Катькало, Н.П. Дроздовий. Київ : Видавництво Державного університету, 2005. 702 с.
9. UNWTO. Call for Action for Tourism's COVID 19 Mitigation and Recovery, published 1 April 2020. URL: <https://www.unwto.org/news/unwto-launch>.
10. World Data Atlas. KNOEMA. Світовий атлас даних. URL: <https://business.knoema.com/about-team>.
11. The Travel & Tourism Competitiveness Report. URL: <https://www.weforum.org/reports>.
12. Туризм. Світовий ринок. 2022/01/20. URL: <https://www.tadviser/index.php>.
13. Про туризм : Закон України від 15 вересня 1995 року (із змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
14. Бігус М.М., Гальків Л.І., Добушовський П.А. Туристичний бізнес під впливом сучасних змін, зумовлених світовими викликами. *Науковий*

погляд: економіка та управління. 2020. № 3. С. 7–12. DOI: <https://doi.org/10.32836/2521-666X/2020-69-1>.

15. USAID. Туристичний барометр України 2020. URL: https://www.ntoukraine.org/nsts_analytics_.html.

16. Петрович Й.М., Бондаренко Ю.Г., Просович О.П. Інституційне середовище як важлива передумова розвитку рекреаційно-туристичної сфери. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Проблеми економіки та управління»*. 2019. Т. 6. № 3. С. 3–15. DOI: <https://doi.org/10.23939/semi.2019.03.003>.

17. Мартинко К.В. Надання Україні статусу кандидата в ЄС підтримали усі 27 країн блоку. 23 червня 2022 року. URL: <https://www.kp.ua>.

REFERENCES

1. Turystychna diial'nist' ta ii sotsial'ni funksii u zhytti liudyny [Tourist activity and its social functions in human life]. Retrieved from: <http://www.kazatur.narod.ni/mut/7.HTML> [in Ukrainian].

2. Bielkin, M.M. (2017). Navischo i za chym? Mandrivnyk ta turyst v istorychnij perspektyvi. Intelektual'nyj forum [Why and for what? Traveler and tourist in historical perspective]. Intellectual Forum. 2017. № 1 [in Ukrainian].

3. Dusenko, S.V. (2015). Infrastruktura u systemi upravlinnia rehional'nyh turyzmom. Dysertatsiia na zdobuttia naukovooho stupenia kandydata sotsiolohichnykh nauk [Infrastructure in the regional tourism management system. Dissertation for obtaining the scientific degree of Candidate of Sociological Sciences]. 180 s. [in Ukrainian].

4. Burd'ie, P. (2013). Sotsiolohiia polityky [Sociology of politics] K. 2013. 336 s. [in Ukrainian].

5. Filippov, A.F. (2012). Heterotopolohiia pryrodnykh prostoriviu. "Vitchyzniani zapysky" [Heterotopology of natural spaces. "Patriotic notes"]. № 6–7 [in Ukrainian].

6. Merton, R. (2006). Science, Population and Scenty. Sociological Review [Science, Population and Science. Sociological Review]. Vol. 28.

7. Parsons, T. (2002). On institutions and social evolution: selected writings. Leon H Mayhew, ed. Chicago: University of Chicago Press. 363 p.

8. Furubotn, Ye.H., Rikhter, R. (2005). Instytuty ta ekonomichna teoriia: Dosiahnennia novoi instytutsijnoi ekonomichnoi teorii. Per. z anhł, za red. V.S. Kat'kalo, N.P. Drozdovj. K.: Vydavnytstvo derzh. un-tu [Institutions and economic theory: Achievement of a new institutional economic theory. Trans. from English, edited by V.S. Katkalo, N.P. Drozdovj. K.: State Publishing House. University]. 702 s. [in Ukrainian].

9. UNWTO. Call for Action for Tourism's COVID 19 Mitigation and Recovery, published 1 April 2020. Retrieved from: <https://www.unwto.org/ws/unwto>.

10. World Data Atlas. KNOEMA. Svitovyy atlas danykh [KNOEMA. World Data Atlas.] Retrieved from: <https://business.knoema.com/about-team>.

11. The Travel & Tourism Competitiveness Report. Retrieved from: <https://www.weforum.org/reports>.

12. Turyzm. Svitovyy rynek. 2022/01/20 [Tourism. World market]. Retrieved from: <https://www.tadviser./index.php>.

13. Zakon Ukrainy “Pro turyzm” vid 15 veresnia 1995 roku (iz zminamy ta dopovnenniamy) [Law of Ukraine “On Tourism” dated September 15, 1995 (with amendments and additions)]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua>.

14. Bihus, M.M., Hal’kiv, L.I., Dobushovs’kyj, P.A. (2020). Turystychnyj biznes pid vplyvom suchasnykh zmin, zumovlenykh svitovymy vyklykamy [Tourist business under the influence of modern changes caused by global challenges]. *Naukovyj pohliad: ekonomika ta upravlinnia* [Scientific view: economics and management]. № 3. S. 7–12. DOI: <https://doi.org/10.32836/2521-666Kh/2020-69-1> [in Ukrainian].

15. USAID. Turystychnyj barometr Ukrainy 2020 [USAID. Tourism barometer of Ukraine 2020] URL: https://www.ntoukraine.org/nsts_analytics_.html [in Ukrainian].

16. Petrovych, J.M., Bondarenko, Yu.H., Prosovykh, O.P. (2019). Instytutysijne seredovysche yak vazhlyva peredumova rozvytku rekreatsijno-turystychnoi sfery. [Institutional environment as an important prerequisite for the development of the recreational and tourist sphere]. *Visnyk Natsional’noho universytetu “L’vivs’ka politehnika”. Seriiia “Problemy ekonomiky ta upravlinnia”* [Bulletin of the Lviv Polytechnic National University. Series “Problems of economics and management”]. T. 6. № 3. S. 3–15. DOI: <https://doi.org/10.23939/semi.2019.03.003> [in Ukrainian].

17. Martynko, K.V. (2022). Nadannia Ukraini statusu kandydata v YeS pidtrymaly usi 27 krain bloku. [All 27 countries of the bloc supported Ukraine’s EU candidate status. June 23, 2022]. Retrieved from: <https://www.kp.ua> [in Ukrainian].

УДК 101.1:316.77+316.454.52

ЧЕБАН Оксана – кандидатка філософських наук, доцентка кафедри філософії, історії і політології, Одеський державний аграрний університет, 99, вул. Канатна, м. Одеса, Україна, індекс 65039 (chebanoksana72@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7271-1704>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.spec.14>

Бібліографічний опис статті: Чебан, О., (2022). До проблеми співвідношення понять «комунікація» і «спілкування». *Людинознавчі студії: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філософія»*, Спецвипуск, 211–223, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.spec.14>

ДО ПРОБЛЕМИ СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «КОМУНІКАЦІЯ» І «СПІЛКУВАННЯ»

Анотація. Метою статті є аналіз таких соціальних проблем, як комунікація і спілкування у європейському просторі, у зв'язку із сучасними інтеграційними процесами. **Методологічними** засадами дослідження є логічний метод, що дає змогу здійснити змістовне співвідношення понять «комунікація», «технічні засоби комунікації», «спілкування», «сигнальні засоби зв'язку». Також був застосований критичний метод, що дає можливість виявити проблемні практичні межі проведеного співвідношення понять. **Наукова новизна.** Досліджується проблема комунікації через призму взаємодії суб'єктів соціальної інтеракції. В сучасній науковій і філософській літературі не існує єдиного підходу до визначення комунікації і спілкування. Розглядається феномен комунікації як процес передачі інформації, що реалізується в соціально прийнятних формах і засобах взаємодії між людьми. Проблемним залишається співвідношення понять «комунікація» і «спілкування», а також їхня відмінність від форм передачі інформації. Важливість дослідження понять «комунікація» і «спілкування» полягає в тому, що їхнє вивчення і практичне застосування дасть змогу зберегти діалогічну форму відношень між Я та іншими рівноправними і рівнозначними суб'єктами соціальних відносин. Комунікація в цьому разі як

форма соціальної взаємодії дає змогу зберігати за кожною окремою особистістю цінність автономної індивідуальності та здатність самостійно формувати принципи власного світу.

Висновки. Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій XXI ст. привели до появи нової комунікативної ситуації, що характеризується, з одного боку, збільшенням значимості комунікації у найважливіших сферах життєдіяльності людини, а саме економіці, політиці, культурі; з іншого боку, підсиленням протиріччя між можливостями і межами комунікації. Можна відзначити, що комунікації як повідомлення мають монологічний характер, на відміну від спілкування, яке за своєю структурою обов'язково виступає діалогічним. Відзначаємо, що комунікація має надіндивідуальний характер і охоплює упорядкування, формалізацію і стандартизацію суспільних зв'язків та відносин. Сфера використання комунікації є всеохоплюючою, оскільки без неї неможлива людська взаємодія. Спілкування проявляється у формуванні соціальних і медіамереж, що прагнуть монополізувати міжособистісне спілкування. Комунікація як інституалізована форма соціальної поведінки належить до складних соціокультурних і нормативно орієнтованих інститутів. Раціональність і використання технічних засобів стають засобами комунікації як соціального феномена. Характерною рисою комунікації є зовнішній прояв процесу спілкування, що виражається в соціально прийнятних, ефективних, раціонально відібраних засобах і формах передачі інформації, а також обміні між суб'єктами соціальної взаємодії.

Ключові слова: соціальний феномен, інформаційне суспільство, міжкультурна комунікації, інтеракція, спілкування, технічні засоби комунікації.

CHEBAN Oksana – Candidate of Philosophy, Associate Professor at the Department of Philosophy, History and Political science, Odesa Agrarian University, 99, Kanatna str., Odesa, Ukraine, postal code 65039 (chebanoksana72@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7271-1704>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.spec.14>

To cite this article: Cheban, O., (2022). Do problemy spivvidnoshennia poniat "komunikatsiia" i "spilkuvannia". [On the problem of interrelation of notions "communication" and "conversation"]. *Liudynoznavchi studii:*

zbirnyk naukovykh prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia "Filosofiiia" – Human studies. Series of "Filosofiiia": a collection of sciention Drogobich Ivan Franko State Pedagogical University, Special issue, 211–223, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.spec.14>

ON THE PROBLEM OF INTERRELATION OF NOTIONS “COMMUNICATION” AND “CONVERSATION”

Summary. *The purpose of the article is to analyze such social problems as communication and communication in the European space in connection with modern integration processes. **Methodological** basics of the research are logical method, which allows conducting the in-depth interrogation of notions of “communication”, “technical means of communication”, “conversation”, “signal means of connection”. The critical method was applied to reveal the problematic practical borders on interrelation of those notions. **Scientific novelty.** The importance of research of the notions of ‘communication’ and ‘conversation’ points at a need of exploration and practical preservation of the dialogical form of relations between “I” and another person rooted in the basis of their just and equal treatment in social relations. In this case communication as a form of social interaction allows preserving an autonomous individuality for each person and provides a space to draw the principles from own personal experience and understanding of the world. **Conclusions.** Development of informational and communicational technologies in XXI century has led to the new communicative situation. On the one hand, it has enhanced the importance of communication in the social, political, cultural spheres of human life; while on the other hand, it revealed the contradiction between possible ways and limits of communication. It can be noted that the messages of communication bear the monologues character, while the conversation possess the dialogical structure. At the same time, communication has an altar-individual character and embraces order; formalization and standardization of social relations and connections. Communication belongs to every single sphere of human life and preconditions the social interaction. At the same time, conversation reveals itself in the process of formation of social and media networks, which aim to monopolize interpersonal*

communication. Rationality and use of technical means determine the ways of communication as social phenomena nowadays. Thus the main quality of communication is external manifestation of the process of conversation, which is expressed in socially accepted, effective, rationally picked means and forms of information transfer and exchange between the subjects of social interaction.

Key words: *social phenomena, information society, intercultural communication, interaction, conversation, technical means of communication.*

Постановка проблеми. Індивідуальне і суспільне буття особистості передбачає важливу проблему зіткнення соціальних практик, а також можливості й засоби передачі інформації від одного соціального суб'єкта до іншого. Як наслідок, актуальною залишається проблема комунікації як основи та можливості побудови ефективної соціальної інтеракції.

Феномен спілкування, комунікації привертав увагу вчених з різних галузей знань, а саме філософії, психології, соціології, культурології, лінгвістики, проте ґрунтовне дослідження цієї проблематики розпочалось лише з появою нових тоді наук, таких як кібернетика та інформатика. Інтерес до вивчення комунікації пов'язаний із збільшенням кількості форм спілкування й відносин, що реалізуються за допомогою Інтернету. Така форма приводить до певних ускладнень, а іноді й неможливості передачі інформації та обміну нею між суб'єктами суспільних відносин, тому змістовний аналіз процесу комунікації дає змогу зрозуміти його як один із важливих видів взаємодії між людьми, засіб формування загальних норм і принципів людського існування.

Існує велика кількість робіт, що присвячена проблемі сутності комунікації як процесу, а також підходів до питання змісту комунікативної взаємодії між суб'єктами комунікації (Прищак, 2010, с. 5).

Метою статті є аналіз таких соціальних феноменів, як комунікація і спілкування, що являють собою обмін інформацією між особами як соціальними суб'єктами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загалом дослідженню понять «комунікація» і «спілкування» присвячена велика кількість праць, починаючи від робіт Платона та Аристотеля.

Сучасні вітчизняні дослідники, такі як Г. Поцепцов, Н. Грицяк, В. Демченко, здійснили значний внесок в ідентифікацію різних аспектів комунікації. Зокрема, Г. Почепцов дає перелік наук, що вивчають комунікацію, ґрунтовне теоретичне дослідження масової комунікації здійснив В. Різун.

Розгляд понять «комунікація» і «спілкування» як тотожних, пов'язаний з відомими психологами і філософами, зокрема Л. Виготським, В. Курбатовим, О. Леонтєвим, Ю. Прилюком. Дотримуються такої думки і зарубіжні вчені, такі як Т. Парсонс та К. Черрі.

Розуміння комунікації та спілкування як окремих понять, відмінних одне від одного, пов'язано з ім'ям відомого вітчизняного філософа М. Кагана. Вчений виділяє два істотні аспекти у розмежуванні комунікації та спілкування. На його думку, «комунікація є суто інформаційним процесом – передаванням тих або інших повідомлень», а «спілкування має і практичний, матеріальний, і духовний, інформаційний, і практично-духовний характер».

Відомий психолог Г. Андреева вважає, що спілкування – поняття ширше, ніж комунікація. Вона виділяє в структурі спілкування три взаємопов'язані сторони, а саме комунікативну, інтерактивну, перцептивну.

В межах другого підходу, але протилежної точки зору дотримується О. Соколов, який вважає, що спілкування – це одна з форм комунікативної діяльності.

Цікаво, що в період 70–90-х рр. ХХ ст. саме розмежування суб'єкт-об'єктних і суб'єкт-суб'єктних відношень внесло багато суперечливого у розуміння спілкування, коли багато філософів стали проставляти спілкування діяльності. Зокрема, це стосується Г. Батіщева, Л. Буєвої, Е. Злобіної. Вони трактують спілкування як духовний міжособистісний контакт, тобто у відриві від суб'єкт-об'єктного відношення. Особливо слід відзначити Г. Батіщева, тому що він змінює свою точку зору і починає протиставляти спілкування діяльності, оскільки зводив її тільки до «предметної діяльності», а спілкування трактував як «встановлення та становлення глибинної універсальної спільності, яка оновлюється між суб'єктами та всіма іншими». Внаслідок таких суджень для діяльності вчений вважає характерним лише

комунікативні зіткнення і контакти, а спілкування можливим тільки у креативному діянні.

Існує також підхід, що розглядає співвідношення понять через призму інформаційного обміну.

Основний матеріал. Етимологічно значення поняття «комунікація» можемо пояснити, звертаючись до античного терміна (поняття) “κοινωνία” і його латинського відповідника “communio”, які «означали спілкування, спільне життя і, можна сказати, здавна виражали сутність поняття суспільства».

Враховуючи змістове значення грецького і латинського термінів, комунікацію розглядаємо як процес, що має досить вузьке тлумачення як людський і соціальний феномен. Цьому є два пояснення.

По-перше, лише люди здатні бути учасниками соціальної взаємодії. Таким чином, комунікація як процес набуває виключно антропологічного змісту й значення. Як наслідок, передача інформації інших живих істот, окрім людини, не може бути визначена як комунікація.

По-друге, процес комунікації передбачає необхідність спільної діяльності. Загальна спрямованість зазначеного положення полягає у визнанні загальносоціальної взаємодії, проте в деяких конкретних концепціях розуміння комунікації відбувається переважно в політичному аспекті. Прикладом можна вважати філософсько-політичну доктрину Аристотеля, для якого комунікація виступала в ролі засобу трансляції інформації в соціально і політично прийнятній формі, підґрунтям якої є раціональність суб'єктів, що здійснюють комунікацію (Аристотель, 2000, с. 13–15). Ефективність комунікації визначається здатністю соціального суб'єкта до розумного, обґрунтованого і, відповідно, корисного способу трансляції інформації, а також соціально значимого способу буття суб'єктів комунікації.

Таке розуміння комунікаційного процесу як соціальної і політичної взаємодії відображає здатність суб'єктів комунікації до спільної діяльності, що ґрунтується на основі розумної здатності до такої взаємодії.

Комунікація як соціальний феномен передбачає прагнення суб'єктів, тобто її учасників, до досягнення «взаєморозуміння стосовно ситуації та координацію між собою планів дії».

Таким чином, важливою рисою комунікації є прагнення суб'єктів, що здійснюють комунікацію, досягти згоди. В такий спосіб формується підґрунтя соціальної взаємодії. Можливість взаємного раціонального розуміння, що є основою комунікаційної дії, становить критерій відмінності комунікації і сигнальних засобів зв'язку. Також суттєвою відмінністю комунікативної дії є можливість узгодженої, орієнтованої на раціональні основи діяльності.

Відомий німецький філософ Ю. Габермас зазначає, що комунікація набуває діалогічного, інтерсуб'єктивного характеру, що спрямований на консенсус (Гайденко, 1978, с. 130). Саме він стає тим фундаментом для можливості формування комунікативного процесу, оскільки за досягнення згоди формуються спільні основи для взаємодії соціальних суб'єктів. В цьому разі виділяється така важлива властивість комунікації як соціальної дії: людське суспільство здійснює комунікацію на підставі погодженості спільних дій, яка, на нашу думку, може бути завдяки напрацюванню загальних нормативних підвалин спільного буття більшості індивідів як соціальних суб'єктів.

В межах поданого розуміння комунікація як соціальний феномен розглядається через акт спілкування, що реалізується в процесі взаємодії між декількома соціальними партнерами – суб'єктами процесу передачі та отримання інформації (Єрмоленко, 1999, с. 249).

Під поняттям «спілкування» ми розуміємо процес взаємозв'язку і взаємодії соціальних суб'єктів, у якому відбувається обмін діяльністю, інформацією, досвідом, а також різноманітним результатом діяльності людини як соціальної істоти. Можна дійти висновку, що спілкування є атрибутивною стороною діяльності суспільних відносин. Спілкування як форма соціальної діяльності стає фундаментом комунікативної діяльності, тому можна впевнено стверджувати, що «комунікація, в якій задіяні соціальні суб'єкти, є результатом спілкування як атрибуту соціальної діяльності» (Каган, 1988, с. 77).

Досліджуючи співвідношення комунікації і спілкування на різних етапах розвитку соціуму, маємо взяти до уваги конкретно-історичний характер зазначеного процесу, духовну ситуацію часу й матеріальні засоби поширення та збереження інформації,

оскільки, на нашу думку, саме ці параметри визначають специфіку комунікативного хронотопу. У зв'язку з цим спілкування розглядається як шлях поширення духовної культури, передача її у просторі і часі через безпосередні та опосередковані його форми через індивідуальні, групові та масові канали його засвоєння.

Зазначені відмінності яскраво свідчать про те, що інформаційна насиченість, сфера впливу комунікації щодо спілкування збільшується відповідно до розвитку суспільства, поширення виробництва та вдосконалення системи діяльності.

Отже, в кожному цивілізаційному епоху комунікація по-різному, змістовно і за формою, здійснює поширення і вдосконалення духовної культури, виступаючи також умовою її зміни. На початкових етапах розвитку вона характеризувалась низькою інформаційною насиченістю, не відрізнялась різноманітністю форм; в ній домінували безпосередні контакти, що визначались територіальною близькістю. Якщо на попередніх етапах розвитку цивілізації міжсистемний обмін здійснювався шляхом війн, торгівлі, то на сучасному етапі першорядну роль відіграє інформація, а також створення світового комунікаційного середовища. В традиційному суспільстві комунікативний простір характеризується замкненістю, адже кількість членів комунікації та обмін між ними інформацією були обмеженими, а комунікативна діяльність визначалась за принципом «свій – чужий». Актуалізація спільноти (світу) «чужих» виходила за рамки потреб спільноти «своїх». Усне особистісне спілкування обмежувалось територіально й часовим проміжком.

Незважаючи на очевидну різницю, комунікація і спілкування однаково необхідні людині, суспільному розвитку та культурі. Обидві складові частини мають свої сфери впливу і по-своєму проявляються у найрізноманітніших соціокультурних ситуаціях.

Аналізуючи розбіжності в змістовому аспекті між зазначеними формами передачі інформації, маємо звернути увагу на те, що спілкування як процес особистісної взаємодії орієнтований на внутрішній бік прояву учасників спілкування, комунікативний же процес є застосуванням зовнішніх засобів взаємодії між ними.

Спілкування може бути розглянуто як форма суб'єкт-суб'єктної взаємодії, незамінний соціокультурний фактор

гомінізації як олюднення предметів діяльності в соціальній інтеракції (Агальцев, 2008, с. 127).

Комунікація, на нашу думку, тлумачиться як зовнішня ознака вираження такої взаємодії, що дає змогу передавати людську сутність у соціальних і технічно прийнятних формах. Вона може розумітись як інформаційно-інструментальне обслуговування буденного життя, засобів існування суспільства та індивіда в ньому.

Саме таке розуміння комунікації визначає як процес взаємодії між соціальними суб'єктами, що виражається в соціально прийнятних формах спілкування. Зовсім іншим є розуміння технічного боку комунікації як основи формування культури. В сучасній ситуації глобалізації відбувається постійне збільшення обсягу засобів комунікації і, як наслідок, потоку інформації. Проте інформаційний характер комунікації дає змогу реалізовувати функцію інформаційного зв'язку та контролювати передачу лише якісних показників інформації. Якість контенту, що транслюється, його змістова цінність і духовна значимість стають другорядними відносно кілобайтів інформації, що передаються найновішими технічними засобами комунікації. В результаті цього виникає таке протиріччя: в суспільстві не відбувається очікуваного зростання духовної культури безпосередньо внаслідок збільшення обсягу інформації та поширення сфери спілкування.

Цікавий підхід до розуміння комунікації як сукупності технічних засобів, серед яких найбільш відомою є концепція Г.-М. Маклюєна, що розуміє комунікацію в досить широкому її значенні, тобто не лише як сукупність технічних засобів, але й як культурні, соціальні форми усвідомлення дійсності (електромережі, дороги, транспортні засоби, одяг). Всі зазначені елементи сприймалися як технічні засоби передачі інформації, за допомогою яких вона передається в різноманітних формах.

Технічні засоби комунікації розглядалися Г.-М. Маклюєном як продовження людської сутності, окремих елементів її тілесності. Наприклад, одяг і житло розумілись ученим як продовження шкіри, транспорт – продовження ніг. Одяг, який від самого початку виконував функцію захисту від переохолодження, Г.-М. Маклюєном тлумачиться як соціальний індикатор,

показник цілісності людини (Маклюен, 2008). Окрім безпосередньої функції, що належить одягу, він також дає змогу описати і в соціально прийнятних формах передати інформацію про його власника іншим соціальним суб'єктам.

Таким чином, можна вважати, що комунікація як сукупність технічних засобів стає зовнішнім вираженням сутності як окремого індивіда, так і цілих соціальних груп. Закодоване в технічну форму спілкування передається від джерела до реципієнта, який декорує його і споживає як готову інформацію.

Загалом можна стверджувати, що в межах поданої логіки зміни сутності комунікації як сукупності технічних засобів відбувається трансформація принципів соціальної організації і підвалин соціального буття людини.

Формування нових технічних принципів побудови комунікації, як досить влучно відзначає Г.-М. Маклюен, «дає змогу створювати абсолютно новий тип соціальних зв'язків» (Маклюен, 2008). Наприклад, роль електромереж, на думку вченого, «полягає в прискоренні комунікативних контактів між людьми, розмиванні кордонів між часовими поясами, а також формуванні «глобальної сільської місцевості» – принципово нового етапу розвитку суспільного буття» (Маклюен, 2008).

Комунікація як сукупність технічних засобів визначає принципи суспільного буття певних суб'єктів, наслідком її зміни може бути формування нових каналів зв'язку між суб'єктами, що здійснюють комунікацію, даючи можливість залучати нові форми соціальної інтеракції. Динаміка комунікації як сукупності технічних засобів стає вектором розвитку всієї соціальної системи.

Висновки. Під комунікацією ми розуміємо зовнішню, що проявляється в соціально прийнятних формах та шляхах, сукупність методів і засобів передачі інформації між соціальними суб'єктами. За характером відношень комунікація має яскраво виражений практичний, інформаційний характер, тоді як спілкування відрізняється переважно духовним і меншою мірою інформаційним характером. За характером зв'язку комунікація – це інформаційний зв'язок суб'єкта з об'єктом, що має опосередкований характер, а спілкування є особистісним зв'язком, що породжується спільністю або все більш зростаючою її роллю, що виникає в процесі формування нової інформації, яка є цікавою

і необхідною для узагальнюючих суб'єктів. Отже, комунікація стає неодмінною умовою формування сучасного світу.

Така комунікація має раціональне підґрунтя, що дає можливість збільшити швидкість, точність та ефективність передачі та отримання її суб'єктами комунікації. Ефективність комунікації як соціального процесу залежить від здатності соціального суб'єкта до розумного, обґрунтованого, отже, корисного засобу трансляції інформації, соціальної взаємодії, а також соціально важливого способу буття суб'єктів комунікації.

Важливим фактором комунікації як соціального процесу є спілкування як процес взаємозв'язку і взаємодії соціальних суб'єктів, у якому відбувається обмін діяльністю, інформацією, досвідом, а також різноманітним результатам діяльності людини як соціальної істоти. Зміна комунікації як перетворення використаних технічних засобів передачі інформації здійснює значний вплив на соціальні перетворення і формування принципово нових форм суспільного устрою.

Раціональність комунікації дає змогу показати здатність суб'єктів комунікації до спільних узгоджених дій, що базуються на створенні спільних нормативних підстав спільного буття багатьох індивідів як соціальних суб'єктів.

Якщо в лінгвістичному аспекті аналізу спілкування дослідники використовували терміни «спілкування» і «комунікація» як синоніми, то в психологічних та соціологічних дослідженнях ці терміни стали несинонімічними поняттями. Загальним для них стало співвіднесення їх з процесами обміну та передачі інформації, а також зв'язок з мовою як засобом передачі інформації; відмінним – різниця в обсязі змісту цих понять, оскільки за спілкуванням закріпили характеристики міжособистісної взаємодії, а за комунікацією додаткове значення – інформаційний обмін у суспільстві.

Таким чином, спілкування являє собою соціально обумовлений процес обміну думками й почуттями між людьми в різних сферах їхньої пізнавально-трудова та творчої діяльності, що реалізується головним чином за допомогою вербальних засобів комунікації; комунікація визначається як соціально обумовлений процес передачі та сприйняття інформації як в міжособистісному, так і в масовому спілкуванні різними каналами за

допомогою різноманітних вербальних та невербальних комунікативних засобів.

Комунікація – це особливий тип інформаційних відносин у соціальному середовищі, характерними ознаками якої є наявність перетину рамок співвіднесення комунікаторів, баланс інформації, яка циркулює між ними. Відмінності між спілкуванням і комунікацією полягають у тому, що під першим поняттям ми розуміємо взаємодію, що виражає сутність учасників соціальної інтеракції, а під другим – інформаційно-інструментальну взаємодію, що відображає соціально прийнятні форми такої інтеракції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Агальцев А. Общение и коммуникация. Санкт-Петербург : Контраст, 2008. 280 с.
2. Аристотель. Політика. Київ : Основи, 2000. 239 с.
3. Андреева Г. Социальная психология. Москва : МГУ, 1980. 416 с.
4. Берегова О. Культура та комунікація: дискурси культуротворення в Україні XXI ст. : монографія. Київ : Інститут культурології Академії мистецтв України, 2009. 175 с.
5. Гайденко П. Человек и его бытие как проблема современной философии. Москва : Наука, 1978. 231 с.
6. Єрмоленко А. Комунікативна практична філософія. Київ : Лібра, 1999. 448 с.
7. Каган М. Мир общения: проблема межсубъектных отношений. Москва : Политиздат, 1988. 319 с.
8. Прищак М. Комунікація, спілкування, комунікативність: категоріальний аналіз. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. 2010. № 2. С. 5–8.
9. Малахов В. Етика : курс лекцій. Київ : Либідь, 1996. 304 с.
10. Маклюэн Г.-М. Г. Понимание медиа: Внешние расширения человека // Центр гуманитарных технологий. URL: <https://gtmarket.ru/library/basis/3528> (дата звернення: 03.09.2022).
11. Основы теории коммуникации : учебник / под ред. М. Василика. Москва : Гардарики, 2003. 615 с.
12. Слющинський Б. Міжкультурна комунікація як соціальний феномен: від минулого до сучасності. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Філософія, культурологія, соціологія*. 2015. № 10. С. 186–195.
13. Шарков Ф. Основы теории коммуникации. Москва : Перспектива, 2002, 246 с. URL: https://iub.at.ua/_ld/0/61_._.pdf (дата звернення: 03.09.2022).

REFERENCES

1. Agaltsev, A. (2008). Obschenie i kommunikatsiya. [Interaction and communication]. Sankt-Petersburg: Contrast, 280 s. [in Russian].
2. Aristotel (2000). Polityka [Politics]. Kyiv: Osnovy, 2000, 239 s. [in Ukrainian].
3. Andreeva G. (1980). Sotsialnaya psihologiya [Social psychology]. Moskva: Moscow State University, 416 s. [in Russian].
4. Berehova O. (2009). Kultura ta komunikatsiia: dyskursy kulturotvorennia v Ukraini XXI st. [Culture and Communication: Discourse on Cultural Creation in Ukraine in the 21st Century]. Kyiv: Instytut kulturolohii Natsionalnoi akademii mystetstv Ukrainy. Ukraine, 175 s. [in Ukrainian].
5. Gaydenko P. (1978). Chelovek i ego bytie kak problema sovremennoy filosofii [Human and his being as a problem of modern philosophy]. Moskva: Science, 231 s. [in Russian].
6. Yermolenko A. (1999). Komunikatyvna praktychna filozofia [Communicative practical philosophy]. Kyiv: Libra, 448 s. [in Ukrainian].
7. Kagan M. (1988). Mir obscheniya: problema mezhsob'ektnykh otnosheniy [The world of communication: the problem of intersubjective relations]. Moskva: Politizdat, 319 s. [in Russian].
8. Pryshchak M. (2010). Komunikatsiia, spilkuvannia, komunikatyvnist: katehorialnyi analiz [Communication, communication, communicativeness: categorical analysis]. *Visnyk Vinnytskoho politekhnichnoho instytutu*. № 2. S. 5–8 [in Ukrainian].
9. Malakhov V. (1996). Etyka: Kurs lektsii [Ethics: a course of lectures]. Kyiv: Lybid, 304 s. [in Ukrainian].
10. Maklyuen G.-M. (2008). Ponimanie Media: Vneshnie rasshireniya cheloveka [Understanding Media: Human External Extensions]. *Elektronnaya publikatsiya: Tsentr gumanitarnykh tekhologiy*. 212 s. Retrieved September 11, 2022, from <https://gtmarket.ru/library/basis/3528> [in Russian].
11. Vasilik M. (2003). Osnovy teorii komunikatsii [Fundamentals of communication theory]. Moskva: Gardariki, 615 s. [in Russian].
12. Sliushchynskyi B. (2015). Mizhkulturna komunikatsiia yak sotsialnyi fenomen: vid mynuloho do suchasnosti [Intercultural communication as a social phenomenon: from the past to the present]. *Visnyk Mariupolskoho derzhavnoho universytetu. Seriya: Filozofia, Kulturolohiia, sotsiolohiia*. № 10. S. 186–195 [in Ukrainian].
13. Sharkov F. (2002). Osnovy teorii komunikatsii [Fundamentals of communication theory]. Moskva: Perspective, 246 s. Retrieved September 11, 2022, from https://iub.at.ua/_ld/0/61_._.pdf [in Russian].

УДК 1(091)(477):930.85"185/19"

ЯНКО Жанна – кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії, політології та соціології імені професора Валерія Григоровича Скотного, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, 24, вул. Івана Франка, м. Дрогобич, Львівська обл., Україна, індекс 82100 (zhanna_yanko@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9323-0160>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.spec.15>

Бібліографічний опис статті: Янко, Ж., (2022). Євроцентричні візії в контексті соціального пізнання української культури межі XIX – XX століть. *Людинознавчі студії: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філософія»*, Спецвипуск, 224–238, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.spec.15>

ЄВРОЦЕНТРИЧНІ ВІЗІЇ В КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПІЗНАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ МЕЖІ XIX – XX СТОЛІТЬ

Анотація. *Метою статті є аналіз проблеми євроцентризму як ключового та ціннісного підґрунтя існування та розвитку української філософії, науки, літератури. Соціальне пізнання сучасного стану української культури слугує методологічним інструментом виявлення недоліків у царині українського розвою та водночас сприяє окресленню тенденцій і перспектив розвитку українського суспільства як людиноцентричного явища.*
Методологія. *Засобами досягнення поставленої мети є принципи і категорії діалектики, філософської антропології, ціннісний та соціокультурний підхід, феноменологічний та герменевтичний дискурси, методи аналізу та синтезу, компаративістики.*
Наукова новизна. *Соціальні реалії в сучасному українському суспільстві можна визначити як межові та кризові, що постають такими, які потребують спеціального аналізу для вияву «хворобливих» явищ у культурі, філософії, науці, освіті, зокрема в гуманітарній галузі. Духовно-антропологічні цінності розглядаються як смислові та серцевинні крізь призму євроінтеграційних ідей*

видатних представників «Молодої України», а саме Івана Франка, Наталії Кобринської. Людиноцентричні, гуманістичні отже, євроцентричні й загальнолюдські ідеї мають посідати чільне місце в суспільному житті українців та стати інтегральним підґрунтям для його прогресивного духовного поступу. Водночас головна мета української культури та її виявів мають полягати у проявленні людяності через гуманітаристику задля досягнення належних умов розвитку для кожної особистості. **Висновки.** Кризові та «хворобливі» явища в українському суспільстві породжені такими ж характеристиками суспільного стану. Існує діалектичний взаємозв'язок особливостей поступу українського суспільства і культури та європейських ціннісних орієнтирів, і, навпаки, через кризу, пандемію, війну духовно-культурна складова частини суспільства та сучасна цивілізаційно-культурна ситуація потребують негайних втручань, але не постійних реформ, що більше нівелюють усі попередні культурні здобутки, ніж творять та відроджують українську культурну ідентичність в лоні європейської та світової спільноти. Ці реформи не завжди сприяють проявленню душі кожної людини, її просвітленню, її поступу та розвитку в громаді, а не без громади. Орієнтовними тенденціями розвитку української культури як складової частини європейської спільноти, навіть центральної її частини не лише географічно, але й змістовно, повинні стати духовність, філософія, наука, освіта, мистецтво. Досягнення європейських та загальнолюдських цінностей для щастя кожної особистості засобами культури, філософії, науки, мистецтва, освіти, політики, права – це формування умов з боку держави для забезпечення належного рівня життя для кожного українського громадянина у суспільстві як вільної, повноправної, освіченої та щасливої людини під мирним небом. Над імплементацією саме таких ідей варто працювати, а також втілювати їх в життя, треба будувати справжню Українську Державу як осереддя людяності, української культури та духовності, царину науковості та технологічності, європейськості, тобто загальнолюдськості.

Ключові слова: євроцентризм, людиноцентризм, соціальне пізнання, українська культура, загальнолюдські цінності, українська філософія, поступ, І. Франко, українське мистецтво, художня література, «Молода Україна».

YANKO Zhanna – Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor at the Department of Philosophy, Political science and Sociology named after Professor Skotnyi, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24, Ivan Franko str., Drohobych, Ukraine, postal code 82100 (zhanna_yanko@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9323-0160>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.spec.15>

To cite this article: Yanko, Zh., (2022). Yevrotsentrychni vizii v konteksti sotsialnoho piznannia ukraïnskoi kultury mezhi XIX – XX stolit. [Eurocentric visions in the context of social knowledge of Ukrainian culture at the turn of the 19th – 20th centuries]. *Liudynoznavchi studii: zbirnyk naukovykh prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seria "Filosofia" – Human Studies. Series of "Philosophy": a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, Special issue, 224–238, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.spec.15>

EUROCENTRIC VISIONS IN THE CONTEXT OF SOCIAL KNOWLEDGE OF UKRAINIAN CULTURE AT THE TURN OF THE XIX – XX CENTURIES

Summary. *The purpose of the article is to analyze the problem of Eurocentrism as a key and valuable basis for the existence and development of Ukrainian philosophy, science, and literature. Social knowledge of the modern state of Ukrainian culture serves as a methodological tool for identifying shortcomings in the field of Ukrainian development and at the same time contributes to the outline of trends and prospects for the development of Ukrainian society as a human-centric phenomenon. Methodology.* The means of achieving the set goal are the principles and categories of dialectics, philosophical anthropology, the value and sociocultural approach, phenomenological and hermeneutic discourses, methods of analysis and synthesis, and comparativistics. **Scientific novelty.** Social realities in modern Ukrainian society can be defined as borderline and crisis situations, appearing as such, which will require special analysis to reveal "morbid" phenomena in culture, philosophy, science, education, and in the humanitarian field, in particular. Spiritual and anthropological values are considered as meaningful and core through the prism of European

*integration ideas of prominent representatives of “Young Ukraine”, namely Ivan Franko and Natalia Kobrynska. People-centered, humanistic, and hence Eurocentric and universal ideas should occupy a prominent place in the social life of Ukrainians and become an integral basis for its progressive spiritual progress. At the same time, the main goal of Ukrainian culture and its manifestations should be the manifestation of humanity through humanitarianism with the aim of achieving proper development conditions for each individual. **Conclusions.** Crisis and “morbid” phenomena in Ukrainian society are caused by the same characteristics of the social state. The dialectical interrelationship of the peculiarities of the progress of Ukrainian society and culture and European value orientations and, on the contrary, due to the crisis, pandemic, war, the spiritual and cultural component of society and the modern civilizational and cultural situation require immediate interventions, but not permanent reforms, which further nullify all previous cultural achievements, than creating and reviving Ukrainian cultural identity in the bosom of the European and world community. These reforms do not always contribute to the manifestation of the soul of each person, his enlightenment, his progress and development in the community, and not without the community. Spirituality, philosophy, science, education, art should become indicative trends in the development of Ukrainian culture as a component of the European community, and even its central part, not only geographically, but also content-wise. Achieving European and universal values for the happiness of every individual by means of culture, philosophy, science, art, education, politics, and law is the formation of conditions by the state to ensure an appropriate standard of living for every Ukrainian citizen in society as a free, full-fledged, educated and happy person under a peaceful sky. It is worth working on the implementation of such ideas and putting them into practice, it is necessary to build a real Ukrainian State as a center of humanity, Ukrainian culture and spirituality, a realm of science and technology, Eurocentrism, that is, universal humanity.*

Key words: Eurocentrism, people-centrism, social cognition, Ukrainian culture, universal human values, Ukrainian philosophy, progress, I. Franko, Ukrainian art, fiction, “Young Ukraine”.

Постановка проблеми. Сучасна Україна, особливо перебуваючи у стані найжорливішої війни з кремлівським агресором, гостро потребує та потребуватиме після перемоги колосальних системних зрушень і перетворень. У мирній самостійній Україні доведеться не лише відбудувати зруйновану інфраструктуру, але й братися до державотворення, зближення з Європою, а далі до реалізації європейських цінностей на власному національному ґрунті. Передусім треба повернутися обличчям до вивчення власної національної української культури, історії, науки, філософії, власних духовних джерел, що намагатимемося здійснити у межах означеної статті на прикладі духовних пошуків представників «Молодої України».

Метою статті є аналіз проблеми євроцентризму як ключового та ціннісного підґрунтя існування та розвитку української філософії, науки, літератури. Соціальне пізнання сучасного стану української культури слугує методологічним інструментом виявлення недоліків у царині українського поступу та водночас сприяє окресленню тенденцій і перспектив розвою українського суспільства як людиноцентричного явища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізуючи проблеми духовності українського народу, Тетяна Біленко особливо наголошує на відродженні національних традицій і на плеканні «того духу, яким славилися наші предки», при цьому зауважує, що будь-які ідеали стають популярними залежно від їхньої актуальності, співзвучності сьогоденню, від того, наскільки вони збігаються з прагненнями, очікуваннями та мріями конкретної верстви суспільства. Скажімо, прагнення жити в мирі та злагоді з іншими народами часто потребує боротьби за свободу, яка й буде запорукою того мирного життя. Тут недоречні абстрактні розмірковування про добро миру та зло війни, адже благаги про щось загарбника не є чеснотою (Біленко, 2003, с. 38).

Дослідниця наполягає на тому, що духовність «може містити позитивні оцінки ідей боротьби (в тому числі, збройної) за правду, честь і свободу» (Біленко, 2003, с. 38). Наскільки злободенними виявилися ці думки через майже 20 років від появи на світ!

Автор підручника з філософії В. Петрушенко, проаналізувавши численні осмислення питання особливостей української культури та філософії, стверджує існування таких основних рис

українського національного характеру, як емоційність, естетизм, сентиментальність, психічна рухливість, шанування індивідуальної свободи, релігійність та своєрідний культ Землі, а також відчуття близькості з природою (Петрушенко, 2002, с. 218–220).

Філософському пошуку І. Франка властиві такі риси, як зазначають автори «Історії української філософії»: «екзистенційно-художній характер, етико-антропологічне розуміння філософських проблем» (Горський & Кислюк, 2004, с. 283).

Анастасія Чередниченко, досліджуючи теоретичні засади поняття «цінність» як соціального явища, зосереджує увагу на з'ясуванні комплексного підходу до аналізу європейських ціннісних орієнтирів у контексті політичного простору. Мета такого вивчення європейських цінностей полягає в тому, щоб допомогти Україні у реалізації демократичних реформ. Авторка приділяє значну увагу порівняльному аналізу європейських та українських цінностей, детально описує ментальну культуру сучасних українських громадян (Чередниченко, 2020, с. 20–25).

Соціальні реалії в сучасному українському суспільстві можна визначити як межові та кризові, що постають такими, які потребують спеціального аналізу для вияву «хворобливих» явищ у культурі, філософії, науці, освіті, зокрема в гуманітарній галузі. Духовно-антропологічні цінності розглядаються як смислові та серцевинні крізь призму євроінтеграційних ідей видатних представників «Молодої України», а саме Івана Франка, Наталії Кобринської. Людиноцентричні, гуманістичні, отже, євроцентричні та загальнолюдські ідеї мають посідати чільне місце в суспільному житті українців та стати інтегральним підґрунтям для його прогресивного духовного поступу. Водночас головна мета української культури та її виявів повинна полягати у проявленні людяності через гуманітаристику задля досягнення належних умов розвитку для кожної особисті.

Основний матеріал. На думку представника української діаспори І. Лисяка-Рудницького, Україна перебуває в унікальному геополітичному становищі, тобто між Сходом і Заходом, тому має можливість користуватися найкращими здобутками культур Сходу і Заходу. Про це І. Лисяк-Рудницький говорить в однойменному есе, написаному у Нью-Йорку у 1956 році «Україна між Сходом і Заходом» (Лисяк-Рудницький, 1994).

П. Куліш обстоював концепцію україноцентризму, що спирається на деякі протиставлення, а саме минулого та сучасного, народної та штучної мови, хутору та міста, України та Заходу, жіночого та чоловічого начал, за що й отримав характеристику хуторянства. Проте варто зауважити, що П. Куліш наполягав на імплементації світових загальнолюдських цінностей в українську реальність.

Володимир Шевченко, досліджуючи особливості української філософії в контексті українознавства, доводить, що «людство як світозасновна субстанція також перебуває у стані поступу, що виявляється у перемінах і «змішуваннях» народів, їхньому етногенезі» (Шевченко, 2006, с. 223), тому можемо розглядати етно-національні особливості культур та явище діалогу культур, їхній взаємозв'язок та взаємовплив і в часі, і в просторі.

Європейські цінності – це загальнолюдські принципи й норми життєдіяльності людини, суспільства та держави. Існує декілька класифікацій європейських ціннісних настанов. Ще І. Кант визначив, що цінності – це вищий принцип людської поведінки, надаючи їм морально-етичний зміст. Я. Щепанський доводив, що цінності є колективним продуктом, що формується в результаті соціальних процесів. Р. Ріккерт та М. Шеллер стверджували, що цінності поділяються на цінності-цілі, цінності-засоби, на позитивні та негативні цінності, технологічні, духовні, моральні, естетичні, політичні, правові, тобто цінності залежні від причин (ціннісних засновків) та мети-результату, на них позначається вплив основних форм суспільного духовного життя, стану цивілізаційно-технологічного розвитку суспільства. В. Тугарінов визначав цінності як реально-екзистенційні, тобто як такі, що дійсно існують, є невід'ємною складовою частиною життя кожної людини зокрема та людської спільноти загалом. С. Райс називає 16 базових потреб, які можна розуміти як цінності.

Сьогодні маємо нормативно-правові документи, в яких виписані основні європейські ціннісні зауваги. Серед таких документів слід назвати Копенгагенські критерії членства в ЄС, Конституцію, Лісабонський договір, договори, що запроваджують ЄС. Існує шість основних європейських цінностей, таких як демократія (але не вседозволеність), верховенство права, рівні умови

для всіх (права), побудова суспільства турботи й справедливості, повага до себе та інших (терпимість, взаєморозуміння), мир.

В українській філософії риси української ментальності виявились так: українська філософія є внутрішнім явищем української культури, вона не виявляла схильностей до абстрактних побудов (думання «серцем», а не головою), тяжіла до морального повчання, схилилась до релігійних вірувань та духовних цінностей, була обернена у бік історичного минулого українського народу та слов'ян, вельми занурена у власні культурно-соціальні процеси (суспільно-політичні рухи, літературу, мистецтво) (Петрушенко, 2002, с. 218–220). Названі ознаки української ментальності пояснюють її самобутність та оригінальність. Дмитро Чижевський свого часу сформулював особливості української культури та діалектично охарактеризував їх. Зокрема, український літературний реалізм, представниками якого є Іван Франко та Наталія Кобринська, на думку Д. Чижевського, «з'явився в дуже важку для України добу» та «не без впливів різних течій Західної Європи» (Чижевський, 1999, с. 20).

Розглянемо особливості сучасних європейських цінностей та їхню екстраполяцію на українські ціннісні орієнтири. Євроцентризм – це соціокультурна векторність більшості громадян сучасної України. Закцентуємо увагу на деяких аспектах євроцентричних поглядів Івана Франка, що вплетені в його філософію, художню творчість, критичні чи наукові статті, а також життєву позицію.

Д. Чижевський відзначає, що Галичина мала провідного письменника в особі Івана Франка. Філософ та літературознавець характеризує І. Франка як соціаліста, тому «багато галицьких письменників трималися від нього осторонь» (Чижевський, 1999, с. 40). При цьому Д. Чижевський називає І. Франка талановитим прозаїком та поетом, ученим-славістом, науковцем, публіцистом, істориком, політиком, перекладачем, митцем, романтиком, реалістом, полемістом та моралістом. Це ще не повний перелік талантів Івана Франка, які він зумів вдало та плідно реалізувати у своєму житті. Постать І. Франка нагадує явище титанізму європейського ренесансного гуманізму. Він справді був Велетом, Титаном думки і Майстром слова, Каменярем, який по краплі точив граніт скелі українського суспільства межі ХІХ

– XX століть, хоча Тамара Гундорова не погоджується з ustalеним другим іменем Франка – Каменярь, намагаючись довести особливість митця у новому світлі, новому прочитанні та розумінні. Проте й сам Іван Франко еволюціонував у процесі творчої, наукової, публіцистичної та політичної діяльності і постає неоднозначною фігурою в галицькій, українській, західноєвропейській та світовій культурі.

На думку Назара Горбача, Іванові Франкові було притаманне юначе захоплення соціалізмом, що тоді набув рис популярності у Західній Європі. На протигагу цьому наведемо характеристику О. Семківа, який стверджував, що І. Франко мав немарксистські погляди. Можемо таку ідею віднайти у філософії нашого велета слова та думки. Однак творча еволюція І. Франка теж була. Відомо, що життєва, філософська та літературна позиція І. Франка визначається як реалізм. Реалістом І. Франко став не без впливу західноєвропейського позитивізму О. Конта. У красному письменстві І. Франко відзначився не лише як реаліст, але і як митець, що «тяжів до модернізму», що доводить Михайло Наєнко (Наєнко, 2006). Науковець описує «творчі дискомфорти перехідної епохи», маючи на увазі межу XIX – XX століть. Щодо прози, то, на переконання М. Наєнка, І. Франко вдався до «реального» натуралізму та неоромантизму як передмодерністських виявів. У поетичних творах І. Франко експериментував з модернізацією форми, застосовував «поліфонію філософських символів». У драматургії І. Франка відчувається фрейдівська психоаналітика, зауважуються «романтично-барокові візії як вияв творчого модернізму» (Наєнко, 2006). Згадаємо мемуарно-автобіографічні оповідання та нариси І. Франка «У кузні», «Малий Мирон», «Олівець», «Schönschreiben», «Грицева шкільна наука», «Мій злочин», «Дещо про себе самого». На І. Франка як мораліста відчутний вплив здійснили ідеї західноєвропейського Просвітництва. Ідея освіти інтегрувала в собі навчання та морально-етичне виховання, що не оминув своєю увагою І. Франко, описуючи навчальні перипетії Гриця чи малого Мирона з трагікомічними ситуаціями, оптимістичними надіями та песимістичними висновками-передбаченнями, ніби зазираючи у власне майбутнє. У неоромантичному стилі написані повість «Петрії і Довбушуки», роман «Лель і Полель», роман

«Перехресні стежки», бориславські оповідання, роман «Борислав сміється», повість “*Boa constrictor*”, в якій І. Франко відійшов від натуралізму. На перший погляд, названі твори описують вельми конкретну реальність, але водночас вони вирізняються її деталізацією, «без відриву від життя», «з жорстким означенням людських вчинків та історичних фактів», що є літературними ознаками натуралізму (Наєнко, 2006, с. 23). Навіть незакінчений роман «Борислав сміється», незважаючи на те, що втілює в собі марксистські ідеї, все ж таки пронизаний образами, метафорами, порівняннями, характерними для модернізму. Образ міста Борислава, наприклад, можна порівняти зі змієм-полозом “*boa constrictor*”, за І. Франком, який постає символом пекла на землі, але це соціальна прірва для звичайних робітників нафтового промислу, вуглярів, ріпників. Письменник вдається до ретельних натуралістичних картин із життя простого люду. Зокрема, він детально описує підготовку до підпалу Борислава. Д. Чижевський відзначав «мікроскопічну астрономію» І. Франка, тобто те, що Каменярь умів у деталях бачити велике. І. Франко, до речі, називав себе мікроскопістом, що бачить та малює деталі, хоче «в партикулярному, частковому, випадковому показувати загальне, вічне і безсмертне». Д. Чижевський писав, що І. Франко як ранній, навіть «передчасний» український соціаліст «звук знаходити цілий світ у краплі води», тобто дивитись до дрібниць на дійсність крізь творчий мікроскоп. «Він стояв ближче до європейського світу і через це міг дивитися крізь свій мікроскоп у майбутнє» (Чижевський, 1999, с. 42).

У дослідженні літературного реалізму велику увагу Д. Чижевський приділяє розвитку української мови в умовах її існування в Україні впродовж цілого ХІХ століття, що засвідчує плекання національної мови, як це було у західно-європейських культурах, починаючи із Середньовіччя. Також Д. Чижевський згадує Наталію Кобринську як талановиту письменницю, яка починала з оповідань «традиційно-реалістичного характеру з народного життя, але вже у 90-х роках ХІХ століття писала також оповідання та «казки», що своїм психологічним та символічним змістом наближаються до українського модерну, який, до речі, не відірвався «революційно» від реалізму (Чижевський, 1999, с. 40).

В. Шевченко наголошує на тому, що «вчення про поступ тривалий час розроблялося в українській філософії переважно у зв'язку з вирішенням людинознавчих питань, започаткованих ще в лоні міфопоетичних уявлень» (Шевченко, 2006, с. 223), зокрема у «Велесовій книзі», в «Ізборнику» Святослава («пошестя»). У теоретико-методологічному коментарі до курсу філософії в термінологічному словнику В. Шевченко так характеризує «поступ» (від «ступання», «ходіння»): поняття української філософії, що виражає антропоцентричне розуміння світоперетворень, які здійснюються нелінійно, мають хаотичні просторово-часові визначеності щодо єдиної просторово-часової визначеності їх людиною, оскільки під час поступу відбувається множина різноспрямованих перетворень, у світоглядному вимірі поступ не потребує уявлень про кризи та революції, що необхідні у вченнях про розвиток, прогрес чи еволюцію (Шевченко, 2006, с. 238). Іванові Франкові належить концепція поступу, що органічно поєднує прогрес та регрес суспільно-культурного розвитку, з одного боку, а з іншого боку, поняття поступу І. Франко пояснює через західноєвропейську просвітницьку філософію та філософію позитивізму. Поступ, за І. Франком, вписується у філософію української національної ідеї та стосується перш за все характеристик розвою українського суспільства на прикладі Галичини кінця XIX – початку XX століття. В. Шевченко зауважує, що тлумачення змін як поступу загалом відповідає антропоцентричному характеру української філософії та її архетипним засадам. І. Галатюцький пояснював поступ як особисту моральну вимогу не ухилитися від «сонячного» життєвого шляху, тобто він вимагає від людини поступувати від однієї цноти до іншої, намагатися мати досконалі «добродійства», чесноти, щоб не зневажати інших людей та жити з ними у злагоді, не чинити з ними сварки і війни. Водночас із мирним співіснуванням українці – це вільні люди, свободолюбні, козацький та революційний дух їм притаманний віддавна. Суперечливі характеристики української культури, її діалектичний зміст не можемо не помітити, але в порівнянні, як відомо, пізнається істина, а в контексті української філософської думки, скоріше, правда, що має суб'єктивний, людиноцентричний, навіть екзистенційний сенс.

Ідея вільної особистості І. Франка в громаді, а не без громади («Каменярі», «Мойсей») засвідчує особливість української культури, яка органічно поєднала у собі ідеї Заходу і Сходу та набула характеристики оригінальної культури. Це зовсім не роздвоєння української культури, не її безликість, а, навпаки, характерна особливість, яка спирається на її витoki, а саме на трипільську культуру як прозахідну, скіфо-сармато-кімерійську як просхідну. І. Франкові на кшталт Т. Шевченка, який закликав і своє любити, і чужого не цуратися, болить за українське народно-національне теперішнє становище суспільних справ, водночас йому не байдуже на долю української людини в колі західноєвропейських народів та в контексті вселюдської історії. І. Франко звертався до ідей багатьох видатних постатей західноєвропейської культури, минулого і сучасного йому, зокрема від Платона до Ніцше, від Аристотеля до Маркса.

Д. Чижевський, на жаль, не бачив видатного українського філософа, покладався на його появу у майбутньому. Проте ідеї наших майстрів думки й слова Івана Франка та Лесі Українки і багатьох інших сучасників «Молодої України» заслуговують на претензію філософських. Саме засаднича ознака української філософії – це її органічна єдність з українською культурою, суспільними процесами, релігією, мистецтвом, наукою, і саме через особливості української культури українцям легко розуміти західноєвропейську культуру та культуру народів Сходу. Однак важко розуміти свою культуру через наявність в ній білих велетенських плям, «стирання» історії та її перекручування, незнання власних етно-народно-національних духовних витоків, міфопоетичних архетипів, неправильне тлумачення філософських ідей, художніх творів тощо, що має характер тягlostі. Згадані українські діячі, філософи, митці вагомо долучились до відновлення та відродження української культури як самобутньої, оригінальної, самодостатньої, але в якій є тісні зв'язки з європейськими культурами та європейськими цінностями. Українська та європейська культури об'єднані ідеями людиноцентризму, демократії, свободи, поваги, рівності та миру, що представлено як євроцентричні цінності, до яких варто прагнути сучасним українцям з урахуванням усіх недоліків

реалізації їх у Європі та адаптацією їх в українському суспільстві на українському «ґрунті».

Висновки. Кризові та «хворобливі» явища в українському суспільстві породжені такими ж характеристиками суспільного стану. Існує діалектичний взаємозв'язок особливостей поступу українського суспільства й культури та європейських ціннісних орієнтирів, і, навпаки, через кризу, пандемію, війну духовно-культурна складова частина суспільства та сучасна цивілізаційно-культурна ситуація потребують негайних втручань, але не постійних реформ, що більше нівелюють усі попередні культурні здобутки, ніж творять та відроджують українську культурну ідентичність в лоні європейської та світової спільноти. Ці реформи не завжди сприяють проявленню душі кожної людини, її просвітленню, її поступу та розвитку в громаді, а не без громади. Орієнтовними тенденціями розвитку української культури як складової частини європейської спільноти, навіть, центральної її частини не лише географічно, але й змістовно, повинні стати духовність, філософія, наука, освіта, мистецтво. Досягнення європейських та загальнонародських цінностей для щастя кожної особистості засобами культури, філософії, науки, мистецтва, освіти, політики, права – це формування умов з боку держави для забезпечення належного рівня життя для кожного українського громадянина у суспільстві як вільної, повноправної, освіченої та щасливої людини під мирним небом. Над імплементацією саме таких ідей варто працювати, а також втілювати їх у життя, треба будувати справжню Українську Державу як осереддя людяності, української культури та духовності, царину науковості та технологічності, європейськості, тобто загальнонародськості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Біленко Т. Феномен слова в українських реаліях (філософський аспект) : монографія. Київ : Знання України, 2003. 432 с.
2. Горський В., Кислюк К. Історія української філософії : підручник. Київ : Либідь, 2004. 488 с.
3. Кобринська Н. Вибрані твори. Київ : Дніпро, 1980. 446 с.
4. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе : в 2 т. Т. 1. / пер. з англ. М. Бадік, У. Гавришків, Я. Грицака, А. Дешиці, Г. Киван, Е. Панкєєвої. Київ : Основи, 1994. 554 с.

5. Наєнко М. Іван Франко: тяжіння до модернізму. Київ : Академвидав, 2006. 96 с.
6. Чередниченко А. Європейські цінності: теоретичні засади формування. *Теорія та історія державного управління. Державне управління та місцеве самоврядування*. 2020. Вип. 1 (44). С. 20–25.
7. Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні. Київ : Орій (при УКСП «Кобза»), 1992. 230 с.
8. Чижевський Д. Реалізм в українській літературі / підготов. тексту, фах. ред., передм. М. Наєнка. Київ : Просвіта, 1999. 120 с.
9. Шевченко В. Українська філософія в системі українознавства: теоретико-методологічний коментар до курсу філософії у вищих навчальних закладах. Київ : Персонал, 2006. 240 с.
10. Kozlovets M. Eurocentrism: theory, ideology and practice. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. Філософія* : збірник наукових праць / гол. ред. В. Воронкова. Вип. 76. Запоріжжя : вид-во ЗДІА, 2019. С. 13–27.

REFERENCES

1. Bilenko T. (2003). Fenomen slova v ukrainskykh realiikh: (Filosofskyi aspekt): Monohrafiia. [The phenomenon of the word in the Ukrainian realities: (Philosophical aspect)]. Kiyiv: Znannia Ukrainy, 432 p. [in Ukrainian].
2. Horskyi V., Kysliuk K. (2004). Istoriya ukrainskoi filosofii. Pidruchnyk. [History of Ukrainian philosophy. Textbook]. Kiyiv: Lybid. 488 p. [in Ukrainian].
3. Kobrynska N. (1980). Vybrani tvory [Selected works]. Kiyiv: Dnipro. 446 p. [in Ukrainian].
4. Lysiak-Rudnytskyi I. (1994). Istorychni ese. V 2 t. Tom 1. / per. z anh. M. Badik, U. Havryshkiv, Ya. Hrytsaka, A. Deshchytsi, H. Kyvan, E. Pankeievoi. [Historical essays]. Kiyiv: Osnovy. 554 p. [in Ukrainian].
5. Naienko M. (2006). Ivan Franko: tiazhinnia do modernizmu [Ivan Franko: attraction to modernism]. Kiyiv : Akademydav. 96 p. [in Ukrainian].
6. Cherednychenko A. (2020). Yevropeiski tsinnosti: teoretychni zasady formuvannia. Teoriia ta istoriia derzhavnoho upravlinnia. *Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia* [European values: theoretical foundations of formation. Theory and history of public administration / *Public administration and local self-government*]. Vyp. 1 (44). P. 20–25 [in Ukrainian].
7. Chyzhevskyi D. (1992). Narysy z istorii filosofii na Ukraini [Essays on the history of philosophy in Ukraine]. Kiyiv: Orii (pry UKSP “Kobza”). 230 p. [in Ukrainian].
8. Chyzhevskyi D. (1999). Realizm v ukrainskii literaturi [Realism in Ukrainian literature] / pidhotov. tekstu, fakh. red., peredm. M. Naienka. Kiyiv: Prosvita. 120 p. [in Ukrainian].
9. Shevchenko V. (2006). Ukrainska filosofiiia v systemi ukrainoznavstva: Teoretyko-metodolohichniy komentar do kursu filosofii u vyshchykh

navchalnykh zakladakh [Ukrainian philosophy in the system of Ukrainian studies: Theoretical and methodological commentary on the course of philosophy in higher educational institutions]. Kiyiv : Personal. 240 p. [in Ukrainian].

10. Kozlovets M. (2019). Evropocentrys: theory, ideology and practice. *Humanitarnyi visnyk Zaporizkoi derzhavnoi inzhenernoi akademii. Filosofia: Zbirnyk naukovykh prats* / hol. red. V. Voronkova. Vyp. 76. Zaporizhzhia : vyd-vo ZDIA. P. 13–27.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ДРОГОБИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

ЛЮДИНОЗНАВЧІ СТУДІЇ

**Збірник наукових праць
Дрогобицького державного педагогічного
університету імені Івана Франка**

Серія «Філософія». Спецвипуск

Головний редактор *Валентина Бодак*

Технічний редактор *Ольга Лужецька*

Коректор *Наталія Славогородська*

Формат 60×84/16. Гарнітура Times New Roman.
Цифровий друк. Ум. друк. арк. 13,95.
Замов. № 1022/417. Наклад 50 прим.

Видавничий дім «Гельветика»
65101, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефон +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.

COLLECTION OF SCIENTIFIC ARTICLES

DROHOBYCH IVAN FRANKO STATE
PEDAGOGICAL UNIVERSITY

HUMAN STUDIES

a collection of scientific articles
Drohobych Ivan Franko
State Pedagogical University

Series of «Philosophy». Special Issue

Production Editor *Valentyna Bodak*

Technical Editor *Olha Luzhetska*

Corrector *Natalia Slavohorodska*

Format 60×84/16. Times New Roman Font.
Digital printing. Conventional printed sheet 13,95.
Order № 1022/417. Edition of 50 copies.

Publishing House “Helvetica”
65101, Odessa, 6/1, Inglezi St.
Phone +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Certificate of publishing entity
ДК № 7623 as of 22.06.2022